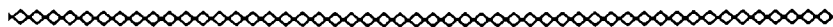

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
პოლიტოლოგიის მიმართულება

ვაჟა შუბითიძე
VAZHA SHUBITIDZE

ნიკო ნიკოლაძე –
ქაცი-სახელმწიფო

NIKO NIKOLADZE -
THE MAN-STATE

პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორის, სრული პროფესორის
ვაჟა შუბითიძის მონოგრაფიაში ახლებურად და ორიგინალურა-
დაა გაანალიზებული ორი საუკუნის გენიოსის, უდიდესი ქართვე-
ლი მოაზროვნის, ნიკო ნიკოლაძის სოციალ-პოლიტიკური, ეკო-
ნომიკური და ფილოსოფიური თვალთახედვა, წარმოჩენილია ის
დიდი თეორიული და პრაქტიკული სამუშაო, რომელიც მან გას-
ნია საქართველოს ასაღორძინებლად, ჩვენი ქვეყნის გასათანა-
მედროვებლად, მისი დამოუკიდებლობის და სამომავლო განვი-
თარების შესაძლებლად.

რედაქტორი: სრული პროფესორი
ზურაბ გამეზარდაშვილი

რეცენზენტები: ასოცირებული პროფესორი
ოთარ ჯანელიძე;
ასოცირებული პროფესორი
ქატიკვან ჯიჯეიშვილი;
ასოცირებული პროფესორი
მანანა დარჩაშვილი;
დიდი ჯიხაიშის ნიკო ნიკოლაძის
სახლ-მუზეუმის დირექტორი
ლია გიგილეიშვილი

პროფესორთა ლიგა
© ვაჟა შუბითიძე

გამომცემლობა „გავაზი“. თბილისი 2013.
ISBN - 978-9941-9276-5-2

შინაარსი

შესავალი – ნიკო ნიკოლაძის ფანომენი და ადგილი
ქართული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში ----- 4

თავი I. ნიკო ნიკოლაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა
(ბიოგრაფიული პასაჟები) ----- 10

თავი II. ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური რეალიზმი ----- 24

- §1. ნიკო ნიკოლაძე საქართველოს
საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური
განვითარების შემაფერხებელი მიზეზების შესახებ ----- 24
- §2. ნიკო ნიკოლაძე ქართული სახელმწიფოს გონივრულად
მონყობის და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
გარდაქმნების თაობაზე ----- 53
- §3. ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებანი პოლიტიკურ
პარტიებსა და ლიდერებზე ----- 90
- §4. ნიკო ნიკოლაძე მოსამართლეებისა
და ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შესახებ ----- 110
- §5. ნიკო ნიკოლაძე ახალგაზრდობის როლის,
განათლების და პატრიოტული აღზრდის თაობაზე ----- 121

თავი III. ნიკო ნიკოლაძის ეკონომიკური პრაგმატიზმი

- §1. ნიკო ნიკოლაძის დაპირისპირება ძმები ნობელების
ნავთობგადაზიდვის მონოპოლიასთან ----- 138
- §2. ფოთის აღმაშენებელი ----- 147

დასკვნა ----- 161

გამოყენებული ლიტერატურა ----- 165

ვუძღვნი XXI საუკუნის საქართველოს
გამოჩენილ პიროვნებას, უდიდეს ბიზნესმენსა და
ქველმოქმედს, საქართველოს პრემიერ-მინისტრს,
ბატონ ბიძინა ივანიშვილს

ავტორი მადლობას უხდის ბატონ გოგი თოფაძეს, მისი სახე-
ლობის საქველმოქმედო ფონდს და კომპანია „ყაზბეგს“ წიგნის
გამოცემის საქმეში აღმოჩენილი უანგარო დახმარებისთვის.

შესავალი

ნიკო ნიკოლაძის ფენომენი და ადგილი ქართული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში

2013 წლის 27 სექტემბერს 170 წელი შესრულდება დიდი ქარ-
თული მოაზროვნისა და მოღვაწის ნიკო ნიკოლაძის დაბადებიდან.

პოლიტიკურ და ფილოსოფიურ ლიტერატურაში მრავალი
ტერმინია დამკვიდრებული ერისა და პიროვნების მახასიათებ-
ლად (მაგ: ერი-სახელმწიფო), მაგრამ ნიკო ნიკოლაძის დასახა-
სიათებლად აუცილებლად მიმაჩნია ახალი ტერმინის „კაცი-სა-
ხელმწიფო“-ს შემოღება და დამკვიდრება. სწორედ ეს ტერმინია
ზედგამოჭრილი ნიკო ნიკოლაძის წარმოუდგენლად დიდი ღვაწ-
ლის დასახასიათებლად.

ამ უდიდესმა საქმიანმა პატრიოტმა ფაქტიურად მარტომ შეძ-
ლო სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის უმნიშვნელოვანესი
კონცეპტუალური საკითხების დასმა და გადაწყვეტა, ასევე დიდი
ქართული პროექტების წამოწყება და გასრულება, რაც დღესაც
სახელმწიფოების და მთავრობების ფუნქციაა და ზოგი ქვეყანა
ამასაც ვერ აუდის და ახერხებს ჩვენს განვითარებულ დროშიც კი.

არჩილ ჯორჯაძემ ნიკო ნიკოლაძეს „უღმობელი საქმის კაცი“

უნოდა და, მართლაც, საქართველოს ახალ ისტორიას არ ახსოვს ასეთი დაუდევარი და საქმიანი პიროვნება.

ნიკო ნიკოლაძემ წინა პლანზე პრაქტიკული და პრაგმატული საკითხები წამოსწია, რაც მთლიანად შეესაბამებოდა და ახლაც შეესაბამება საქართველოს განვითარების მოთხოვნებს. იგი პირველია ქართველ მოაზროვნეებში, ვინც ცივილიზებული ბიზნესის წარმოების და ვაჭრობის პროპაგანდა და განხორციელება დაიწყო, რაც მაშინ ერის შინაგანი გაერთიანების გზაზე (რელიგიის შემდეგ) აუცილებელი და მნიშვნელოვანი ნაბიჯის გადადგმას მოასწავებდა, ისევე როგორც წარმოებისა და სოფლის მეურნეობის სწრაფი აღორძინებისთვის მისი ბრძოლა და შრომა.

უდიდესი წვლილი მიუძღვის მას ქალაქ ფოთის აღმშენებლობაში და მისი მომავალი პროფილის განსაზღვრაში, პორტის ელექტროფიკაციასა და მექანიზაციაში. მან ფოთის პორტის აღორძინებით ფანჯარა გაჭრა ევროპაში მომავალი საქართველოსთვის. იგი თითქმის 20 წლის განმავლობაში იყო ფოთის ქალაქის თავი და მისი ბიუჯეტი 10-ჯერ გაზარდა, ხოლო ფოთი ნამდვილ ქალაქს დაამსგავსა დიდი გარჯის შედეგად.

უდიდესი შრომა გასწია ნიკო ნიკოლაძემ ტყიბულის ქვანახშირის საბადოს ათვისებისა და ქუთაისი-ტყიბულის რკინიგზის მონაკვეთის გასაყვანად, ჭიათურის მანგანუმის წარმოების სამრეწველო და საექსპორტო დონეზე დასაყენებლად, შორაპან-ჭიათურის სარკინიგზო ხაზის გასაყვანად, რითაც მანგანუმის სწრაფი გადაზიდვის საქმეც მოაგვარა და გააიაფა კიდევ.

აქტიურად მონაწილეობდა ნიკოლაძე ასევე თბილისის წყალსადენის მშენებლობაში, კახეთის რკინიგზისა და სურამის გვირაბის გაყვანაში, ქუთაისის აღმშენებლობაში, ტრანსციმბირის რკინიგზის მშენებლობაშიც კი, მანვე მოიწვია ფრანგი მილიარდერი როტშილდი კავკასიაში ნობელებისათვის კონკურენციის გასაწევად, ფოთში დააარსა ნამდვილი თანამედროვე ბანკი, პირველად საქართველოში დაბეჭდა ობლიგაციები და ლატარიის ბილეთები და ნახევარკაპიკიან გადასახადთან ერთად ფოთის კეთილმოწყობას და განვითარებას მოახმარა.

ნიკოლაძეს ეკუთვნის საქართველოს მომავალი გეოპოლიტიკური ფუნქციის განსაზღვრის იდეა – მან 1918 წელს გერმანელ

დიპლომატებთან (მინისტრ კიულმანთან) საუბარში წამოაყენა ევროპის აზიასთან ვაჭრობის უმოკლეს მარშრუტზე – საქართველოზე გატარების იდეა (ბერლინი-ფოთი-პეკინი), რამაც დღეს, დამოუკიდებელ საქართველოში ხორცი შეისხა ევრაზიული დერეფნის და აბრეშუმის გზის სახით.

ის ასევე იყო ყოველი პროგრესულის და მაღალტექნოლოგიურის პირველი შემფასებელი და დამწერგავი საქართველოში, ისევე როგორც ახალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეების.

ნიკო ნიკოლაძე იყო ქართული პოლიტიკური რეალიზმისა და პრაგმატიზმის მამამთავარი. მან შეიმუშავა მთელი რიგი კონცეფციებისა საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობის შეფასების და სამომავლო განვითარებისთვის. ამ გაგებით იგი უთუოდ შეიძლება მივიჩნიოთ პირველ ქართველ პოლიტოლოგად და გეოპოლიტიკოსად.

ნიკოლაძემ საქართველოს ისტორიის შესწავლისა და გაანალიზების შედეგად წარმოაჩინა ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი მიზეზები და, შესაბამისად, მოგვცა მათი გამოსწორების ადეკვატური რეცეპტები. იგი ასევე იყო პირველი ქართველი ევროპოლოგი, რომელმაც ევროპის ქვეყნების მაგალითების გაანალიზებით ქართველობას აჩვენა, თუ როგორ ხორციელდება საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარდაქმნები განვითარებულ ქვეყნებში, როგორ შეიძლება იქცეს ჩამორჩენილი ქვეყნები (იაპონია, პრუსია) სუპერსახელმწიფოებად, რა უნდა გაკეთდეს ქართული სახელმწიფოს გონივრული მოწყობისათვის.

ნიკო ნიკოლაძემ ღრმა ანალიზისა და შორსმჭვრეტელობის წყალობით დასვა და გადანყვიტა ზოგიერთი კონცეპტუალური საკითხი, რომელიც მაშინაც და მომდევნო საუკუნეშიც იდგა ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინაშე:

1. წინააღმდეგ გამეფებული შეხედულებისა, მან დაამტკიცა, რომ ერი ვერ შეიძლება დამოუკიდებლობის მოპოვებას, თუ ის არ განვითარდა და მოძლიერდა სოციალ-ეკონომიკურად და კულტურულ-შემეცნებითი თვალსაზრისით, თუ მან არ განავითარა ავტონომიური ერთეულები – თვითმმართველობა, დემოკრატია, პოლიტიკური სისტემა, პლურალიზმი და შიდასახელმწიფოებრივი

ინსტიტუციები (მანამდე და მერეც ბევრს მიაჩნდა, რომ ჯერ უნდა მოიპოვო დამოუკიდებლობა და მერე შეიძლება განვითარდე).

2. მან აუხსნა ქართველობას (და არა მარტო მას), რომ ჩამორჩენილი ხალხები ერთი ნაბიჯით ვერ გაივლიან იმ გზას, რაც სხვას ხუთი-ექვსი ნაბიჯით გაუვლია, რომ ჩამორჩენილ ქვეყანას არ შეუძლია განვითარების მაგალითი მისცეს ძლიერ ქვეყნებს;

3. აქედან გამომდინარეა ნიკოლაძის შემდეგი დასკვნა იმის შესახებ, რომ უეცრად, უშრომელად ვერც ერთი ხალხი ვერ გამდიდრდება, რომ არ შეიძლება ქვეყანაში მუდმივად გამეფებული იყოს სხვისი მოიმედებობისა და დახმარების, აზიური ინერტულობის განწყობილება, რომ საკუთარ თავზე უკეთესი დამხმარე ჩვენ არავინ გვეყოლება მომავალშიც;

4. ნიკო ნიკოლაძემ ასევე დაასაბუთა, რომ არაა აუცილებელი ველოსიპედის ხელახლა გამოგონება, უნდა გამოვიყენოთ უცხოური დადებითი გამოცდილება, მაგრამ აუცილებელია შეიქმნას საზოგადოებრივი განვითარების ეროვნული მოდელი, დაფუძნებული ქართული ცხოვრების წესზე და მდიდარ ეროვნულ ტრადიციებზე. ეს მოდელი კი უცხოელებს კი არ უნდა შეექმნათ ჩვენთვის, რომლებმაც ქართული სპეციფიკა და რეალობა არ იციან, არამედ განათლებულ ქართველებს („ჩვენი ქვეყნის გონებრივი ზრდისათვის უდიდესი უბედურებაა ის გარემოება, რომ დედის ძუძუთი კი არ ვიკვებებით, ცხრა მთას გადალმიდან მოყვანილ ძიძას ვაბარივართ. ისინიც ხშირად თხის რძეს გვანოვებენ და არა ადამიანისას... უცხოელი ძიძა, რაგინდ საღი იყოს, შენს დედაენას ვერ გასწავლის, შენი ქვეყნის ბუნებასა და საჭიროებას ვერ გაგაცნობს“. ასეთი ძიძები გვაჩერებდნენ მარქსისტულ, ბოლშევიკურ იდეოლოგიას, გვაჩერებენ დღესაც სხვადასხვა გლობალისტურ და კოსმოპოლიტურ, ნეოლიბერალურ თეორიებს).

5. ნიკო ნიკოლაძემ ცნობილი უნგრელი მოღვაწეების კოშუთისა და დეაკის, ასევე ბოლშევიკთა მაგალითზე დაუშტკიცა ქართველებს, რომ რადიკალიზმი დამლუპველია ქვეყნისთვის, რომ „ქართველობის მიზნები მხოლოდ ზომიერების გზით მიიწევენება (მიიღწევა). მას ევოლუციური გზა ერჩივნა რევოლუციურ გზას;

6. ნიკო ნიკოლაძემ კარგად აჩვენა ყველას, რომ საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ჩამორჩენის უმთავრესი მი-

ზეზი იყო მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის თითქმის არქონა, მეცნიერებისა და განათლების ჩამორჩენა ევროპული ანალოგისგან და მიღწევებისგან, პროფესიონალიზმის დეფიციტი;

7. ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისთვის უდიდესი მეთოდოლოგიური მნიშვნელობა აქვს ნიკოლაძის თეზას იმის თაობაზე, რომ „დასაწყისშივეა საჭირო მითითება სწორედ პირველ ნაბიჯთა შეცდომებსა და მოუხერხებლობაზე, რადგან თუ საფუძველშივე ხელი არ ახლე, ათი წლის შემდეგ ველარანაირი გაუმჯობესებული მანქანით ვერ ამოგლეჯ“;

8. ნიკო ნიკოლაძე ქართული სახელმწიფოს გონიერი ორგანიზაციის აუცილებელ პირობად თვლიდა ეროვნული და სახელმწიფო ინტერესებისათვის უპირატესობის მინიჭებას პარტიულ, პიროვნულ, ჯგუფურ ინტერესებთან შედარებით, ასევე ისეთი მმართველობისა და საარჩევნო სისტემის შექმნას, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის მართვაში ყველაზე ნიჭიერი, განათლებული და პატიოსანი ადამიანების მონაწილეობას, რომ „ძალა და ძლევა რიცხვსა და სივრცეს კი არა, ცოდნას, ორგანიზაციას ეკუთვნის, იარაღს, წესსა და დისციპლინას“;

9. ქართული სახელმწიფოს დემოკრატიულად მოწყობის საქმეში ნიკო ნიკოლაძე საფუძველდამდებ პრინციპად თვლიდა სასამართლოს სწორად ორგანიზაციას, დამოუკიდებლობას და სამართლიანი სასამართლოს უფლებას რიგითი ადამიანებისთვის. მან ჯერ კიდევ 130 წლის წინ გააცნობიერა და დააყენა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღების აუცილებლობა, რაც ევროპული სასამართლოს ერთ-ერთი ქვეკუთხედიცაა დღეს;

10. ნიკო ნიკოლაძემ ცნობილ ეკონომისტებზე – კეინზზე (აშშ) და სუბორო ოკიტაზე (იაპონია) – ადრე წამოაყენა და დაასაბუთა ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ზომიერი, კონკრეტული ჩარევის აუცილებლობაზე, რასაც დიდი მეთოდოლოგიური მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ქართული სახელმწიფოსთვის, ისევე, როგორც თეზას იმის შესახებ, რომ „სანამ მოსატანი (იმპორტი) მეტი გვექნება, ვინემ გასატანი (ექსპორტი) – მონობას ვერ ავცდებით, რომ „ერთი რეჟიმის შეცვლა მეორეთი ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა სათანადოდ მომზადებული იქნება პროგრამა და გეგმა, აგრეთვე კადრები ახალი ხელისუფლებისათვის“ და ა.შ.

ეს მცირედი ჩამონათვალიც კი საკმარისია იმის დასანახად, თუ რა მასშტაბის მოაზროვნესთან გვაქვს საქმე ნიკო ნიკოლაძის სახით. ის იყო ყველაზე ცნობილი სახე ევროპაში ქართველი მოღვაწეებიდან. კაცს, რომელსაც ვიქტორ ჰიუგოსთან, ალფონს დოდესთან, ლუი ბლანთან და სხვა ცნობილ ევროპელებთან ახლო ურთიერთობა აკავშირებდა, ქართველები ნაკლებად ნყალობდნენ. მისი სახელი დღესაც ფაქტიურად მიჩქმალულია (პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია რომ კომუნისტურმა საქართველომ უფრო მეტი გააკეთა მისი პოპულარიზაციისათვის, ვიდრე თანამედროვე დამოუკიდებელმა საქართველომ). არადა თავისი ევროპული მრავალმხრივი განათლებით და ნიჭით, აზროვნების სიღრმით და მასშტაბებით, შორსმჭვრეტელობით და სიახლის აღქმით, საქმიანი და ორგანიზატორული თვისებებით, გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ხედვით იგი მთელი თავით მაღლა იდგა თავის თანამედროვეებზე (მათ შორის ილიაზე, აკაკიზე, იაკობზე, ჯორჯაძეზე და სხვებზე) და ნამდვილ ევროპულ გრანდებს უტოლდება.

ნიკო ნიკოლაძე იყო საქართველოში ახალი იდეების გენერატორი და განმახორციელებელი, ქვეყნისათვის მიმართულების მიმცემი დიდი მამულიშვილი. ასეთი დიდკაცები ბევრ დიდ ერსაც კი არ ჰყავს. საჭიროა ვისწავლოთ ასეთების დაფასება და მათთვის კუთვნილი, სათანადო ადგილის დროულად მიჩენა. მისი ადგილი კი უეჭველად არის ილიას გვერდით და არა მის შემდგომ ან სხვათა ჩამონათვალში.

იმედი მაქვს, ჩემი მრავალწლიანი ფიქრი-ნააზრევი ნიკო ნიკოლაძეზე მცირეოდენ, მოკრძალებულ წვლილს შეიტანს ამ საქმეში და მომავალ თაობას უკეთ გააცნობს და დაანახევებს დიდი ქართველის ღვაწლს და ადგილს საქართველოს ისტორიაში. შორს აღარ არის ის დრო, როცა მას წმინდანად შერაცხავს ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია, ისევე როგორც ივანე ჯავახიშვილს – ვაჟა-ფშაველას და აკაკი წერეთელს.

ავტორი

**ტფილისი-ჭალვანი-ტკოცა
ვარდობისთვე 2013 წლის.**

ნიკო ნიკოლაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა (ბიოგრაფიული პასაჟები)

ყველა პიროვნების გასაღები მის ბიოგრაფიაში დევს. ნიკო ნიკოლაძე გამორჩეული, საინტერესო და ბობოქარი ბიოგრაფიის მქონე მოღვაწეა.

მრავალფეროვანია მისი ინტერესები, ფართოა მისი დიაპაზონი. ნიკო ნიკოლაძემ პირადი მაგალითის ძალით უჩვენა ქართულ საზოგადოებას, თუ რა შეუძლია დიდ ნიჭს, დაუღალავ სწავლას და შრომას, საკუთარი თავის დამორჩილებას, სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულს და მსახურებას. იგი თავის თანამოაზრეებში არავის არა ჰგავს. საოცრად თანამედროვე ამ ქართველში (ერთ სტატიაში მას XXI საუკუნის მოღვაწე ვუნოდე) მოსჩანს დიდი ერუდიცია, ანალიტიკური უნარი და შორსმჭვრეტელობა. მისი ნაწერების უმეტესობა საუკუნეზე მეტ ხანს ითვლის, მაგრამ თითქოს გუშინ დაუნერიაო თავისი თანამემამულეთათვის. კარგად შენიშნავს დალი ჩიკვილაძე, რომ „მისი პუბლიცისტური ნაწერებიდან უკიდევანო აზრი მოედინება; გვიკვირს, რა ძალას, რა ენერგიას, რა ცოდნის წადილს შეეძლო ამდენის შეცნობა-შეთვისება, როგორ მოახერხა ამ პრაქტიკოსმა – ერუდიტმა ახალი ცხოვრების მხარის გასწორება, მისი წინ გასწრება, ლონიერი პრაქტიკული ნაბიჯებით სიარული მაშინ, როცა საქართველოში ბევრი თვლემდა და მამა-პაპური ძილით თავს იწონებდა კიდეც. ნიკო ნიკოლაძე დროსგასწრებული მოაზროვნე იყო, იგი თვითონ ქმნიდა დროს, მას მთქნარებით, ნება-ნება საუბარი არ შეეძლო, მისი პუბლიცისტური სიტყვა ცეცხლოვანი, მიზანსწრაფული, ფაქტებდაყურსული იყო, პოლემიკა – ლოგიკაზე დაფუძნებული, უტყუარი, ჟრუანტელის მომგვრელი“ [1, 436]. ეს ყველაფერი ღვთით მომადლებულ დიდ ნიჭზე და მაღალ ევროპულ განათლებაზე იყო დამყარებული, ამით იდგა იგი ყველაზე მაღლა თავის თანამედროვეთა შორის.

ეს პირველად ჟურნალ „კლდეს“ (1913 წლის №33; გვ. 10) მესვეურებმა შენიშნეს. ზუსტად მათ გამოარკვეეს, თუ რად აითვალისწინა ჩვენმა ინტელიგენციამ საუკეთესო შვილი ნიკო ნიკოლაძე და მივიდნენ დასკვნამდე, რომ „ნიკოლაძე და რუსეთში ნასწავლი ინტელიგენცია ორი ანტიპოდია, სულ სხვადასხვა ტიპები. ნიკოლაძე სულით და გულით ევროპელია, ევროპაში ნასწავლი, ევროპის იდეებით გამსჭვალული, ევროპის ტექნიკა-ინდუსტრიის მცოდნე, ინიციატივის კაცი, პრაქტიკი და საქმიანი. ჩვენი ინტელიგენცია კი უმთავრესად აღზრდილია რუსეთის სკოლაში, ამ სკოლის მონური სულით, ჩინოვნიკური რუტინით და სხოლასტიკით გაჟღენთილი. ამიტომ ჩვენი ინტელიგენტები უმთავრესად არიან თეორეტიკოსები, მეოცნებე, აკადემიური მსჯელობის ხალხი. ამათი სფეროა თბილი კაბინეტი, რბილი სავარძელი, უნი-ადაგო თეორიული მსჯელობა, მეტაფიზიკური მორალი და სხვადასხვა პარტიულ-პოლიტიკური ოცნება-ფანტაზიები. ნიკოლაძე კი, უწინარეს ყოვლისა, მუშაკია დაკაპინებული ხელებით, ცხოვრების ტეხნიკი და ლაბორანტი. იგი რეალისტია, რეალური პოლიტიკის მანარმოებელი, ცხოვრების მცოდნე, მის ქარტეხილში ჩავარდნილი. ძალაუვნებურად იქცევა ისე, როგორც უკარნახებს მას ცხოვრების სასტიკი სინამდვილე. ეს არ ესმის ჩვენს ინტელიგენციას და არც სურს შეიგნოს. ნ. ნიკოლაძის ასეთ მოქმედებას – პოლიტიკას ჩვენ ცხოვრებაში უსუსური ინტელიგენტები ნათლავენ ოპორტუნიზმად, ქვეყნის ღალატად და თვით ნიკოლაძეს კი ეძახიან რენეგატს, რუტინიორს და რეაქციონერს“ [3].

ქართული პოლიტიკური რეალიზმის და პრაგმატიზმის უდიდესი წარმომადგენელი ნიკო ნიკოლაძე დაიბადა 1843 წლის 27 სექტემბერს, ქ. ქუთაისში. მისი მშობლები იაკობ ნიკოლაძე და ელისაბედ ლორთქიფანიძე ტრადიციულ ქართულ ოჯახებში აღზრდილი ადამიანები იყვნენ. მამა კომერციის მიმდევარი და ალემიციემობის საქმეში კარგად ჩახედული ადამიანი იყო, სავაჭრო სახლის მფლობელი, რომელიც საქონლის შემოტანას ახორციელებდა რუსეთიდან და ევროპიდან (ლაიპციგი) და ჩინებურად უძღვებოდა საქმეს. იგი თავის მეუღლესავით დიდად აფასებდა

სწავლა-განათლებას, ნიგნს. დედა – ელისაბედ ლორთქიფანიძე იმ დროისათვის საკმაოდ განათლებული ქალბატონი, ზეპირად მცოდნე „ვეფხისტყაოსნის“ და ქართული ხელნაწერების, რომელთაც უკითხავდა მეუღლეს და შვილებს.

ქუთაისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, 1861 წელს მამის ახლო მეგობრების, ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძისა და ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის გრიგოლ ერისთავის რჩევით ახალგაზრდა ნიკო პეტერბურგს მიემგზავრება და იქაური უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პირველ კურსზე ირიცხება (გიმნაზიის დამამთავრებელ კლასში სწავლის დროს ნიკო ნიკოლაძემ ჟურნალ „ცისკარში“ დაბეჭდა წერილები „ხაბარდა და ლოტო ქუთაისში“, „ქუთაისის ჭორიკანობა“ – №9, 10, 1860 წ., რომელიც ძალზე მოეწონა დიმიტრი ბაქრაძეს და მასში ნიჭიერი ახალგაზრდა ამოიცნო).

სტუდენტად გახდომა ვერ მოასწრო ნიკომ და ერთ თვეში სტუდენტური გამოსვლების აქტიური მონაწილეა, რისთვისაც სხვებთან ერთად ჯერ დააპატიმრეს (იჯდა პეტრე-პავლეს და კრონშტადტის ციხეებში), მერე კი უნივერსიტეტიდან ამორიცხეს. სწავლადმოწყურებული ახალგაზრდა პეტერბურგში დარჩა, საცხოვრებლად აკაკი წერეთელთან გადავიდა და ქალაქში ქართული ჩოხით დადიოდა პროტესტის ნიშნად.

პეტერბურგში ნიკო ნიკოლაძე აგრძელებს ქუთაისში დაწყებულ პუბლიცისტურ-ჟურნალისტურ საქმიანობას. 1862 წელს „ისკრაში“ აქვეყნებს მოთხრობას „პეტერბურგის მხარეში“, რომელშიც ასახულია სტუდენტური ცხოვრების პერიპეტიები. 1864 წლიდან მან გაზეთ „ნაროდნოე ბოგატისტვო“-ში „სკანდელის“ ფსევდონიმით დაიწყო წერილების, ფელეტონების, კრიტიკული სტატიების გამოქვეყნება (1862 წლის აგვისტოში იგი სამშობლოში დაბრუნდა, მაგრამ უცხოეთში სწავლის გაგრძელების მიზნით 1863 წლის მაისში კვლავ პეტერბურგში ჩავიდა). 1864 წელს მაშინ ძალზე ცნობილმა ჟურნალმა „სოვრემენნიკ“-მა გამოაქვეყნა 21 წლის ახალგაზრდა ნიკოლაძის საკმაოდ მოზრდილი მოთხრობა „პროვინციული სურათები“, რომელიც ქალთა ემანსიპაციის

პრობლემებს ეხებოდა (საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ნიკო ნიკოლაძე პირველი ქართველი მოაზროვნე იყო, რომელიც ახალ დროში ქალთა (გენდერული) პრობლემებით დაინტერესდა, მან ჯერ კიდევ 1864 წლის მარტში „ნაროდნოე ბოგატსტვო“-ში დაბეჭდა სტატია „ბოკლი და ქალთა საკითხი“, რომელშიც იგი ეთანხმებოდა ბოკლის, რომ ქალები ფლობენ აზროვნების დედუქციურ უნარს, ხოლო მამაკაცები – ინდუქციურს. იგი კაცობრიობას ქალებად და კაცებად კი არ ჰყოფდა, არამედ ბრიყვებად და ჭკვიანებად. ჭკვიანებში, ისევე როგორც ბრიყვებში, ქალებიც ბევრი იყო და კაცებიც. 1864 წელს გამოქვეყნებულ სტატიებში მკაფიოდ გამოჩნდა ორი პრობლემა, რომელიც ყოველთვის ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკის ზრუნვის საგანი იქნება: დედაკაცისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობის პრობლემა და სოციალურ-პოლიტიკური პირობების შეცვლის აუცილებლობის საკითხი, რათა ადამიანს ნიჭის გამოვლენა სრულიად თავისუფლად შესძლებოდა [2,38]. ნიკო ნიკოლაძის დაჟინებული მცდელობით 1872 წლიდან საზღვარგარეთ პირველად სასწავლებლად გაემგზავრნენ ქართველი ქალები – ნიკო ნიკოლაძის დები – ოლიმპიადა და ეკატერინე, დეიდაშვილები – ხელთუფლისშვილის ქალები, ბოგუმილა ზემიანსკაია – თბილისში დაბადებული პოლონელი ქალბატონი, ნიკოს პირველი ცოლი, ოლღა გურამიშვილი – ნიკო მეორე მეუღლე და სხვ.).

1864 წლის ივლისში ნიკო ნიკოლაძეს, გარიცხვიდან 3 წლის მერე, უცხოეთში (სამკურნალოდ) წასვლის უფლება მისცეს. იმავე წლის შემოდგომაზე იგი საფრანგეთის ყველაზე პრესტიჟული უმაღლესი სასწავლებლის სორბონას უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა.

უნივერსიტეტში სწავლას ნიკო წარმატებით უთავსებდა პრესაში თანამშრომლობას. დღეში 10-12 საათს მუშაობდა, ეუფლებოდა ფილოსოფიას და პოლიტიკურ ეკონომიკას, იმავდროულად წერდა სტატიებს. როცა პიერ ჟოზეფ პრუდონის შესახებ სტატიას წერდა (იგი დაიბეჭდა 1865 წლის 21 იანვარს „სანკტ-პეტერბურგ-სკიე ვედომოსტ“-ში და მაშინვე გადაბეჭდა ალტაცებულმა პეტრე

ლაეროვმა „ზაგრანიჩნი ვეტნიკ“-ში), მას პარიზში, ნაქირავებ ბინაში თავადალექსანდრე გერცენი ეწვია, ცნობილ „კოლოკოლ“-ში თანამშრომლობა შესთავაზა და სტატიაც დაუკვეთა. ლონდონში გამოშვებულ „კოლოკოლში“ ნიკო ნიკოლაძემ „რიონელი“-ს ფსევდონიმით რამდენიმე სტატია გამოაქვეყნა. მათ შორის „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“, „ჩვენი მომავალი ვეტილები გაზეთ „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ სამსჯავროს წინაშე“, „ივნისის დღეები თბილისში“, „თბილისიდან“, „საქართველოდან“ და სხვ. გენცენისა და ნიკოლაძის ურთიერთობა დაახლოებით ერთ წელს გაგრძელდა და 1865 წლის ბოლოს უთანხმოების გამო ნიკოლაძე წყვეტს მასთან ურთიერთობას (სტატიაში „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“ ნიკოლაძე ახალგაზრდული გამბედაობით და რადიკალიზმით წერდა, რომ „სტამბის მელანმა აიტანა და არ განითლდა, როცა დღის სინათლეზე გამოჰქონდა მძარცველობისა და ყაჩაღობის, სიყალბისა და დანაშაულობის დაკანონება“-ო. საინტერესოა ასევე მისი აზრი აზნაურობის ფუნქციასთან დაკავშირებით. მისი აზრით რუსეთის მთავრობამ ვერ გაიგო – რა მნიშვნელობა და დანიშნულება ჰქონდა აზნაურობას საქართველოში. რუსულად იგი „დვორიანინ“ (მემამულე) ითარგმნა და მას გარკვეული პრივილეგია დაუკავშირდა. ნიკოლაძე აქვე მიუთითებს, რომ ძველ საქართველოში აზნაურობას სამხედრო ფუნქცია ჰქონდა, მას ქვეყნის დაცვა ევალებოდა. ხალხი აზნაურობას მაშინ არჩენდა, როცა ომი იყო. სხვა დროს აზნაური ისევე ეწეოდა ხვან-თესვას, ამუშავებდა მიწას, როგორც გლეხი. ქართველი აზნაური არ ყოფილა მუქთახორა. ტვირთად გლეხს კისერზე არ აწვა. როცა XIX საუკუნეში იგი რუსული „დვორიანინ“-ის სწორად აღიქვეს, მას რუსებმა პრივილეგია მიანიჭეს და ახალ წოდებად ჩამოაყალიბეს (ისინი მთელი მოსახლეობის 10%-ს შეადგენდნენ – ვ.შ.). ამით გლეხს სარჩენად გაუხდა მრავალრიცხოვანი წოდება, რაც მის ძალებს აღემატებოდა. ამან ჩამოაყალიბა, ნიკოლაძის თქმით, საქართველოში „აზნაურული პროლეტარიატი“ – ლატაკი, მუქთახორა, რომელიც სიღარიბის მიუხედავად შრომას გაუზრდობდა და სხვის ხარჯზე ცხოვრებას ცდილობდა).

სორბონაში სწავლის პერიოდში მუდამ მაძიებელი და მოუსვენარი ნიკო ნიკოლაძე შვეიცარიით დაინტერესდა. ესეც საქართველოსათვის მცირე, მრავალეროვანი და მთაგორიანი ქვეყანა იყო, მაგრამ საქართველოსგან განსხვავებით მდიდარი და დამოუკიდებელი, ყველა პატივისცემით და რიდით რომ ექცეოდა. ნიკომ ამ ფენომენის შესწავლა და გაანალიზება გადწყვიტა და 1865 წლის შემოდგომაზე სასწავლებლად ჟენევის უნივერსიტეტში გადავიდა. ჟურნალისტური საქმიანობა და სტატიების წერა აქაც არ შეუწყვეტია.

1866 წლის 4 აპრილს რუსმა რევოლუციონერმა დიმიტრი კარაკოზოვმა ესროლა მეფეს – ალექსანდრე მეორეს. მეფე გადარჩა, მაგრამ ტერორისტი მკაცრად დასაჯეს.

ახალგაზრდა ნიკო ღრმად ჩაუფიქრდა ამ მოვლენას და ვრცელი სტატია მიუძღვნა მას – „მთავრობა და ახალი თაობა“. ეს ბროშურა რუსულ ენაზე დაიბეჭდა ჟენევაში „ნიკიფორე გ.“-ს ფსევდონიმით. ეპიგრაფად წამძღვარებული ჩერნიშევსკის სიტყვები მიუთითებდა, რომ 23 წლის ახალგაზრდამ თავის თავსაც და ქართველობასაც მოქმედების გეზი და საშუალება შეურჩია: „ჭეშმარიტად დიდი და სასარგებლო მიზნები ყოველთვის მიიღწევა მხოლოდ პირდაპირი და ღია მოქმედების მეშვეობით და არა საიდუმლო საზოგადოებების ირიბი გზებით, რომელნიც ყოველთვის უძლურნი იქნებიან და უნდა იყონ კიდეც“ [2,56]. ნიკოლაძემ საბრძოლველად ღია და პირდაპირი მოქმედების გზა აირჩია. მან უარყო შეთქმულების, ტერორის და სისხლისღვრის გზა, რომელსაც რეალური შედეგი არ მოჰქონდა (მოგვიანებით ეს მან ნათლად გამოკვეთა სტატიაში „კოშუთი და დეაკი“).

შვეიცარიის კარგად შესასწავლად ნიკოლაძემ გერმანულენოვან ციურიჰში გადაინაცვლა, იმავდროულად გერმანული ენის შესწავლაც დაიწყო, ნიგნებსაც კითხულობდა გერმანულად.

1868 წელს ნიკო ნიკოლაძემ წარმატებით დაამთავრა ციურიჰის უნივერსიტეტი და სადოქტორო-სადიპლომო ნაშრომიც ბრწყინვალედ დაიცვა თემაზე: „განიარალება და მისი ეკონომიკურ-სოციალური შედეგები“ (ამ თემის აქტუალობა მან ჯერ

კიდე 1860-იან წლებში დაინახა. დღეს, როცა ყოველწლიურად 8 მილიონი ადამიანი ილუპება შიმშილით და უწყლობით, მასობრივად გავრცელებულია წერა-კითხვის უცოდინარობა, განვითარებად ქვეყნებს ყოველწლიურად სულ 40 მილიარდი დოლარი სჭირდებათ ამ პრობლემების აღმოსაფრხვრელად, მაგრამ ამ ფულს მათ არავენ აძლევს. სამაგიეროდ იარაღის გაყიდვით დიდ სახელმწიფოთა სუფთა მოგება ყოველწლიურად 800 მილიარდი დოლარია). ნიკოლაძემ ისიც შეამჩნია, რომ განიარაღება წინააღმდეგობრივი პროცესია. იარაღი, როგორც თავდაცვის საშუალება, ყველა ქვეყნის არმიას სჭირდება, ამავედროულად განიარაღება იწვევს სამხედრო ქარხნებში მომუშავე ათასობით ადამიანის უმუშევრობას და ა.შ.).

დისერტაცია ფრანგულ ენაზე დაიწერა და მისი დაცვაც ფრანგულად მოხდა, ხოლო 1868 წელსვე წიგნად გამოვიდა ჟენევაში ფრანგულ ენაზევე.

1868 წელს 25 წლის ნიკო ნიკოლაძე ლ. მეჩნიკოვთან ერთად პარიზში გამოსცემს რუსულენოვან ჟურნალს „სოვრემენნოსტ“, ამასთანავე მან მ. ელპიდინთან ერთად აქვე გამოუშვა ნ. ჩერნიშევსკის ხზულებათა პირველი ტომი, რომლის შესავალი წერილი და რედაქცია ნიკოლაძემ გააკეთა.

1869 წლის ბოლოს ნიკო ნიკოლაძე საქართველოში დაბრუნდა. შეიძლება ითქვას, რომ იმ დროის საქართველოში (და მერეც) მასზე განათლებული და განსწავლული კაცი არ დაიარებოდა. ამასთან შეიძლება დაერთო ის დიდი გამოცდილება, საკუთარი თვალით ნანახი და გაზომილ-შემოწმებული მოვლენები, რითაც გონება გაიმდიდრა ნიკომ და ის დასკვნები, რომელიც მან ჯერ თავისთვის, მერე კი საქართველოსთვის გააკეთა.

პირველი, რაც მან დაასკვნა, არის ის, რომ ევროპასთან შედარებით რუსეთი (და მასში ძალით შეთრეული საქართველო) ძალზე ჩამორჩენილი ქვეყანაა და ისე არ ვითარდება, როგორც საჭირო და აუცილებელია, სხვანაირია მისი მმართველობის სისტემა და ცხოვრების წესი;

მეორე, ევროპის სწრაფი სოციალურ-ეკონომიკური განვი-

თარება განაპირობა განათლების, მეცნიერების და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვამ წამყვან ქვეყნებში, რომ მათი განვითარების გარეშე შეუძლებელია ჩამორჩენილი ქვეყნების წინსვლა-აღორძინება;

მესამე, შრომისადმი ახლებური დამოკიდებულების გარეშე ქვეყანა ვერ განვითარდება. მუქთახორობა, სხვისი მოიმედება, სხვის ხარჯზე ცხოვრება საზოგადოებას წინ ვერ წასწევდა, ფეხზე ვერ წამოაყენებდა – შრომას გონივრული ხასიათი უნდა მისცემოდა;

მეოთხე, ფინეთზე და პოლონეთზე დაკვირვებამ ნიკოლაძე დაარწმუნა, რომ ზემოთქმულის გათვალისწინება იძლეოდა იმის გარანტიას, რომ დაპყრობილი ქვეყანა დამპყრობელზე უკეთა ციცივრებდა და სწრაფადაც განვითარდებოდა, თუ მას გონიერი, ზომიერი და საქმიანი ადამიანები წარუძღვებოდნენ წინ და არა ნაირ-ნაირი სოციალისტური და უტოპიური თეორიებით აღჭურვილი მეოცნებენი და რევოლუციონერები (ამანაც განაპირობა ის ფაქტი, რომ ნიკოლაძემ უარი უთხრა სახელგანთქმულ კარლ მარქსს თანამშრომლობაზე, როცა მან 1865 წელს შესთავაზა ყოფილიყო ამიერკავკასიაში „პირველი ინტერნაციონალის“ წარმომადგენელი“ [9,7].

საქართველოში დაბრუნების შემდეგ მან ცოტა ხანი ქუთაისში დაჰყო, მერე კი 1870 წლიდან თბილისში გადმოვიდა და სერგეი მესხს გაზეთ „დროების“ გამოცემაში ესმარებოდა. იგი ბევრს წერდა. მან სრულიად ახალი სტილი დაამკვიდრა ქართულ პუბლიცისტიკაში და სახელიც უმაღლესად გაითქვა, წერდა სრულიად ახლებურ თემებზე და პრობლემებზე.

1871 წელს ნიკო ნიკოლაძემ დააარსა ჟურნალი „კრებული“, რომელსაც გამოსცემდა 1873 წლამდე და რომელმაც ასევე მნიშვნელოვანი სიტყვა თქვა მაშინდელ ქართულ ჟურნალისტიკაში.

ნიკო ნიკოლაძე ნელ-ნელა ახალი თაობის ლიდერი და მისთვის ავტორიტეტი ხდება, რამაც მისი მტრების რიცხვი გაზარდა. ცნობილია ისიც, რომ ნიკო ნიკოლაძე და მისი თანამოაზრეები რამდენჯერმე ავიდნენ იმ პერიოდში დუშეთში, სადაც მომრიგე-

ბელ მოსამართლედ მსახურობდა ილია ჭავჭავაძე და ბევრი წვალეების შემდეგ იგი თბილისში წამოიყვანეს და სათავადაზნაურო ბანკის ერთ-ერთ მესვეურად აქციეს (ბანკის დაარსების და მისი კაპიტალის შევსების იდეა დიმიტრი ყიფიანს ეკუთვნოდა, როცა ალექსანდრე II-მ ტფილისის გუბერნიას უბოძა 2 მილიონი მანეთი საჩუქრად, დიმიტრი ყიფიანმა წინადადება შეიტანა, რომ ამ თანხის 25% გადაედოთ სათავადაზნაურო ბანკის სანესდებო ფონდისთვის [10,310]).

ნიკოს დიდ ნიჭს, ერუდიციას და მებრძოლ სულისკვეთებას ილიაც აღიარებდა და ახალი თაობის ფალავნადაც თვლიდა. როცა ნიკოლაძეს ვილაც-ვილაცებმა ცილი დასწამეს და ტალახის სროლა დაუწყეს, ნიკოლაძე გაერიდა ჟურნალისტიკას (ცნობილი სტატიით „მშვიდობით, მშვიდობით“) და თითქმის სამი წელი აღარაფერი დაუწერია ქართულ პრესაში. ეს რომ გაიგო პეტერბურგში მყოფმა ილიამ, საგულისხმო წერილი მოსწერა: „ნუთუ შენ დაწერე ის, რასაც შენი არუსახელო სახელი აწერია? გარბიხარ ბრძოლის ველიდან? ვის შეუშინდი? ჭია-ჭუებს? მერე იცი, რა კბილი ჩავარდება იმ რაზმს, რომელშიაც შენ ფალავნად გვეგულეობდი“ [1,448].

1871 წელს ნიკო ნიკოლაძეს მამა გარდაიცვალა, რის შემდეგ „ტყიბულის საქმეების“ ხელმძღვანელობა მან გააგრძელა. ამის გამო მას ხშირად უხდებოდა მოგზაურობა და შეხვედრები ევროპელ ფინანსისტებთან და საქმიან წრეებთან სხვადასხვა ქვეყანაში, რითაც ის მოხერხებულად სარგებლობდა და მკაცრი მეთვალყურეობის მიუხედავად ბევრი სიახლე და პროგრესული შემოქმონდა საქართველოში. სწორედ მაშინ წაიყვანა მან პირველად ქართველი ქალები სასწავლებლად შვეიცარიაში, დააარსა საზოგადოება „უღელი“ – ევროპაში მოღვაწე ქართველი სტუდენტების შემაკავშირებელი ჯგუფი, დ. მიქელაძესთან და პ. იზმაილოვთან ერთად 1873 წლის 1 აპრილს ჰექტოგრაფიული წესით დაბეჭდა პარიზში ქართული გაზეთი „დროშა“ (სულ გამოვიდა 10 ნომერი და ა.შ.).

1875 წლის აპრილში ნიკო ნიკოლაძემ პარიზში ფრანგულ ენა-

ზე დაბეჭდა ბრწყინვალე ანალიტიკური ნაშრომი „დეკადენსის პრესა“ (ქართულად დაიბეჭდა მისი თხზულებების IV ტომში), რომელშიც ორიგინალურადაა გაანალიზებული მსოფლიო პრესა და განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ფრანგულ პრესას, მის დადებით და ნეგატიურ მხარეებს, სისუსტეებს და ხარვეზებს. ნაშრომს ძალზე მაღალი შეფასება მისცეს ლუი ბლანმა, ივ გიომ, ჟირარდენმა და სხვებმა.

1876 წელს გაზეთი „დროება“ განახლებული რედაქციით (ილია, ნიკო, აკაკი, ს. მესხი) წარდგა მკითხველის წინაშე. მონატრებული მკითხველი დიდი სიყვარულით შეეგება ნიკოლაძის კვლავ გამოჩენას.

1877-78 წლებში მიმდინარეობდა რუსეთ-თურქეთის ომი, რომლის დროს ნიკო ნიკოლაძე ჰავასის სააგენტოსა და „ტიფლისკი ვესტნიკის“ კორესპონდენტად მუშაობდა და ორიგინალური, საინტერესო ანალიზით ამდიდრებდა სამხედრო მიმოხილვებს. იმავე პერიოდში ნიკოლაძეს სერიოზული პოლემიკა ჰქონდა რუს შოვინისტ მ. კატკოვთან.

1878 წლიდან (იანვრიდან) ნიკო ნიკოლაძემ დაიწყო გაზეთ „ობზორის“ გამოცემა რუსულ ენაზე. ნიკოლაძე თვლიდა, რომ საჭიროა რუსულენოვანი გაზეთის გამოცემა, რათა რუსებს და მსოფლიოსაც გაეგებინოთ ქართული პრობლემები, ჩვენი ისტორია და კულტურა, სატიკვარი. ამ გაზეთის რედაქტორობამ, მისმა კრიტიკულმა და სამართლიანმა წერილებმა, მწვავე პოლემიკამ მოხელეებთან და ცენზორებთან ნიკოლაძეს მთელს რუსეთში გაუთქვა სახელი. თბილისის საქალაქო სასამართლომ ორჯერ გაამართლა ნიკოლაძე ცენზორთან დავაში, თუმცა, მესამედ, როგორც ჩანს, ზემოდან მითითებით, დააჯარიმა და სასამართლო ხარჯების გადახდა დააკისრა. „ობზორის“ სასამართლო პროცესი ნიკოლაძემ ჯერ გაზეთში დაბეჭდა, მერე კი ცალკე ბროშურად გამოსცა და მთელს რუსეთში დაუგზავნა გაზეთის რედაქტორებს.

ცენზურასთან და პოლიციასთან ომი შემდეგშიც გაგრძელდა. 1880 წლიდან „ობზორის“ შეწყვეტილი გამოცემა კვლავ განახლ-

და, თუმცა, ოქტომბერში ცენზურამ შეწყვიტა გაზეთის გამოცემა. მეამბოხე რედაქტორი ნიკო ნიკოლაძე სასამართლომ სტავროპოლში გადაასახლა.

1881 წელს ნიკოლაძეს უფლება დართეს გადასულიყო საცხოვრებლად პეტერბურგს, სადაც იგი რკინიგზის სამმართველოში ინჟებს მუშაობას (მას 5 წლით აუკრძალეს საქართველოში ჩამოსვლა). პეტერბურგში ნიკო გაშორდა პირველ ცოლს ბოგუმილა ზემიანსკაიას და დაქორწინდა ოლღა გურამიშვილზე, რომელიც უკვე სტავროპოლიდან მის გვერდით იყო. ოლღა გურამიშვილთან ნიკოს 3 შვილი შეეძინა: უფროსი ქალიშვილი რუსუდანი, ქიმიის პროფესორი, ორგანული ქიმიის კათედრის დამაარსებელი და გამგე საქართველოს პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში (ამჟამად ტექნიკური უნივერსიტეტი), გამოჩენილი მათემატიკოსი და მთამსვლელი, პირველი ქართული მეტალურგიული ქარხნის შემქმნელი ზესტაფონში – გიორგი ნიკოლაძე და უმცროსი ქალიშვილი – თამარ ნიკოლაძე, ფიზიოლოგი, ნიკო მუსხელიშვილის მეუღლე.

პეტერბურგში ყოფნისას, 1882 წლიდან ნიკო ნიკოლაძე დაუპირისპირდა ძმები ნობელების ნავთობგადაზიდვის მონოპოლიას, რომელიც დიდ ზიანს აყენებდა ადგილობრივ წარმოებას. მან ასევე შეიმუშავა ბაქოდან ნავთობის გადმოტვირთვის მთელი პროგრამა, რომელიც მიიღო ნავთის მრეწველთა საერთო კრებამ და როტშილდების დაფინანსებით განხორციელდა კიდევ.

პეტერბურგში ცხოვრების 5 წლის მანძილზე ნიკო ნიკოლაძე თანამშრომლობდა რუსულ ჟურნალებში „უსტოი“ და „ოტჩერესტვენნიე ზაპისკი“, რომელშიც გამოქვეყნდა მისი სახელგანთქმული სტატია „ლუი ბლანი და გამბეტა“, რომელიც ყველა პოლიტიკოსმა უნდა წაიკითხოს.

1881 წელს რუსმა რევოლუციონერებმა მოკლეს იმპერატორი ალექსანდრე II. დაიწყო რეპრესიები. სიტუაცია უკიდურესად დაიძაბა ორივე მხრიდან. რალაც მომენტში ორივე მხარე მოლაპარაკებებზე დათანხმდა და ორივემ შუამავლად აირჩია ნიკო ნიკოლაძე, რაც მისი დიდი ავტორიტეტის მაჩვენებელი იყო. ნიკოლა-

ქემ შუამავლობის სანაცვლოდ მთავრობას ჩერნიშევსკის გათავისუფლება სთხოვა და მართლაც, 20 წლიანი კატორღის შემდეგ, მას ასტრახანში ცხოვრების უფლება მისცეს.

საქართველოში დაბრუნებული ნიკო ნიკოლაძე 1887 წლიდან რედაქტორობს რუსულენოვან გაზეთს „ნოვოე ობოზრენიე“, რომელშიც ორასზე მეტი სტატია გამოაქვეყნა სრულიად განსხვავებულ თემებზე.

1894-1895 წლებში ნიკო ნიკოლაძე თანამშრომლობდა ჟურნალ „მომბეში“, სადაც უძღვებოდა საშინაო და უცხოეთის ქრონიკებს, დაბეჭდა თავისი ცნობილი ნარკვევები „ბულგარია“, „კოშუთი და დეაკი“, „იაპონიის ბრძოლა ჩინეთთან“ და სხვ.

მას შემდეგ, რაც ფოთის ხმოსნების (დეპუტატების) მოწვევით ნიკო ნიკოლაძე არჩეულ იქნა ფოთის ქალაქის თავად (1894 წელი), თითქმის ოცი წელი ნიკოლაძემ შეწყვიტა პუბლიცისტური მოღვაწეობა და მთელი აზარტით და ენერგიით ჩაეფლო რთულ საქმეში. ნიკოლაძის მოღვაწეობას ფოთში ჩვენ ქვემოთ შევხვებით, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს ახალ ისტორიას არ ახსოვს ასეთი მეურნე, გონიერი და შორსმჭვრეტელი ქალაქის თავი არც მანამდე და არც მის შემდგომ.

ასეთი თავდადებული შრომა ყველა ნორმალურ ქვეყანაში დაჯილდოვდებოდა, მაგრამ არა ჩვენთან. ნიკოლაძეს ცილი დასწამეს, თითქოს მან ქრთამი აიღო, ქალაქისთავობიდან გადააყენეს და 1914-16 წლებში ორწლიანი სასამართლო პროცესები მოუწყვეს. მას უსამართლოდ დააკისრეს 8 ათასი მანეთი ჯარიმა, რისი გადახდის საშუალება მას არ აღმოაჩნდა და ეს თანხა ძირითადად კეთილმა ადამიანებმა დაუფარეს.

ამ ფაქტის გამო ნიკო ნიკოლაძე მძაფრ პოლემიკაში ჩაერთო ცილისმწამებლებთან და მონინალმდეგეებთან, ბეჭდავდა პუბლიცისტურ სტატიებს ჟურნალებში „კლდე“, „განთიადი“, გაზეთებში „იმერეთი“, „სამშობლო“, „საქართველო“.

იმ პერიოდის ნაწერებიდან აღსანიშნავია პუბლიცისტის ნამდვილი შედეგრი „ჩემს პოლიტიკაზე“ (ასევე ჟურნალისტ ვლადიმერ ბაქრაძის საპასუხოდ მიწერილი ვრცელი ავტობიოგრაფი-

ული წერილი), რომელიც ნიკოლაძემ თავისი ცილისმწამებლის „უროს“ (ვასილ წერეთელი) წინააღმდეგ დაწერა „გაზ. „იმერეთის“ საპასუხოდ, თუმცა არ დაუბეჭდეს და მერე ბროშურად დასტამბა.

1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციას 74 წლის ნიკოლაძე პეტროგრადში შეხვდა, სადაც იგი გაზეთ „რუსსკაია ვოლიას“ მთავარ კორესპონდენტად მუშაობდა. მალე იგი საქართველოში დაბრუნდა და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დაარსებაში თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა. ნიკო ნიკოლაძე იყო საქართველოს ეროვნული ყრილობის (1917 წლის 19-24 ნოემბერი) მიერ არჩეული ეროვნული საბჭოს (მას მერე პარლამენტის ფუნქცია დაეკისრა), შემდეგ კი 1919 წლის თებერვლიდან საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი, რამდენჯერმე გამოვიდა პარლამენტის პლენარულ სხდომებზე, თუმცა მერე ჭიათურის მანგანუმის საქმეების მოსაგვარებლად ლონდონში გამგზავრების გამო მან დეპუტატის რწმუნება მოიხსნა (1920-24 წლებში იგი საზღვარგარეთ იმყოფებოდა).

მანამდე, 1918 წლის აპრილ-მაისში ნიკო ნიკოლაძე ინტერპარტიული საბჭოს თავმჯდომარე აკაკი ჩხენკელთან ერთად მონაწილეობდა ოსმალეთთან გამართულ მოლაპარაკებებში. სწორედ გერმანელთა რჩევით და ნიკო ნიკოლაძის დაჟინებული მოთხოვნით გადაწყდა მაშინ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება, რაც განახორციელა კიდეც ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარემ ნოე ჟორდანიამ 1918 წლის 26 მაისს 17 სთ. და 10 წუთზე.

ნიკო ნიკოლაძე აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ფოთში საქართველო-გერმანიის ჯერ დროებითი შეთანხმების, მერე კი ბერლინში გერმანიის მთავრობასთან მოლაპარაკებების წარმოებაში. მისი მიზანი იყო გერმანიის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება და ეკონომიკური ხელშეკრულების გაფორმება.

ქართულმა დელეგაციამ გერმანელებს მემორანდუმი წარუდგინა, რომლის ეკონომიკური ნაწილის ავტორი იყო ნიკო ნიკოლაძე (აქ წამოაყენა მან ბერლინი-ფოთი-პეკინის სატრანზიტო-სა-

ვაჭრო დერეფნის იდეა), პოლიტიკურის კი – ცნობილი მეცნიერი და დიპლომატი ზურაბ ავალიშვილი.

გერმანიამ მემორანდუმს ხელი მოაწერა.

ნიკო ნიკოლაძის ინგლისში ყოფნის დროს მოხდა დამოუკიდებელი საქართველოს დამხობა და მისი ანექსია ბოლშევიკური რუსეთის მიერ. ნიკოლაძეს ბოლშევიკები გულზე არ ეხატებოდა, მაგრამ სამშობლოსგან შორს დიდხანს ვერ გაძლო და ოთხი წლის შემდეგ, 1924 წლის მარტში საქართველოში დაბრუნდა. სახელგანთქმული ქართველის და დიდი ავტორიტეტის მქონე ნიკოლაძის დაპატიმრება ბოლშევიკებმა ვერ გაბედეს. ჩამოსვლისთანავე მან დააარსა წიგნების გამომცემელი სააქციო საზოგადოება „ქართული წიგნი“ (იყო მისი გამგეობის თავმჯდომარე).

ნიკო ნიკოლაძემ ითავა მაშინ ბოლშევიკთა მიერ აკრძალული ილია ჭავჭავაძის ხუთტომეულის გამოცემა (თავისი ნაწერები გვერდზე გადადო და ილიაზე იზრუნა). თანამშრომლობდა იმ დროს გამოშვებულ ჟურნალებში „კავკასიონი“, „ახალი კავკასიონი“, დაწერა გარდასულ დღეთა ამსახველი მემუარები („წარსულიდან“, „სტუდენტობის პირველი დრო“, „მოგონებანი 60-იან წლებზე“ და სხვ.).

ნიკო ნიკოლაძემ ბოლომდე შეინარჩუნა საღი აზრი და უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ემსახურა თავის სათაყვანებელ სამშობლოს.

1928 წლის 1 აპრილს 85 წლის ნიკო ნიკოლაძე თბილისში ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა (დაკრძალვის წინ მას ტვინი ამოაცალეს და იგი თბილისის სამედიცინო ინსტიტუტის პათოლოგიური ანატომიის კათედრის თავისტვინის მუზეუმში შეინახეს და დღესაც იქ ინახება).

კითხვაც არავის გასჩენია, თუ სად უნდა დაეკრძალათ დიდი მამულიშვილი. ქართველმა ერმა მას მთაწმინდის პანთეონში მიუჩინა სამუდამო ბინა.

ნიკოლაძის იმქვეყნად წასვლამ საქართველოში დიდი სიცარიელე დატოვა.

ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური რეალიზმი

§1. ნიკო ნიკოლაძე საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი მიზეზების შესახებ

შეუძლებელია მხედველობაში მივიღოთ მხოლოდ დღევანდელი ფაქტები; აუცილებელია ვიხედებოდეთ შორს, განვჭრიტოთ თუ რა მოხდება დროთა განმავლობაში. ჩვენ მივეჩვიეთ ქედის მოხრას დღევანდელობის წინაშე, ისე, რომ სრულიადაც არ ვფიქრობთ მომავალზე.

ნ. ნიკოლაძე

ნიკო ნიკოლაძის მიერ ჩატარებული უზარმაზარი მოცულობის სამუშაო ძალზე წააგავს გამოცდილი ექიმის მიერ ავადმყოფი პაციენტის მიმართ განხორციელებულ ღონისძიებებს: დიაგნოზის დასმა ანუ ავადმყოფობის მიზეზების დადგენა – თუ რითაა ადამიანი ავად; შემდეგ კი შესაბამისი მკურნალობის დანიშვნა (ანუ წამლების გამოწერა). დანარჩენი უკვე პაციენტის საქმეა – თუ როგორ შეასრულებს იგი ექიმის დანიშნულებას – გულმოდგინედ თუ დაუდევრად.

ნიკო ნიკოლაძემ გამოწვილვით შეისწავლა და გამოიკვლია საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების შემაფერხებელი მიზეზები და ადეკვატური მკურნალობაც შესთავაზა ქართულ საზოგადოებას, როგორც საქარ-

თველოს დამოუკიდებლობის აღდგენამდე, ისე მის შემდეგ (1918-1921 წ.წ.), მისი ანალიზი და იდეები დღესაც ინარჩუნებენ საოცარ ცხოველმყოფელობას.

საქართველოს შეფერხებისა და ჩამორჩენის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად ნიკოლაძეს მიაჩნდა მმართველობის ფორმა და მართვის პრობლემები მრავალეროვნულ საქართველოში [(თავად მრავალეროვნულობაც, მას პატარა და დიდი ქვეყნებისთვისაც, ძალზე დიდ თავსატეხად და პრობლემების შემქმნელად მიაჩნდა: „შიგნიდან ციხესაც და მხარესაც აუძღურებს და სტეხს მრავალფერობა და სხვა-და-სხვა გვარ-ტომობა მისი მცხოვრებლებისა (1,217)].

საერთოდ მიჩნეულია, რომ ქართველები ძნელად სამართავი (ე.წ. „უმართავი“) ხალხი ვართ, რომ ქართველებს გვიჭირს და არ გვებრუნება ეფექტური მართვა (კარგი და ეფექტური მართვის მექანიზმი მსოფლიოში თითებზე ჩამოსათვლელ ხალხებს აქვთ – ევროპელების ნაწილს, აშშ-ს და კანადას, იაპონიას, სამხრეთ კორეას, ჩინეთს და კიდევ რამდენიმე ქვეყანას. მართვასთან უშუალო კავშირშია ხალხის ეთნოფსიქიკა და მენტალობა, ტრადიციები, შრომითი და საშემსრულებლო კულტურა, უფროსის ერთგულება და ა.შ.

გავაკეთოთ ერთი შედარებაც, თუ როგორ უდგებიან მართვის პრინციპებს აშშ-ში.

2011 წელს აშშ-ში 56 წლის ასაკში გარდაიცვალა მსოფლიოს ყველაზე ძვირადღირებული კომპანია Apple-ს მფლობელი სტივ ჯობსი. მან თავისი კომპანია 1976 წელს დააარსა მშობლების ავტოფარეხში. მის ბიოგრაფს უოლტერ აიზეკსონს გადმოცემული აქვს სტივ ჯობსის მართვის პრინციპები, რომლითაც შეიძლება წარმატების მიღწევა:

- ა) ფოკუსირება მოახდინეთ ერთ მიზანზე;
- ბ) მთელი პასუხისმგებლობა აიღეთ საკუთარ თავზე;
- გ) ხარისხიანი პროდუქტების შექმნა მოგებაზე მნიშვნელოვანი უნდა იყოს;
- დ) მუშაობის დროს გააერთიანეთ როგორც ჰუმანიტარული,

ისე საბუნებისმეტყველო ცოდნა;

ე) რეალობა საკუთარ მოთხოვნილებებს მოარგეთ;

ვ) ნებისმიერი საქმის კეთების დროს ეცადეთ სრულყოფილებას მიაღწიოთ;

ზ) პრობლემებს პირისპირ შეხვდით;

თ) მუშაობისას უნდა იცოდეთ საკითხისა თუ პრობლემის როგორც საერთო სურათი, ასევე დეტალები;

ი) იყავით თავზეხელაღებული და მიზანს ყოველთვის მიაღწევთ.

მართვის შესახებ ცოდნის გავრცელების მიუხედავად ქართული ბიზნესი მაინც განსხვავებულად იმართება – ჩვენი მენტალობიდან გამომდინარე).

ნიკო ნიკოლაძეს კარგად ესმოდა, რომ განსაკუთრებით რთულია მართვის მეცნიერული მეთოდების დაუფლება იმ განვითარებადი ქვეყნებისთვის, რომლებიც დიდი ხნის განმავლობაში მეტროპოლიის უღელქვეშ გმინავდა და რომ ამ მეთოდების დაუფლებას საკმაოდ დრო და გამოცდილების დაგროვება სჭირდება: „როგორც ბავშვი უნდა დაეცეს მრავალჯერ, რათა საიმედო და სწორი ნაბიჯების გადადგმა ისწავლოს, ისე საზოგადოებაც ვარდება გამოუვალ მდგომარეობაში, განიცდის მარცხს, ვნება მოაქვს თავისთვის, სანამ ჩასწვდებოდეს საკუთარი თავის მართვის ბრძნულ მეცნიერებას. ეს საერთო ხვედრია ყველა განვითარებადი საზოგადოებისთვის, რომელიც საუკუნეობრივი ძილისა და აპათიის მდგომარეობიდან გამოდის“ – წერდა იგი [11, 147].

თავის საინტერესო ანალიტიკურ სტატიაში „ბულგარია“ (დაიბეჭდა „მოამბეში“ 1894 წელს) ნიკო ნიკოლაძემ გამოჰყო მმართველობის ორი საპირისპირო ფორმა – ბიზანტიური (ამ შემთხვევაში აზიური) და ევროპული.

ნიკოლაძე თვლიდა, რომ ქართველების, რუსების, სომხების, მაჰმადიანი ხალხების ჩამორჩენის მიზეზი რელიგია კი არ იყო (რწმენით და ერთგულებით ისინი ევროპელებს არ ჩამოუვარდებოდნენ), არამედ მმართველობის სისტემა და ფორმა.

როგორც ბიზანტიაში, ასევე საქართველო-სომხეთსა და სლავურ ქვეყნებში, მაჰმადიანურ ხალხებში მმართველობის სისტემა დესპოტურ-ტირანული (ავტოკრატიული) იყო, სადაც ყველაფერი დესპოტის (იმპერატორი, მეფე, მთავარი) ნება-სურვილს ემორჩილებოდა: „ევროპაში კი დაარსდა სხვადასხვაგვარი სიმართლე, კანონი, ტრადიცია, სისტემა და ბოლოს მეცნიერებაც. მათი შემწეობით სუსტი მეფეც რომ მჯდარიყო ევროპაში ტახტზე, ეს გარემოება თითქმის არც კი დაემჩნეოდა ქვეყნის საქმეებს; ისტორია, ისტორიული პროგრესი, მაინც თავისებურად, აუჩქარებლად, მაგრამ დაუხვევლადც წინ მიდიოდა“ [1,221].

ვინაიდან ჩვენთან არ არსებობდა დემოკრატიული მმართველობის არც ერთი ინსტიტუტი – სენატი, პარლამენტი ან სხვა რამ (ყუთლუ-არსლანის დასის მიერ პარლამენტის შემოღების მცდელობა 1185 წელს ჩაიშალა), ცხადია, ადგილი არ ექნებოდა პლურალიზმს, აზრთა ურთიერთგაცვლას, პაექრობას, ოპოზიციის გარანტირებულად არსებობას, ერთი სიტყვით, აზროვნების და ქმედების თავისუფლებას.

ნიკო ნიკოლაძე აღნიშნავდა იმასაც, რომ დესპოტიას სძულს წარსული, წინაპართა ნაღვანი და ნაშრომი. ყველა დიქტატორი ისტორიას თავიდან იწყებს, მიაჩნია, რომ ყველაფერი მისგან იღებს სათავეს (საქართველოს ყოფილი პრეზიდენტი 2004-2013 წლებში მიხეილ სააკაშვილი ამის კარგი მაგალითია – ვ.შ.), რაც მანამდე იყო, უარყოფითი და დასაგმობია [2,174]. ერთი სიტყვით, თაობათა შორის მემკვიდრეობითობის არარსებობა იყო ერთ-ერთი მიზეზი საზოგადოების ნორმალური განვითარების შეფერხებისა.

სხვანაირად უდგებიან ამ საკითხს ევროპაში. ნიკოლაძის გონივრული დაკვირვებით „ევროპული წესის თვისება ის არის, რომ ყოველი ახალი თაობა განძად სთვლის წინაპრებისგან გადმოცემულ სიმართლეს და საუნჯეს და ზედ თვითონაც ბევრს ამატებს, ართავს, აშენებს, ისე, რომ დღევანდელ თაობას, მაგალითად, მარტო თავის ნაშრომი და შენაძენი კი არ უკავია ხელში, მთელი ათი თუ ოცი საუკუნის სიკეთით და სა-

უნჯით არის მდიდარი. ბიზანტიაში, და საზოგადოდ აზიაში, სადაც ყველას დედა-აზრი ის არის, რომ „მე ვარ და სხვა არავინო“, ყოველი ახალი თაობა, ყოველად უაზრო, აუზრდელი, უტრადიციო, უეცრად სპობს და ლენს წინანდელი თაობის ნაშრომს. აქ ნიადაგი შინაგანი ბრძოლაა ერთი თაობისა მეორის, უწინდელის წინააღმდეგ, ბრძოლა მარტო პირად მაღაზე დამყარებული. ყველაფერი ერთ კაცზე ტრიალებს და არა დანესებულებაზე. ის კაციც ნელ-ნელა იმ შეხედულებას იღებს, რომ მე ვარ, სხვა არავინო, ყველა მე უნდა მემსახუროს, და არა ქვეყანასო. ქვეყნის, ერის, იდეალის ხსენება თანდათან ქრება დიდში და პატარაში. დესპოტის სამსახური და ქვეყნის ან იდეალის სამსახური დიდად განსხვავდებიან ერთი-ერთმანეთისგან“ [1,223]. ნიკოლაძე თვლის, რომ „ჩვენ ყველანი ერთობ ახლო ვიდექით აზიასთან, ერთობ ვემონებოდით მის მაგალითს, მის მომხიბვლელ და გამრყენელ ხასიათს“ (იქვე). ნიკოლაძე იმასაც მიუთითებს, რომ ევროპელი მთავარი, ევრიოპული წეს-წყობილება ენერგიას და ენთუზიაზმს მით აღვიძებს მსახურებში, რომ მამულის, იდეალის სარგებლობას ახსენებს. აზიის დესპოტს კი მარტო ოქროთი და ვერცხლით, მარტო თვალ-მარგალიტით შეედლო წახალისებინა მისი მსახურები: „რაკი კაცს, თაობას, ერს, უალრესს წმინდა-წმინდათად ოქრო და თვალმარგალიტი ეძლევა, მსახურები მისი იქნებიან, ვინც უმეტესს დაჰპირდება, ესე იგი, დღეს ჩემი, ხვალ – სხვისი, ზეგ – გარაყანიძის და ბოლოს – გარეშე მტრის. აი, ორი უალრესი, უძლეველი მიზეზი ბიზანტიური ხასიათის მავნებლობისა, და ორივე ცარიელ პირადობაზეა დამყარებული: პირადი მოქმედება, პირადი მიზანი, პირადი სიხარბე. რალა ფიქრი და ლარი უნდა, რომ ამ წესით მართული ქვეყანა ვერასოდეს ვერ მიეწეოდა იმ ქვეყნებს, სადაც წინააღმდეგი წესი სუფევდა: საერთო, საზოგადო, საერო დანესებულება ქვეყნის სამსახურის გასაწევად, ქვეყნის სიმართლის და სიკეთის დასაცველად“ [1,223-224].

ნიკოლაძის საბოლოო დასკვნით, ვინაიდან ბიზანტიური (აზიური) მმართველობა ბოჭავს, ხუნდებს ადებს, გასაქანს არ აძლევს

თავისუფალ აზრს, ცოდნა-განათლებას, მეცნიერება-ტექნიკას, იგი უფარგისია და ახლით შეცვლას მოითხოვს. ეს ახალი კი არის მმართველობის და საზოგადოების მოწყობის ევროპული წესი.

საერთოდ კი ნიკო ნიკოლაძე უპირატესობას ანიჭებდა საზოგადოებრივი განვითარების ეროვნული მოდელის შექმნას, რომელიც არა და არ შეიქმნა: „როგორც ჭკვიანი ირჩევს ტანსაცმელს, – წერდა იგი, მას რა მოერგება და მოუხდება საკუთარი სხეულის, აღნაგობის გათვალისწინებით, ასევე უნდა მოიქცეს ერი ამა თუ იმ მოძღვრების არჩევისას. ჯერ ერთი, თუ შეუძლია, ის მოძღვრება, რაც მას სჭირდება, მან თვითონვე უნდა შექმნას, მეორეც, თუ ამისათვის ჭკუა-გონება არ ჰყოფნის და აუცილებლად სხვას უნდა დაესესხოს, მაშინ ის უნდა აიღოს, რაც მას უეჭველად გამოადგება, თუმცა, ამასაც დიდი გონიერება სჭირდება“ [15,174].

დაპყრობილ და მრავალუბედურებაგადატანილ ქართველ ერს იმუამად არ შეეძლო განვითარების საკუთარი მოდელის თუ გზის შექმნა-გამოძებნა, ამიტომ იგი ხშირად კმაყოფილდებოდა სხვათა ბრმა წაბაძვით ან უცხოელთაგან ნასესხები საეჭვო თეორიებით: „რასაც პეტრე პირველმა – გენიოსმა – რუსეთი ძალით ვერ მიაჩვია, ჩვენში ერმოლოვმა – დიდმა და ჭკვიანმა ერმოლოვმა ვერ მოახერხა, ის რუსებს ეკატერინემ და ქართველებს ვორონცოვმა ალერსით თუ ოსტატობით შეაპარა. შეაპარა ბრმა, მაიმუნური გარეგანი წაბაძვა უცხო ქვეყნების ზნისა და ცხოვრების“ [1,142] – მიუთითებდა ნიკოლაძე.

მხარს უჭერდა რა განვითარების ეროვნულ გზას უცხოური დადებითი გამოცდილების გამოყენების გათვალისწინებით, ნიკოლაძე თვლიდა, რომ ეს მოდელი ადგილობრივ მკვიდრებს უნდა შეემუშავებინათ და არა უცხოელს, ქართული სპეციფიკის და რეალობის არმცოდნეს, რომელსაც, შეუძლებელია, ჩვენი ქვეყნისათვის ზუსტად მისადაგებული რეცეპტი მოენახა: „ჩვენი ქვეყნის გონებრივი ზრდისათვის დიდი უბედურებაა ის გარემოება, რომ დედის ძუძუთი კი არ ვიკვებებით, ცხრა მთას გადალმიდან მოყვანილ ძიძას ვაბარივართ. ისინიც ხშირად თხის

რძეს გვანოვებენ და არა ადამიანისას... უცხოელი ძიძა, რაგინდ სალი იყოს, შენს დედაენას ვერ გასწავლის, შენი ქვეყნის ბუნებას და საჭიროებას ვერ გაგაცნობს" [(13,45) ასეთი ძიძები გვაჩეჩებდნენ ბოლშევიკურ, კომუნისტურ იდეოლოგიას, გვაჩეჩებენ დღესაც სხვადასხვა გლობალისტურ და კოსმოპოლიტურ, ნეოლიბერალურ თეორიებს)].

ქართველი ხალხის ნორმალური განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან შემაფერხებელ მიზეზად ნიკო ნიკოლაძე თვლიდა ეროვნული ნიჰილიზმის გამოვლინებას. საკუთარი თავის და საკუთარი მომავლის მიმართ სკეპსისს, დაეჭვებას, საკუთარი ძალის ურწმუნოებას საქართველოში დიდი ხნის ისტორია ჰქონდა, განსაკუთრებით XVII საუკუნიდან, როცა ქართულ სამეფოებს და ქართველ ხალხს გასპარსება და გაოსმალება დაემუქრა.

არისტოკრატიისა და ელიტის დიდი ნაწილის გადაგვარებამ ეს პროცესი კიდევ უფრო გააღრმავა, განსაკუთრებით რუსეთის გიგანტური იმპერიის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ. როგორც ყველა დამპყრობელი, რუსებიც ხელს უწყობდნენ ქართველ ნიჰილისტებს და კოსმოპოლიტებს. ეროვნული ნიჰილიზმი ახასიათებდა არა მარტო არისტოკრატიის წარმომადგენლებს (გ. მუხრან-ბატონი), არამედ ხალხოსნების (ივ. ჯაბადარის წერილები „პისმო ო გრუზიი“) და სოციალ-დემოკრატების, ინტელიგენციის, მწერალთა დიდ ნაწილს. მიხეილ ჯავახიშვილი თავის შესანიშნავ ნარკვევში „მასალები ლექციისათვის“ (ტ. VI, 1980 წ.) წარმოაჩენს და შემდგომ აკრიტიკებს პოეტ ნიკოლო მინიშვილის სკეპსისს და ნიჰილისტურ განწყობას საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ: „იქ (საქართველოში) მე ღვთის ხელს ვერ ვნახულობ. ჩვენი არსებობა დაცინვაა განგებისა ჩვენს თავზე. ჩვენში ჩამჯდარა ლომი, რწყილი, ეშმაკი და ანგელოზი, ნიჭი და ყიყვი... არის რალაცა შეკონინებული და გადაყრილი, მიბნეულ-მობნეული. ხერხემალს ქართული იდეისა მე ვერ ვპოულობ, და ვერც აზრს საქართველოსას წარსულში... ორიათასი წლის განმავლობაში მე ვერ ვხედავ ამას („ნათლის სვეტს“, „ჯვარს“) და მეეჭვება თვით რუსთველიც, თუ ის ჩვენი ცხოვრე-

ბისგანაა – უსათუოდ გაუგებრობაა ის, თუ არა და – ან რუსთველი არაა ქართველი, ან და მისი პოემა ადვილად ნაშოვნია სადმე... საქართველო პასიური მოვლენაა... საკუთარ, შინაგან აქტივობას მოკლებული იყო საქართველო, და მოკლებული იყო, მაშასადამე, შემოქმედების გენიასაც. მოკლებულია აქედან გამართლებას, მსოფლიო გამართლებას, საკუთარ რელიგიას, მონოდებას, აზრს, შინაარსს, ამითია, რომ მშრალია და ფუყე საქართველო. აქედანაა მისი „უშვილოსნობა“ თუ ბერნობა, ამის შედეგია ჩემის ფიქრით, სიმჩატე ქართველი არსებისა, ქართული ჭკუისა, განწირვა ხელოვნების, პოეზიის. მე მგონია, ესაა მიზეზი იმისა, რომ ყველაფერი ქართული უდღეოა, რომ ქართული ბედი სწყდება და ტყდება ყოველთვის შუა გზაზე, დაუმთავრებელი, მიუღწეველი“ [16,52]. აბათილებს რა ნიკოლო მინიშვილის ამ ნიჰილისტურ პასაჟს, მიხეილ ჯავახიშვილი მიუთითებს, რომ ასეთი მიდგომა დამანგრეველ შედეგებს მოიტანს ნებისმიერი ერისთვის: „ტყუილად კი არ ამბობენ ფრანგები: თვითრწმენა გამარჯვების ნახევარიად. იგივე ითქმის სოციალურ ფსიქიკაზედაც. თუ დააჯერეთ ხალხი, რომ არც მისი წინაპარი ვარგებულან, არც თვითონ აქვს რამე და არც იმის ჩამომავლობა შექმნის რასმეს თვალსაჩინოს, თუ გამოაცალეთ თავისივე თავის რწმენა და მოუშაღეთ იმედი – ასეთი ხალხი წასულია, მისი დღენი დათვლილია. ისიც იმ ერთ პიროვნებასავით მალე მოიშლება, მოიღუნება და შეებმება აღმოსავლურ უღელში: გარინდება, ნირვანა, პასიურობა, ბედის მორჩილება – აი, მისი მომავალი“ [16,54].

მიხეილ ჯავახიშვილი აქვე მიუთითებს, რომ ჩვენი წარსული ზოგჯერ მართლა საზარელია: ურთიერთის ჭამა და მუხანათობა, ლალატი და მზაკვრობა, „ყიყვი და ეშმაკი“, მაგრამ ამის გამო ჩვენი წარსულისა და საკუთარი თავის დაფასების დროს საღი მსჯელობის უნარი არ უნდა დაგვკარგოთ და უკიდურესობაში არ უნდა ჩავვარდეთ: „გავიხსენოთ და დავიხსომოთ ბუნების ერთი კანონი, რომელსაც ვერავინ გაექცევა: დავრდომილის, დამარცხებულის სხეულში და ტანზედაც მუდამ ჩნდება ათასნაირი მხამიანი ბაცილა, მუნუკი და ჭირი. ჩვენი შინაური რღვევა

და აღრევაც, მზაკვრობა და მუხანათობაც, „ყიყვი და ეშმაკი“ მუდამ შედეგი იყო ჩვენი დამარცხებისა გარეშე მტრისგან. ძარღვგადაჭრილი, იმედდაკარგული და გამწარებული ორგანიზმი იწყებს საკუთარივე თავის ღრღნას და ჭამას. ამიტომ მოსდევდა ხოლმე ჩვენს დამარცხებას ანარქია, სიმშლილი, ეპიდემია, ზნეობრივი გახრწნა, განდგომა, კონდოტიერობა და დაშლა პროვინციებად, გამარჯვებული მუდამ ხელს უწყობს ამას: შლის, არღვევს, აქეზებს, ერთმანეთზე უსევს და ამრავლებს „ყიყვს და ეშმაკს“. და ჩვენს ისტორიაში წითელი ზოლებით მოჩანს გამარჯვებული მტრის მომუშავე მკლავი. ამით და მხოლოდ ამით აიხსნება, რომ საქართველო თითქმის მუდამ დაქსაქსული იყო“ [16,60-61].

საბოლოოდ მიხეილ ჯავახიშვილი დაასკვნის, რომ „რიდი, მორცხვობა, ურწმუნოება საკუთარი ძალების – ასეთია ბუნებრივი ფსიქიკა პატარა ხალხის და ამ კანონს ვერც ჩვენ წუვალთ“ [16,68].

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებდა, რომ საქართველოში ყოველი ახალი თაობა წინამორბედთა ნაღვანს და მონაპოვარს უარყოფდა, საქმეს თავიდან იწყებდა. ეს თავის მხრივ ძალზე ართულებდა ერის გამოხსნის და გადარჩენის პრობლემას: „ერის შველა ხანგრძლივ, მრავალმხროვანს მეცნიერულ მზადებას თხოულობს, მაგრამ ერთი თაობა რომ ამას იგნებს მწარე გამოცდილებით, მეორე, ახალი, ისევ ძველი გზით ძველ შეცდომებს იმეორებს, ირლანდიულ მელოდიებს მღერის, სანამ საკუთარი ცდით არ გაიცნობს ადვილად ნასწავლი ფორმულირების ამაოებას. ასე ჩვენი ინტელიგენციის სხვადასხვა მოდგმა, ყველა ცალ-ცალკე, ტრიალა გალიაში ჩამწყვდეულ თრითინასავით, ნიადაგ ერთ და იმავე წერტილზე ფხაკუნობს. საბრალოს კი გონია, ვითომ მიუწვდომელი სისწრაფით წინ მიხტის“ [2,237].

საზოგადოებრივი აზრის თანამიმდევრული და უწყვეტი განვითარება, – ნიკოლაძის აზრით, აუცილებლობას წარმოადგენდა, რომლის გარეშე თაობათა შრომა შედეგს არ მოიტანდა: „საზო-

გადოებისა და ლიტერატურის ნორმალური ზრდის დროს ყოველი ახალი თაობა იმით არის უფრო ნაყოფიერი წინამორბედზე, რომ პირველი ნაბიჯისთანავე სარგებლობს წინაპრების შრომის ნაყოფით, მომარაგებულია იმათი დაგროვილი ცოდნით, გაზდიდრებულია იმათი მემკვიდრეობით და შემდგომ გზას იწყებს იმ პუნქტიდან, სანამდეც მამებმა მიაღწიეს. ასეა ცივილიზებულ ადამიანებში (მერე ილიამაც იგივე გაიმეორა, რომ „შვილმა უნდა იცოდეს სად გაჩერდა მამა, რომ იქიდან დაიწყოს ცხოვრების უღელის წევა“ – ვ.შ). წერა-კითხვის უცოდინარ ველურებში კი ყოველი ახალი თაობა ასპარეზზე ტიტველი, დედიშობილა გამოდის, სრულებით უცოდინარი წინაპართა საქმეების, ამოცანების და გამოცდილებებისა. გამოდის მხოლოდ იმ ლატაკი მარაგით არეულ-დარეული ცნებებისა, რაც ზეპირგადმოცემით ერგოთ მამებთან საუბრებში თუ უფრო მეტად ბებიების ზღაპრებით. ამის შემდეგ მათ არ აქვთ და არც შეიძლება ჰქონდეთ მემკვიდრეობითი პროგრესი“ [2,239].

საქართველოს ნორმალური განვითარების ერთ-ერთ უდიდეს შემაფერხებლად ნიკო ნიკოლაძე თვლიდა მეტისმეტ რადიკალიზმს და უკიდურესობათა გამოვლინებას, ზომიერების დეფიციტს, კლასობრივი ბრძოლის მეტისმეტ გამწვავებას და მცირე ძალებით გაცილებით ძლიერ მოწინააღმდეგესთან უაზრო შეხებას რევოლუციური იდეებისთვის.

რა მეთოდებით უნდა მომხდარიყო რადიკალიზმის განეიტრალება და როგორი ტიპის ლიდერი უნდა წაძლოლოდა წინ ერს თავისუფლებისა და ეროვნულ მოთხოვნათა განხორციელებისათვის ბრძოლაში, ნიკო ნიკოლაძემ კარგად დაასაბუთა 1894 წელს ჟურნალ „მოამბე“-ში დაბეჭდილ ბრწყინვალე ანალიტიკურ ნარკვევში „კომუთი და დეაკი“ [1].

ნიკოლაძე თვლიდა, რომ ამ ორი ცნობილი უნგრელის დიდი გამოცდილება სახელმძღვანელო უნდა ყოფილიყო ქართველებისთვის სხვადასხვა ისტორიული საზოგადოებრივი მოვლენების ახსნის და შეფასების დროს. ლაპარაკია ორ სხვადასხვა ტაქტიკაზე ქვეყნის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის და სუვერენი-

ტეტის მოპოვების პროცესში: უნგრელი ხალხის დიდი პატრიოტი და გამოჩენილი მოღვაწე ლაიოშ კოშუთი უნგრეთის თავისუფლების მოპოვებას ცდილობდა იარაღით და ბრძოლით, იბრძოლა თავდაუზაგავად, მაგრამ მწარედ დამარცხდა. უნგრელთა მიერ გაღებული დიდი მსხვერპლი ამას აღმოჩნდა (მარტო 26 წლის შანდორ პეტეფის სიკვდილი რად ღირდა – იგი ბრძოლაში მოკლეს 1849 წელს). უნგრეთის ბატონად ისევ ავსტრია დარჩა. დამარცხებულმა კოშუთმა სამშობლო იძულებით დატოვა და ემიგრაციაში წავიდა. მისმა ტაქტიკამ მარცხი განიცადა.

კოშუთის შეურიგებელი მოწინააღმდეგე იყო ასევე ცნობილი უნგრელი მოღვაწე, რეფორმების მომხრე ფერენც დეაკი, იგი შორს იყო რადიკალიზმისგან და გონივრულ და ზომიერ ტაქტიკას ადგა: „დეაკი და მისი პარტია მტკიცედ იცავდა უნგრეთის ერთობას ჰაბსბურგებთან და ჰქადაგებდა – მუდამ ერთგულნი უნდა ვიქნეთ ჩვენი ძველი კავშირისათ. ადრე თუ გვიან ჩვენი სიმართლე გასჭრის, ჰაბსბურგები ჭკუაში ჩავარდებიან და ჩვენ ჩვენსას მოგვანიჭებენო. ჩვენი სიმართლე კი იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენს ენაზე სამართალი და მმართველობა წარმოებდეს, ჩვენ საკუთარი ჯარი და ფინანსები გვქონდეს, ჩვენი არჩეული კანონმდებლობა, პარლამენტი და სამინისტრო. ჩვენი მეფე ჩვენს სატახტო ქალაქში, პეშტში უნდა გვირგვინდებოდეს წმინდა სტეფანეს გვირგვინითაო. ამას ყველაფერს, ადრე თუ გვიან, უთუოდ ველირებით, თუკი ჩვენს სიმართლეს არ გადავუდგებით და კანონიერი გზით, მარტო კანონების საშუალებით ვეძიებთ ჩვენის უფლებების აღდგენასაო“ [1, 198-199].

საბოლოო ჯამში დეაკის კომპრომისულმა, ზომიერმა და მშვიდობიანმა 17-წლიანმა ტაქტიკამ უნგრეთს ყველაფერი ის უსისხლოდ მოაპოვებინა, რასაც კოშუთმა სისხლისა და აჯანყების გზით ვერ მიაღწია წინა წლებში (1849 წლის მარცხის მერე, როცა რუსეთი 130 ათასიანი არმიით მიეხმარა ავსტრიას პასკევიჩის მეთაურობით, ავსტრიელებმა ასობით უნგრელი მეთაური, მებრძოლი პატრიოტი, მწერალი, პოეტი, მხატვარი თუ სწავლული ჩამოახრჩვეს. გადარჩა კოშუთი თავისი რაზმით).

ნიკო ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ რუსეთთან ურთიერთობაში საქართველოს თითქმის ისეთივე ტაქტიკა და ისეთნაირი ლიდერი სჭირდებოდა, როგორიც იყო ფერენც დეაკი, ამიტომაც ჩააგონებდა იგი ქართველობას, რომ „სანამ სურვილს გამოთქვამდე, ანონ-დანონილი უნდა გქონდეს თავისი და მოპირისპირე გარემოება, რომ სირცხვილში არ ჩავარდე, რაც გაბადია, ისიც არ დაკარგო“ [1,292], რომ „დროა ჩვენც ავიხილოთ თვალი სინამდვილეზე, სიზმრის თვალთმაქცობისაგან თავი ვიხსნათ, იმის გარჩევა ვისწავლოთ, თუ ჩვენს გარშემო რა ამბავია, რა ნამდვილი წამალი უშველის ჩვენს ჭირს? თვალუწვდენელ ოცნებას ეს მცირე ამაგი სჯობია“ [1,293]. საბოლოოდ ნიკოლაძე სრულიად რეალისტურ და პრაგმატულ დასკვნას აყალიბებს: „გონიერი კაცი და ერი თავისუფლებას, თუ ავტონომიას მით იძენს, რომ ანგარიშიანი მართვით ჯერ თავის შინაურ, მერე სამრეწველო, შემდეგ საზოგადო, ბოლოს პოლიტიკურ საქმეების საშუალებათა იგროვებს უმაღლესი სახელმწიფო საკითხის (ე.ი. დამოუკიდებლობის – ვ.შ.) სანყვეთად“ [1,297].

რამდენად შესაბამისნი იყვნენ საქართველოში არსებული პოლიტიკური პარტიების ლიდერები უნგრეთის ლიდერებთან? ნიკოლაძე თვლიდა, რომ ჩვენში არსებული პოლიტიკური პარტიების (სოციალ-დემოკრატები, სოციალ-ფედერალისტები და სხვ.) ლიდერთა უმრავლესობა არაკომპეტენტური და რადიკალი ადამიანები არიან, უკიდურესობების მხარდამჭერი: „უკიდურესობის მომხრე ვერსად ასცილდება სოციალ-დემოკრატიის გავლენას, ცხოვრება მარტო ამ პარტიას ანოდეებს თავდაუზოგავი ბრძოლის მასალად: მუშას, უქონებო, უიმედო ხალხს, რომელსაც დასაკარგავი არა აქვს-რა და ყოველი ნაძალადევი მოგებას უქადის. ქართველობის მიზნები კი მარტო ზომიერების გზით მიიწევენება... ქართველობის საქმე მარტო ლოიალურ ნიადაგზე იქნება დაცული. მას საძალადო სრულიად არა აქვს-რა“ [1,299-300]. ნიკოლაძე იქვე იმასაც განმარტავს, თუ სადამდეა მოსათმენი უკიდურესობა: „უკიდურესობა მარტო მანამდეა შესანდობი, სანამ ხალხის დაბალი, უმეტარი წრეების ღვიძებას, წვრთნას, ამაღ-

ლებას ემსახურება, სანამ მოსამზადებელი შკოლის როლს ასრულებს ერის პოლიტიკურ ზრდაში, ისიც იმ პირობით, თუ მოწაფეს საყვარელს არ იტყუებს (დარწმუნებული ვარ, რომ მოსწრებოდა, ანალოგიურად შეაფასებდა ნიკოლაძე 1989 წლის 9 აპრილის ხოცვა-ჟლეტას თბილისში, რომელიც მოაწყეს საბჭოთა კავშირის სადამსჯელო ორგანოებმა – ვა.შ)...

...სულ სხვაა უკიდურესობის ატანა საზოგადოების მაღალ წრეებში, რომელთა დანიშნულებაა ქვეყანას ჭკუით, ცოდნით, ზნეობით ემსახურონ, და არა მუსკულებით. ამ წრეების უკიდურესობა ნიშანია, რომ ღირსი არ ყოფილან მაღალი დანიშნულებისა, ხალხს უთავოდ სტოვებენ. მათი უკიდურესი მიმართულება ერს ამდაბლებს, კიდევ რყვნის, რადგანაც პოზა, ტყუობა მაღვანა საკუთარი უვარგისობის" [1,301].

ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ სამი მტერი ჰყავსო ქართულ განვითარებას. ერთი საკუთარი მწერლობის აზრის სივინროვე, თუ ინერცია. მარტო ის სწამს და ახსოვს, რასაც დიდი ხანია შეჩვევია: „დედა-ენის მეტი თუ რამ სჭირია ერს, ბევრს როდი ესმის, მეორე უბედურება ის გვჭირს, რომ ოჯახი, შკოლა ჯერ როდი გვაძლევს საკმარ მომზადებას. ამის გამო სხვის ლიტერატურაშიაც უფრო მჩატეს, შემცდარს, შეშლილსა და უვიც მწერლებს ვენაფებით, ვიდრე თანამედროვე ცოდნით დაიარაღებულს, მესამე, ორივეზე უფრო მძიმე გასაჭირი ისაა, რომ ვისაც ჩვენში ღირსება ნამდვილი განათლების, სწორე ცოდნის შეძენა, ის როდი ეკარება ჩვენს მწერლობას, ან ჩვენს საზოგადო საქმეებს, ამ მიზეზით ესენი თითქმის ერთიანად ერთობ დაუმზადებელ „მეთაურების“ ხელშია“ [1,293]. სწორედ ამით შეიძლება აიხსნას ის ამბავი, რომ ნამდვილი ავტორიტეტები და ლიდერები ჩრდილში რჩებიან ყოველთვის: „მოდით ჩვენში მეთაურად ვილაც სრულიად უცნობი და უზრდელი კინტოები. არავინ იცოდა, თუ ვინ იყვნენ, საიდან მოსული, რა რჯულის ან აზრის, სახელი რა ერქვათ, გვარი მათი რა იყო, როგორი წარსული ჰქონდათ. „ამბოხება დავინყოთ“ დაიძახებდნენ და ყველა მათ გაჰყვებოდა, თითქოს თხას – ცხვრის ფარა. ჭკუაში არავის მოსვლია, მო-

ეთხოვა მათგან ან ახსნა, ან ცოდნა, ან სიმტკიცე. იფარფაშებდნენ, სანამ გასაჭირი არ მოახლოვდებოდა და მაშინ კი გაქუსლავდნენ და გაქრებოდნენ. გინახავთ სადმე სხვა ერი, ასე მჩატედ რომ გაჰყოლოდეს პროვოკატორს“ [1,293-294] – წერდა ნიკოლაძე.

რადიკალებისგან განსხვავებით ნიკო ნიკოლაძე მოვლენებისა და პროცესების, ყოველი ხალხის თანდათანობითი განვითარების მომხრე იყო („მე ყოველთვის ვიყავი და დღემდეც ვრჩები, უბრალო „მეთანთანობითედ“, ძველი ყაიდის ლიბერალად, ინგლისური დინასტიკური გაგებით“). იგი დასაშვებად თვლიდა, რომ ზოგიერთმა ხალხმა განვითარების გზა შედარებით სწრაფი ნაბიჯებით გაიაროს, ზოგიერთმა – ტაატით (ამასვე ამტკიცებდა ზბიგნევ ბუეზინსკი 1993 წელს თავის ნაშრომში „დიდი ცვლილებები“, რომ პოსტსოციალისტური ქვეყნები – ჩეხეთი, პოლონეთი, უნგრეთი, გარდამავალ ეტაპს სოციალიზმიდან კაპიტალიზმზე უფრო სწრაფად გაივლიანო, ვიდრე პოსტსაბჭოთა ქვეყნები, რომ მათ რამდენიმე ათეული წელი დასჭირდებოდათ გერმანიის დასაწევად – (17-169-187)), მაგრამ განვითარების თანდათანობითობა არ უნდა დაირღვესო: „ნაბიჯ-ნაბიჯ იდგამს ფეხს კაცობრიობა და წინ მიდის... მართალია, ზოგი ხალხი ადვილად ან უცფათ გაირბენს ამ ნაბიჯებს, ზოგი კი ლოკოკინასავით ფორთხვით გადაჩოჩდება ამ გზაზე. ზოგი ამ ერთი-ორი ნაბიჯის გადადგმას ოცს, ოცდაათს წელიწადს მოასწრებს, ზოგი კი ორ-სამ საუკუნეებსაც მიაღწევს ამ გავლას (ჟან-ჟაკ რუსოც ხომ ამბობდა, რომ ზოგი ხალხი დისციპლინისათვის დაბადებიდანვეა მომწიფებული, ზოგს კი ამისათვის საუკუნეები სჭირდებაო – ვ.შ.)... მაგრამ ეს კია ყოველთვის, რომ აღნიშნული გზა და ნაბიჯები აუცილებლად გასავლელი აქვს ყოველ ხალხს, რომელიც გონებითს ცხოვრებას ეჩვევა ან საზოგადოებრივ ჩვეულებას ითვისებს“ [2,77].

შესაბამისად, თავისი მრწამსიდან გამომდინარე, ნიკო ნიკოლაძე ვერ იტანდა კლასობრივი ბრძოლის პროპაგანდისტებს და რადიკალებს, რომელთაც ყოველდღე რევოლუცია ელანდებოდათ. იგი დაბეჯითებით უხსნიდა მათ, რომ „ამბოხება, რევოლუ-

ცია ქვეყნიერების არსებობაში ისეთივე იშვიათი, „ერთ-ნუთი“ მოვლენაა, როგორც ელვა, მეხი. შესაძლოა განა, ადამიანი სულ იმას ნატრობდეს, რომ ჭექა-ქუხილი და მეხის ტეხა განუწყვეტელი იყოსო, რომ სხვა ძალა ქვეყანაზე არ მოქმედებდესო და მუდამ მეხის მზადებაში ლევდეს თავის ღონეს? განა მეხი, ფურთვნა, მიწის-ძვრა კაცის ხელით მზადდება? უეჭველია, ღვინო ვერ დადგება, თუ შფოთიანი დუღილი არ გამოიარა... ნუთუ აქედგან ის აზრი გამოდის, რომ ღვინო ნიადაგ უნდა დუღდეს? კაი შვილიც დადგება. ბაღს ღვინის კეთებაში, რასაკვირველია, მარტო ქაფის ფაშფაში, ბუშტების ტკაცა-ტკუცი, მოძრაობა, ხმაურობა ახალისებს და ამახსოვრდება, თორემ რა გაეგება იმ ნელის, ჩუმის, შეუმჩნეველი ხანგრძლივი პროცესისა, რომელიც ყურძნის სიტკბოს სპირტად აქცევს? ბავშვს ეს არც კი მოეთხოვება, მაგრამ რით აიხსნება ესრეთივე შეცდომა მოზრდილისა?“ (1,294-295).

ქართველი ხალხის განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს შემფერხებელ მიზეზად ნიკოლაძე თვლიდა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის თითქმის არქონას, მეცნიერებისა და განათლების ჩამორჩენას ევროპული ანალოგისგან და მიღწევებისგან.

მისი აზრით, თუ ადრინდელ ხანაში ქართველი კაცი სიმამაცისა და თავგანწირვის ხარჯზე იცავდა ქვეყანას დიდი რაოდენობის მომძლავრებული მტრისაგან, შემდეგ ქვეყნის ისტორიაში ახალი ძალები გაჩნდა. ზოგიერთი ხალხი მეცნიერებამ ერთობ დააწინაურა და ვინც ამ მეცნიერებას არ მიეკარა, ის უწინდელივით სუსტი დარჩა. შემოღებული იქნა ახალი საბრძოლო იარაღები, ისეთი ზარბაზნები, რომელსაც წინ ველარ დაუდგა ვერცერთი ჩვენი ციხე-დარბაზი. ჩვენ არც-კი ვიცოდით, თუ ამნაირი მანქანა სადმე არსებობდა... „და რაც მტრის რიცხვს ჩვენთვის ოცი საუკუნის განმავლობაში ვერ დაეკლო, ის ოცი წლის განმავლობაში მტრის დანინაურებამ წაგვართვა: მაშინ უცხოეთის წინ დაიჩოქა ჩვენმა გონებამ, რაკი სცნო, რომ უცხოეთი ჩვენზე უფრო ოსტატი, უფრო მეცნიერი, უფრო გონიერი ყოფილა

(ეს პროცესი დღესაც გრძელდება XXI საუკუნეში – ვ.შ.). რაკი ჩვენ რწმუნება დავკარგეთ ჩვენს თავზე და გონებაზე, რაკი ჩვენს საკუთარ გულში ბრმად და ხეპრედ ვიცანით თავი, რაკი ის მორალური ძალა ხელიდამ გაგვიცურდა, რომელიც ამაყად შეგვატაკებდა ხოლმე ათჯერ თუ ასჯერ უფრო მომეტებულ მტერს, მას აქით ჩვენ მოვტყდიით და წავხდით. მტერმა კი არ დაგვცა, ჩვენმა საკუთარმა „რწმუნების დაკარგვამ“ წაგვახდინა. აღარ გვწამდა ჩვენი თავის (ასეა დღესაც – ვ.შ.), უცხოეთი კი ჩვენს თვალში რაღაც უზენაეს ქმნილებად იხატებოდა. აი, მარტო მაშინ გაგვიჯდა ტვინში ის პანიკა, ის ახალი, უცნობი ძალის შიში, რომელიცხშირად მილიონებისგან შემდგარ ხალხს ათას კაცს უმორჩილებს... ამის მაგალითს ჩვენ დღესაც ვხედავთ ინდოეთში. ორასი მილიონი ინდოეთლები მორჩილებაში ყავს ოცი ათას ინგლისელებს“ (1,164-165).

ნიკოლაძე ხედავს იმასაც, რომ მას მერე ჩვენი ხალხი ბევრად წინ წავიდა, განვითარდა, მაგრამ „დღეს ყველა ჩვენი მეზობლები, და მთელი უცხოეთი, ათი-ათასჯერ, ან ასი ათასჯერ დანინაურდნენ უწინამდელზე, ჩვენ კი მარტო ათასჯერ გავმაგრდით... აი, ეს გარემოება შეადგენს ჩვენს უბედურებას, თორემ ჩვენი მეზობლები რომ ჩვენზე უფრო არ დანინაურებულებიყვნენ, დღესაც ისე ადვილად შეგვეძლებოდა მათი მორევა და მათ შუა მარჯვედ გამოგვიმევა, როგორც უწინ გვჩვეოდა“ [1,165-166].

ნიკოლაძე გამოსავალს იმაში ხედავს, რომ ქართველობა უცხოურ მიღწევებს, მეცნიერებასა და ტექნიკას დაეუფლოს, ისწავლოს დანინაურებული ქვეყნებისაგან: „ნუთუ შესაძლებელია სხვის ჯობნა, თუკი ჩვენ ამ სხვას არ გავიცნობთ? ნუ-თუ მარტო ის დაგვანინაურებს, თუ ჩინეთის კედლით შემოვსაზღვრეთ ჩვენი ქვეყანა? თუკი სხვის მწერლობას არ შევისწავლით, სხვის მეცნიერებას არ შევიძენთ, სხვის გამოცდილებას არ დავამკვიდრებთ, ნუ-თუ მარტო ძველი ჩვენი ენის გაზეპირებით, ძველი ხელნაწერების ტრიალით, ძველი ჩვეულების გახსენებით შეგვეძლება იმ ძალის მოპოვება, რომელიც სხვებთან გაგვასწორებს და სხვის პატივს შეგვძენს? ნუ-თუ მარტო ქართული ენის შემწეო-

ბით შეგვეძლება ჩვენ – ან შეეძლება ჩვენს ახალგაზრდობას – ის მეცნიერება შეიძინოს მოკლე დროში, რომელიც სხვებს მთელი საუკუნოების განმავლობაში მოუგროვებიათ? ნუ-თუ პატრიოტულ გრძნობას ახშობს ან სდევნის სხვისი ენის შესწავლა, სხვისი ცხოვრების გაცნობა? ნუ-თუ ვაშინგტონი ნაკლები ან უხეირო პატრიოტი იყო იმიტომ, რომ ფრანგული ენა იცოდა, ან ინგლისის კარგი და ავი ჩინებულად შესწავლილი პქონდა? ნუ-თუ ბატ. ილ. ჭავჭავაძეს ქართული გული არ უძგერის და ნამდვილი ქართული გრძნობა არ ალელვებს, რაკი მარტო რუსული წიგნებით გამოზრდილია, რაკი რუსეთში შეუძენია მთელი თავისი ცოდნა?... კაცი იყოს, თორემ, სადაც უნდა ისწავლოს, კაცად მაინც დარჩება და გრძნობა მაინც არ დაეკარგება. მარტო უსუსურები ხდებიან და ფუჭდებიან სხვის გავლენის ქვეშ, და უსუსურს გინდ სიკვდილამდე ძიძად გაუხდე, გინდ ნიადაგ ჭკუას ასწავლიდე, ხეირის მოტანა მაინც თავის დღეში არ შეეძლება“ [1,166].

ნიკო ნიკოლაძე საქართველოს განვითარების ამ შემაფერხებელი მიზეზებიდან გარკვეულ ნაწილს ობიექტურ მიზეზებად მიიჩნევდა, მნიშვნელოვან ნაწილს კი – სუბიექტურად და მიუთითებდა, რომ ბევრი რამ ჩვენს შიგნით უნდა მოვიძიოთ და დავინახოთ, რომ „უცხოეთლების შემოსევის გარდა, ჩვენი ხალხი მისმა შინაგანმა განწყობილებამ და მდგომარეობამ დაასუსტა, დააუძლურა“ [1,171].

ნიკოლაძე კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს იმას, რომ ხალხი მაშინ არის ძლიერი და ბედნიერი, როცა მთელი მისი ძალა, თანამედროვე მეცნიერების იარაღით არის აღჭურვილი და როცა მთელი ეს ძალა ხალხის სასარგებლოდაა გამოყენებული: „მაგრამ როცა ხალხის ცხოვრებაში ნელ-ნელა ისეთი წესი შემოდის, რომ ნახევარი ხალხი თავის ძალას უქმად მიწაში მარხავს, უმოქმედოთ ჰფლანგავს, და მეორე ნახევარი კი ორჯერ უფრო მომატებულად შრომობს, როგორც თავის სარჩენლად, ისე იმ პირველი ნახევრის სარჩენად, რომელიც უმოქმედოთ და უქმად ცხოვრობს, მაშინ ხალხის ძალა ილღება, სუსტდება და სრულიადაც ქრება... ამ ხალხის ორ ნახევარს შუა ჩუმი დაფარუ-

ლი ბრძოლა ატყდება და ხალხი ორ ერთმანეთზე მეტად გადა-
კიდებულ ბანაკად იყოფა“ [1,171]. ნიკოლაძე გამოსავალს იმაში
ხედავს, რომ მამულის პატრიოტებმა ეს უსწორ-მასწორობა, ეს
განხეთქილება შეამცირონ, რათა შემდეგში ერთიანად მოისპოს
ჩვენში ამგვარი უსამართლო და უგუნური ფლანგვა ხალხის ძა-
ლისა და შრომის. მისი სამართლიანი დასკვნით „სანამ უმოქმე-
დო ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა შრომას და თავის რჩენას
არ შეეჩვევა, სანამ ჩვენი ხალხი მენწელი ძროხის მდგომა-
რეობიდან არ გამოვა, შეუძლებელია, რომ ჩვენში ნამდვილი
ერთობა დაარსდეს, ან გულწრფელი ძმობა, ან ხეირიანი გან-
წყობილება“ [1,172]. ნიკოლაძე გადაჭრით მომხრეა ეკონომიკუ-
რი სამართლიანობის, რაც ხალხის უმრავლესობას გაუადვილებს
თავის გათავისუფლებას დამოკიდებული მდგომარეობისაგან.
მისი აზრით ხალხი მაშინ გაძლიერდება და შეადგენს ერთ ძმურ
ოჯახს, როცა სხვადასხვა წოდებას სადაო არაფერი არ ექნება და
შრომა მათ შორის განაწილებული იქნება.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ნიკო ნიკოლაძე წინააღმდეგი იყო
კლასობრივი ბრძოლის, დამშეულებს შორის ბრძოლის – ლუკმა
პურისთვის, რომელიც ხშირად მსხვერპლით თავდება; მაგრამ
აქვე იგი გამოყოფს მეორე სახის ბრძოლასაც – თავმოყვარეობის
ბრძოლას, ქიშპობას იმაზე, თუ ვინ როგორ ისახელებს თავს, ვინ
აჯობებს თავის ტოლს, ვინ უკეთესად წაიყვანს თავის საქმეს და
ასეთი ბრძოლა მას ძალზე სასარგებლოდ მიაჩნია. ნიკოლაძე აკ-
რიტიკებს ჩვენს პატრიოტებს, რომელთაც არ ესმით განსხვავება
მათ შორის. მას მოჰყავს მაგალითები ინგლისის და საფრანგეთის
პოლიტიკური ცხოვრებიდან, თუ როგორ შეეტაკებოდნენ ხოლმე
ერთმანეთს გამბეჭა და ლუი ბლანი, ხან ერთს გაუმარჯვია, ხან
მეორეს, თუმცა მათი ბრძოლით ხალხს უსარგებელია, უფრო ნათ-
ლად გამოჩენილა ის გზა, რომელსაც ხალხი უნდა დასდგომოდა,
ასეთ ბრძოლებს ხალხის გონება განუვითარებია და გამოცდი-
ლება გაუდიდებია, ხალხისთვის საკუთარი ჭკუით სიარული უს-
წავლებია: „ოსმალეთში კი, ან სპარსეთში ამგვარი ბრძოლის
ხსენებაც არ არის. იქ რასაც ერთი ბრძანებს, ან რასაც ერთი

ნამოროტავს, ყველა ისე იქცევა“ [1,175].

ნიკოლაძე გადაჭრით მომხრეა პოლიტიკური პლურალიზმის და აზრთა შეტაკების, რომელიც სრულიადაც არ სპობს ნამდვილ დისციპლინას: „ვიბრძოლოთ ერთმანეთს შუა, ერთის აზრს მეორის შეხედულება შევატაკოთ, ვეცადოთ ხალხი მონაწილე გავხადოთ ამ ბრძოლისა და ჭკუის მოძრაობისა, და მერე თუ ნამდვილად მამული გვიყვარს, თუ მისი სიკეთე კერძო თავმოყვარეობაზედ უფრო დიდათ მიგვაჩნია, ყველა იმ გადანწყვეტილებას დაჟადგეთ, რაც უმრავლესობამ მიიღოს. ამ უმრავლესობისაგან მიღებული გადანწყვეტილების ერთგულება შეადგენს ნამდვილსა და გამოსადეგ დისციპლინას და არა ფელდფებელური მონობა ერთის რომელისაზედ კერპისა, – და არა თვალდახუჭული დაჯერება იმისი, რასაც ეს კერპი ნამოროტავს ან ბრძანებს“ [1,175-176].

ნიკოლაძე გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ რაც ჩვენი მომავლისთვის საჭიროა, იმას ჩვენ როდი ვიკარებთ, მაგიერად მავნებელს კი გულში ვიხუტებთ. იგი ერთ-ერთ ასეთ შემაფერხებელ მიზეზად თვლიდა ქართულ უდისციპლინობას ან ყალბად გაგებულ დისციპლინას: „დისციპლინა, – წერდა იგი, – დიდი რამ არის ხალხის ცხოვრებაში. დიდი უბედურებაა ხალხისთვის, როცა მისი გონებითი და ფიზიკური ძალა დაფანტულად, უთავბოლოდ, უგზო-უკვლოდ იხარჯება. შრომისა და ძალის შეერთებით და ერთი მიზნისკენ მიმართვით ხალხი იმისთანა საქმეებს ახერხებს, რომელსაც ვერცერთი კერძო პირი, რაგინდ გონიერი იყოს, მარტოხელა ვერ მოერეოდა, და ვერც ათასი ან ათი ათასი გენიოსი, ცალ-ცალკე მშრომელი, ვერ გაარიგებდა“ [1,176-177]. ნიკოლაძე აქვე განმარტავს, რომ შრომის შეერთება იმას კი არ ნიშნავს, რომ ყველა მშრომელი მარტო ერთ მოთავეს უნდა შეაჩერდეს თვალში ან ბრმად ასრულებდეს მის ბრძანებას, ათასიც რომ იყოს ამისთანა მშრომელი, მათი შრომა, მარტო ერთი კაცის გონება იმუშავებს: „გონიერი შრომის შეერთება, რიგიანი დისციპლინა იმაში მდგომარეობს, რომ ამ ათასი კაცის ტვინი და გონება საქმეს ემსახურებოდეს, რომ რაც მათ ძალა ან მოხერხება აქვთ, სულ ერთიანად შრომაზე იყოს მიქცეული, რომ ამ ძალისაგან

ან ამ მოხერხებისაგან არაფერი იკარგებოდეს... მაშინ საქმე კარგად წავა და ერთი მოთავის ბედზე როდილა იქნება დამოკიდებული საქმის, ქვეყნის ილბალი. თუნდ, მოკვდეს ეს მოთავე, თუნდ წახდეს, თუნდ შეცდეს, თუნდ ათს სხვა მოთავეს დაემართოს ამგვარივე უბედურება, მშრომელების საქმე მაინც ხეირიანად წარმართული იქნება: მაშინ, როცა საჭიროება მოითხოვს, თითქმის თითოეულს ამ მშრომელთაგანს მოთავედ გახდომა შეეძლება, და საქმე უპატრონოდ თავის დღეში აღარ დარჩება... სულ სხვანაირად მიდის საქმე, როცა გროვას დისციპლინად ბრმა მორჩილება მიაჩნია, მაშინ მოთავეს, მედროშეს დაცემა, ან უბრალო შეცდომა ოცი ან ოცდაათი წლით ახდენს საქმეს. მისი რაზმი მაშინ ან ცხვრებსავით იფანტება, ან ბრმად მიჰყვება ხრამისკენ, სადაც ტალახში ჩაფვლა ან დაღუპვა ელის. ამას მაინც ის ემჯობინება საქმისთვის, რომ გონიერ რაზმს თუნდ უხეირო მოთავე ჰყვანდეს" [1,177-178].

საქართველოს ეკონომიკური და სახელმწიფოებრივი აღორძინების პროცესის ერთ-ერთ შემაფერხებელ მიზეზად ნიკო ნიკოლაძე სამართლიანად თვლიდა სხვისი მოიმედუობის და აზიური ინერტულობის, იოლი გამდიდრების განწყობილებას, რომელიც გამეფებული იყო მაშინდელ ქართულ საზოგადოებაში და გამეფებულია ახლაც – იმ ფორმით, იმედიტ, რომ აშშ და ევროკავშირის ქვეყნები გვიშველიან და გააკეთებენ ჩვენს გასაკეთებელ საქმეს, დაგვიცავენ სხვებისგან, გაგვიხსნიან კრედიტებს და ბაზრებს, აუცილებლად მიგვიღებენ ნატოსა და ევროკავშირში და ა.შ. სტატიაში „ჩვენი ნაკლოვანებანი“ (1876 წ.) ნიკო ნიკოლაძე წერდა: „ჩვენს საზოგადოებაში ყველა დარწმუნებულია, რომ შველა ჩვენ ერთს მშვენიერ დილას ზეციდან ჩამოგვიფრინდება, ისე რომ თვითონ ხელის განძრევაც არ დაგვჭირდება ჩვენი ბედის გაუმჯობესებისათვის" [1,98]. ნიკოლაძეს ასეთი მიდგომა დამლუპველად მიაჩნია. საქართველოს და მსოფლიოს წარსულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით იგი დაბეჯითებით ამტკიცებს, რომ „ჯერ არსად, არც ერთ ქვეყანაში მაგალითი არ უნახავს კაცს, რომ რომელიმე ხალხი, ან საზოგადოება ამაღ-

ლებულიყოს სხვისი დახმარებით, თუ არა თავისი საკუთარი შრომით და ჯანით. ადვილად შენაძენი, ნაპოვნი, ნაჩუქარი (კაცმა არ იცის მართლაც, თუ სად გაქრა ბოლო 18-20 წელიწადში საქართველოსთვის გრანტის სახით ნაფეშქაშები დასავლური მილიარდები – ვ.შ.) არც კერძო კაცს დააყრის ხეირს, არც მთელს საზოგადოებას; კაცისთვის და ქვეყნისათვის მარტო ის არის გამოსადეგი და ძვირფასი, რაც იმას თავისი საკუთარი შრომით, ოფლის ღვრით და ბრძოლით შეუძენია... ნაპოვნი და ნაწყალობები კი, თითქმის ყოველთვის, ისევ ისე ადვილად იკარგება, როგორც ადვილად ნაშოვნი იყო“ [1,99].

ნიკოლაძის ამ არაჩვეულებრივი სიბრძნის დასადასტურებლად ბრძენთა ხმოვა არაა საჭირო – დღევანდელი ქართველობა თავად დარწმუნდა ყოველივე ამაში.

ამ მკაცრი სიმართლის შემდეგ ნიკო ნიკოლაძე ქართველობას მიანიშნებს საკუთარი შრომით და რესურსებით ქვეყნის განვითარების აუცილებლობაზე და არა მხოლოდ უცხოელთა ფინანსურ და ეკონომიკურ დახმარებაზე, რაც არასოდეს უანგაროდ არა ხდება დღესაც: „დროა თვალი გავახილოთ და დავრწმუნდეთ, რომ დამხმარებელი და გამკეთებელი ჩვენ ჩვენს თავზე უკეთესი არასოდეს გველირება“ [1,100]. შესაბამისად ამისა, „ჩვენ ჩვენი ვიმეცადინოთ, ჩვენი ქვეყნისთვის ვიზრუნოთ, მისი მდგომარეობა ვაუმჯობესოთ, და, მაშინ, თუ ვინმე მოინდომებს ჩვენ დახმარებას და ხელის მომართვას, ხომ უკეთესი, თუ არ მოინდომებს, ის ჩვენი ნაშრომი და შენაძენი ხომ ხელიდან მაინც არ წაგვივა, და ისევ ჩვენ დავვრჩება“ [1,101]. თუ ჩვენ ასე არ მოვიქცევით, „თუ ჩვენ დოცლაპიასავით პირდაღებული სხვის შემწეობას შევაჩერდებით, მაშინ, ბევრი რამეც რომ მოგვანიჭონ, ჩვენ იმით ვერ ვისარგებლეთ. მაშინ ამ მონიჭებულსაც ჩვენ სხვა ვინმე მეზობელი, ჩვენზე უფრო ჭკვიანი და მოხერხებული ხელიდან გამოგვტაცებს და თავისთვის მოიხმარს, იმიტომ, რომ ის ჩვენზე უფრო გამოცდილი და დახელოვნებული იქნება ყოველი სიკეთის და საუნჯის შეძენაში და განსაკუთრებით გამოყენებაში“ [1,101].

ნიკო ნიკოლაძე ძალზე კრიტიკულია ქართული საზოგადოების გულგრილობის და ეგოიზმის, უილაჯობის მიმართ, რაც ასევე აფერხებს ქვეყნის წინსვლა-განვითარებას: „გვეყოს ვაჟკაცობა და გამოვუტყდეთ ჩვენს თავსაც და სხვებსაც, რომ ჩვენ თანამედროვე საზოგადოებას თავის თავში აქვს სრული უილაჯობა და არარაობის ელემენტები. უდავოა, რომ მას როდი აკლია საზრიანი და, თუ გნებავთ, ჭკვიანი ადამიანები, თუ ცალ-ცალკე განვიხილავთ, არ შეიძლება არ ვთქვათ, რომ ისინი მშვენიერი ადამიანებია (ასეა დღესაც, ცალ-ცალკე აღებული ყველა ქართველი, ყველა სფეროში – ეკონომიკიდან დაწყებული და სპორტით დამთავრებული – ვ.შ.). მაგრამ მათი ხასიათის მთავარი თვისება მყისვე გაგრძნობინებთ, რომ ეს ისეთი სხვადასხვანაირი ერთეულებია, რომელთა მორიგებაც არ შეიძლება, რომლებიც სულ სხვადასხვა მხარეს იცქირებიან და არასოდეს არ შეადგენენ ერთ შემჭიდროებულ და ძლიერ მთელს, რომ მათი შეერთებით წარმოქმნება ქაოსი და მეტი არაფერი“ [10,297].

ასეთი „საზოგადოება“ მთლიანი და სოლიდარულია ერთ რამეში – ნიჭიერი ადამიანების დაბლოკვასა და იგნორირებაში. ნიკო ნიკოლაძე ამაზეც მწვავედ ამახვილებს ქართველობის ყურადღებას და მწარედ ამუნათებს მას: „მას აქეთ, რაც ჩვენი ქვეყანა დაარსებულა, ჯერ არავის იმის მაგალითი არ უნახავს, რომ ნიჭს ჩვენში ვინმე დახმარებოდეს. დღემდე ჩვენში ნიჭი იბრძოდა, იტანჯებოდა, ვერავისგან მხარის გამართვას ვერ ეღირსებოდა. საზოგადოება იმას ჯერ აგდებით დასცინოდა, მერე ცილისწამებით დევნიდა და ბოლოს ოდესმე, ცოტაოდენ ყურს დაუგდებდა“ [10,459] (ასე გაგაქციეთ სამშობლოდან რუსთველი, საგიჟეთში გამოვკეტეთ ყაზბეგი, შიმშილით მოვკალით ვაჟა და ფიროსმანი, ტყვია ვესროლეთ ილიას, ლამის ციხეში გამოვკეტეთ ნიკოლაძე, თვითმკვლელობამდე მივიყვანეთ გალაკტიონი და ა.შ. – ვ.შ.).

ასეთი „საზოგადოება“ ადვილად ივიწყებს ეროვნულ და საზოგადო ინტერესებს, მოკლებულია სახელმწიფოებრივ აზროვნებას. მას არაფერი აინტერესებს პირადი სურვილებისა და მის-

რაფეების გარდა, არის ახლომხედველი და ხორციელ და მინიერ ცდუნებებზე მიჯაჭვული, კუჭის და ნივთების მონა: „საზოგადოების ყოველი წევრი ცნობს მხოლოდ თავის პირად, ვინრო ინტერესებს. ყველა თაყვანს სცემს მხოლოდ თავის კომფორტსა და თავის კარიერას. მიაღწიოს თბილ ადგილს, მიიღოს კარგი ჯამაგირი, უზრუნველყოს თავისი თავი და ოჯახი, ხელი მოითბოს – თუ შესაძლებელია პატიოსნად, თუ არა და როგორც მოახერხებს – აი, თანამედროვე ადამიანთა ალფა და ომეგა (30 წლის მერე დაახლოებით იგივე გაიმეორა არჩილ ჯორჯაძემ, მას შემდეგ სასიკეთოდ არაფერი შეცვლილა. დღეს კიდევ უფრო უარესი მდგომარეობაა – ვ.შ.). პირად კომფორტს, პირად ინტერესებს მსხვერპლად ეწირება კეთილდღეობა ყველა ირგვლივ მყოფთა, ნათესავთა გამოუკლებლივ. ვერსად შეამჩნევთ, რომ ეს ვინრო ინტერესები, იშვიათად მაინც ექვემდებარებოდეს და ეწირებოდეს ქვეყნის, ერის, სახელმწიფო ინტერესებს. ჩვენი თანამედროვე საზოგადოების წევრებში წარმოდგენა სახელმწიფოზე შერწყმულია სახელმწიფოებრივი ღიდეების წარმოდგენასთან, ჩვენი საზოგადოება ფიქრსაც კი ვერ მიეჩვია სახელმწიფოს სარგებლობასა და ღირსებაზე, სამშობლოს კეთილდღეობაზე, ხალხის ინტერესებზე“ [11,230].

ნიკოლაძის დაკვირვებულმა თვალმა ისიც შეამჩნია, რომ თანამედროვე ქართველებში ინდიფერენტიზმმა პოლიტიკური ცხოვრებისა და ჩვენი ეროვნული არსებობის მიმართ აპოგეას მიაღწია. მისი აზრით პოლიტიკური ინდიფერენტიზმი ცარიელ ადგილას ან ვისიმე კაპრიზით არ წარმოიშობა. მას გააჩნია საკმაოდ ბუნებრივი მიზეზები. როგორც საზოგადოებრივი, ისე ცხოველური ორგანიზმის არც ერთი ფუნქცია არ შეიძლება გადარჩეს, თუ ხანგრძლივად დახშულია მისთვის ცხოვრებაში გამოჩენის გზები. იმისთვის, რომ რომელიმე ძალა მთლიანად იქნას შენარჩუნებული და მთელი სისავსით განვითარდეს, აუცილებელია, რომ ის რეგულარულად ვარჯიშობდეს და მუდმივად იქნას გამოყენებული ცხოვრებაში. როდესაც კი ორგანიზმის ერთი რომელიმე ძალა და უნარი ვარჯიშობს და გამოიყენება უფრო ხშირად სხვებზე,

ანდა მათ საზიანოდ, მაშინ ეს უკანასკნელნი იხშობიან უმოქმედობისაგან, ხოლო პირველნი ვითარდებიან დამახინჯებულად, ისე როგორც ხეზე დატოვებული ორი-სამი ტოტი არაბუნებრივად იზრდება დანარჩენ ტოტთა და ნაყართა შეჭრის შემდეგ. სწორედ ეს „პოლიტიკური ინდიფერენტიზმი გვახრჩობს ჩვენ – წერს ნიკოლაძე: მისგან ზიანი არა ჩანს, ვიდრე ცხოვრება მიზოზინობს ერთფეროვნად, ხელს არ უშლის მატარებელს მიდიოდეს წინ. სამარისებური დუმილი ხელსაყრელიც კია მატარებლის მოსამსახურეთათვის, მაგრამ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არის გამოცდის მომენტები. მანქანა ხვდება მოულოდნელ დაბრკოლებებს და ზვავებს. ლიანდაგი მაშინ უვარგისი აღმოჩნდება, მიწაყრილი – ჩაქცეული და ხიდები – ჩანგრეული. იმისათვის რომ ამგვარი დაბრკოლებათაგან თავი გადავირჩინოთ, საჭიროა მგზავრების შეერთებული და ენერგიული ღონისძიება. აი, სწორედ ამნაირ ნუთებში გამოირკვევა, რომ ნამძინარეცა და გაოგნებულ ადამიანებს, არამცთუ არ შეუძლიათ უბედურების თავიდან აცილება, არამედ ისინი კიდევ უფრო აუარესებენ მდგომარეობას თავისი აპატიური უმოქმედობითა და უმწეობით“ [11,231].

ასეთი ადამიანების შეკვრა ერთ ეროვნულ ორგანიზმად და ერთი მიზნისკენ წარმართვა ძალზე ძნელი საქმეა. ეს ეროვნული ცნობიერების და თვითშეგნების დეფიციტზე მიუთითებს ერში, მომეტებულ ამბიციურობაზე. ნიკოლაძის აზრით, ამის გამოა, რომ „ყველა განზე მიიწევს, ყველა აღმაცერად უცქერს ერთიმეორეს, ყველას სურს პირველი როლის შესრულება, ყველას უნდა ბრძანებლობა. ჩვენ საერთოდ არ ვართ შეხმატკბილების, შრომის განანილების და ერთ და იმავე მიზნისკენ მწყობრად მოსიარულე ოსტატები. რა საქმეც არ უნდა გვქონდეს, თუნდაც მეტად მნიშვნელოვანი, ქიხისთავის მცირეოდენ ჩხვლეტას, უმნიშვნელო ხუმრობას, მცირე გაუგებრობას შეუძლია წააჩხუბოს ამხანაგები, დაშალოს მათი საქმე და დაავინყოს მათი მიზანი.

ჩვენ ჯერ კიდევ ვერ გავიზარდეთ იმდენად, ჯერ კიდევ არ ვართ ისე განვითარებულნი, რომ ჩვენი პირადი კანონიერი

თავმოყვარეობის დაკმაყოფილება დავინახოთ იმ საქმის გამარჯვებაში, რომლისთვისაც ვშრომობდით, ანდა რომლისთვისაც სამსახურს მოვკიდეთ ხელი. ჯერჯერობით ჩვენთვის მიუღწეველია კანონიერი სიამაყის გრძნობა იმის გამო, რომ გაიმარჯვა იმ საქმემ, რომელშიც „ერთი წვეთი ჩემი თაფლიც არის“. ჩვენ დაუკანკალებთ ამ ერთ წვეთს და გვინდა მივადნოთ ცალკე მის გამარჯვებას, რასაც, რასაკვირველია, ჩვენ ვერ ვიხილავთ, როგორც საკუთარ ყურებს“ [11,178-179].

ჩვენი ქართული საზოგადოების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაკლოვანებად ნიკოლაძე თვლიდა კარიერიზმსა და უპრინციპობას, აქეთ-იქით სირბილს სხვადასხვა პარტიებში, უიდეობას, სულგაყიდულობას და სულიერ სიღატაკეს. ასეთი ადამიანებისთვის სულერთია, თუ რომელ დროშას ააფრიალებენ, ისინი ყველგან არიან და ასპარეზიდან არასდროს გადიან: „დროშას – მწერლობის იყოს, გინდა სხვაგვარი მოქმედებისა – მარტო ის პირები ასწევენ მაღლა და მაგრად გააჩერებენ მაღლა, ვინც შეჩვეულნი არიან ერთსა და იმავე დროშის ქვეშ დგომას. დროშას ხელში ვერ შეიკავენ, ვერც მაღლა და ვერც დაბლა, ის პირი, ვინც დღეს ლიბერალობს და ხვალ ლიბერალობას ჯამაგირში სცვლის, ზეგ ჯამაგირის რაოდენობისათვის ბატონს იცვლის და, მაზეგ ისევ ლიბერალობას უბრუნდება, როცა ჰხედავს, რომ ლიბერალობა ჯამაგირს ერთი-ორად უმატებს“ [10,463].

ამის მიზეზიცაა, რომ საქართველოში იგრძნობოდა და ახლაც იგრძნობა ნამდვილი პატრიოტებისა და პატრიოტიზმის დეფიციტი. ნიკოლაძე დაუნდობლად ამხელს ჩვენი საზოგადოების ამ უდიდეს ნაკლოვან მხარეს. იგი ადარებს ტურგენევის ერთ-ერთი მოთხრობის გმირის, ინსაროვის ტიპს ქართულ რეალობასთან და ქართულ მწერლობაში გამოყვანილ ტიპებთან. ინსაროვი მამულის ნანგრევებზე ვერ დაამყარებს თავის კერძო ბედნიერებას. ის ვერ გასუქდება, როცა მისი მამული ასე მჭლედ არის, ვერ გამდიდრდება, როცა მისი თანამემამულენი გაღატაკებულნი არიან, ნეტარებას ვერ მიეცემა, ვერ დაისვენებს, ვერ დაცხრება, სანამ მამული კეთილდღეობაში არ შევა. გულმოკლული ნიკოლაძე ასე-

თი კაცის ლანდსაც ვერ პოულობს ჩვენს ქვეყანაში: „ჩვენი მოქმედი პირნი გულმოდგინედ ყველაზე უფრო თავის კერძო ბედნიერებას ემსახურებიან, მამულზე კი მარტო მაშინ მოიფიქრებენ, როცა საკუთარ საქმეებს მოილევენ, ყველა თავის კერძო მადას დააკმაყოფილებს და ჩინებულ სადილს შემდეგ, მშვენივრად მორთულ დარბაზში განცხრომას მიეცემა. მაშინ, სამასლაათოდ, ხან ქალების შნოზე ჩამოაგდებენ მუსაიფს, ხან მამულის უბედურებაზე... რასაკვირველია, ამგვარ კაცებს ნამდვილი მეცადინეობა მარტო იმაზე აქვთ მიქცეული, რომ მამულის აჩქარებულმა მოძრაობამ მათი კერძო კეთილდღეობა არ შეარყიოს... ვერ ემსახურება კაცი ერთსა და იმავე დროს თავის კერძო ინტერესებს და მამულის სარგებლობას, ვერ გაიჩენს ორ ღმერთს, ვერ გაუძლებს ორ ბატონს, ან ერთი უნდა დაივიწყოს, ან მეორე, ან ერთისაგან უნდა აილოს ხელი, ან მეორისაგან... და სანამ იგი ამ გადაწყვეტილებას არ დაადგება, ორივეს სამსახური უხეირო, ულაზათო და უსარგებლო გამოდის“ [1,169-171].

ქართველთა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაკლოვანებად ნიკოლაძეს მიაჩნდა ის, რომ ჩვენში „ხელსაყრელი შემთხვევით არავინ ისარგებლებს, ხოლო ზრუნვას შეუდგებიან მხოლოდ მაშინ, როდესაც შემთხვევა სამუდამოდ გაფრინდება“ [10,178].

ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ კარიერის გაკეთების სურვილმა და გამდიდრებისკენ სწრაფვამ საზოგადოება ისე შეაგუა ცხოვრებისეულ სიმახინჯეებს, რომ თითის განძრევაც კი არავის უნდა ქვეყნის კეთილდღეობისათვის: „ჩვენი დროის საყოველთაო „კეთილგონიერებამ“, იოლი და სახარბიელო კარიერის გაკეთებისაკენ ფრთხილმა და წინდახედულმა სწრაფვამ, ნებისთ თუ უნებლიეთ ყველას დაუჩლუნგა ძარღვები.

ჩვენ ყველანი მივეჩვიეთ ცხოვრების სიმახინჯეებს და ამიტომ ისინი აღარც მრისხანებას აღვივებენ ჩვენში და აღარც მწუხარებას... თითის განძრევაც კი აღარ გვსურს საერთო კეთილდღეობისათვის, არამცთუ რაიმე სერიოზული მსხვერპლის გაღება“ [11,320].

ნიკო ნიკოლაძე საქართველოს ეროვნულ უბედურებად და მი-

სი განვითარების შეფერხების ერთ-ერთ მიზეზად თვლიდა პროფესიონალებისა და პროფესიონალიზმის დეფიციტს საქართველოში, უნიჭო კარიერისტების და ვიგინდარების თარეშს ყველა სფეროში: „განა კარგია, – წერდა, ის, რომ ჩვენი ცხოვრების ყველა სფეროში, საითაც არ გაიხედავ, სადაც უნდა ეჩქეფა „ნამდვილ საქმეს“, სწორედ ეს „ნამდვილი საქმე“ ვილაც ვიგინდარას უპყრია ხელთ, ხოლო პატიოსანი, ძლიერი, მცოდნე, უანგარო და მართალი ადამიანები ილუპებიან გარკვეული საქმის უქონლობის გამო“... როგორ უნდა მიაღწიოს განვითარებასა და წარმატებას ხალხმა, რომლის საუკეთესო შვილებიც უსაქმურობაში არიან ჩაფლულნი და რომელსაც მოღვაწეთა როლი არარაობათა და მდაბალთათვის დაუკისრებია?“ [11,501]. ერმა კარი უნდა გაუღოს ტალანტიან ადამიანებს, თუ უნდა რომ წაინიოს წინ და განვითარდეს: „დიდი ადამიანებიც, მხოლოდ თავისი გენიის გამო კი არ იყვნენ დიდები, არამედ მათი თანამედროვე ყველაზე ნიჭიერი და გამოჩენილი ადამიანების გარშემო შემოკრეფის გამოც... ამასობაში ვიგინდარებმა კი ძალიან იბარტყეს, თანაც მეტად გათამამდნენ... და ისინი ამას არ დაუშვებენ, რადგან მათ „ხეთქვა“ სურთ, მადა საკმაოდ გაეზარდათ, „ხეთქვა“ კი სხვაგვარად არ შეუღლიათ, თუ სხვისი ქონება არ მიითვისეს, ვინაიდან შემოქმედებითი ძალა მათთვის ღმერთს არ მიუცია. აი, რისთვის უნდათ მათ სიბნელე, რომელიც ასე უყვართ ავაზაკებსა და მტაცებლებს. მათ უნდათ უმეცრება, უნდათ გაუქმება და განადგურება სიმართლისა და სამართლიანობის მტკიცე მსახურებისა“ [11,503].

ნიკო ნიკოლაძე ქართული საზოგადოების განვითარების ერთ-ერთ სერიოზულ შემაფერხებლად თვლიდა დილეტანტიზმს და დილეტანტთა პარპაშს, მოჩვენებით მრავალმხრივობას, ყველგან ცხვირის ჩაყოფას და სადღაც იოლად გაძვრომას ნებისმიერი ხერხით: „ჩვენ არაერთხელ მიგვითითებია ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების აღმამფოთებელ ბოროტებაზე – წერდა იგი, – „ყოველი ჩვენგანი გამალებული ისწრაფვის მოკალათდეს რაიმე თანამდებობაზე და არავის ადარდებს, მზადაა თუ არა ამ

საქმისათვის, შეუძლია თუ არა მისი შესრულება, აქვს თუ არა ნიჭი და ღონე მის გასაძღოლად? „არის ვაკანსია? – რატომ არ უნდა დაიკავოს?!“ – აი, ჩვენი საყოველთაო დევიზი. ჩვენ ყოველგან მივძვრებით, საქმე კი ოდნავადაც არ გვაღელვებს. ყველგან და ყოველთვის მხოლოდ საკუთარი თავი გვახსოვს. ჩვენში ხშირად ერთი და იგივე კაცი, რომელსაც არაფერი შეუსწავლია, ისეთ თანამდებობას იკავებს, რომლის შესრულების ძალაც არ გააჩნია (დღეს კიდევ უფრო „წინ“ წავედით და ასეთი ადამიანები უკვე იკავებენ პროფესორების, მინისტრების, რექტორების თანამდებობებს – ვ.შ.). დღეს ის მოსამართლეა, ხვალ პედაგოგი, ზეგ ფინანსისტი, შემდეგ ორატორი, ტექნიკოსი, რედაქტორი და ა.შ. მზადაა მებანობაც კი დაიწყოს, არჩევითი რომ იყოს ეს თანამდებობა“ [11,85].

ნიკო ნიკოლაძე არჩევნებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა და ამიტომაც აკრიტიკებდა ქართული საზოგადოების არასერიოზულ დამოკიდებულებას მისადმი, რის გამოც ხშირად უღირსებს ვირჩევდით და ვირჩევთ ახლაც სხვადასხვა თანამდებობაზე: „არჩევნები მეტისმეტად სერიოზული საქმეა – მიუთითებს ის, – ესმის თუ არა ვინმეს, რომ არჩევა ამომრჩეველებს გარკვეულ ვალდებულებას აკისრებს? მიგიქცევიათ ყურადღება საზოგადოებრივ თანამდებობებზე ჩვენი ამომრჩეველთა უმეტესობის უცნაურობისა და უმწიფრობისათვის? იკრიბებიან ამომრჩეველები და ყოველგვარი განსჯის, პიროვნების შეფასების გარეშე, მისი მიზნების გაურკვეველად, თითქმის პირველსავე ადამიანს, რომელიც კი თვალში მოხვდებათ, ან რომელიც არჩევანის სურვილს გამოაცხადებს, დაუბრკოლებლად ირჩევენ“ [11,148].

ნიკოლაძე ქართულ საზოგადოებას აკრიტიკებს იმის გამოც, რომ ჩვენ არ ვიცით წარსულში დაშვებული შეცდომების ანალიზი, შანსის გამოყენება, ხშირად ვიმეორებთ ერთსა და იმავე შეცდომებს, უაზროდ ვფლანგავთ დროსა და ნიჭს და ვემსგავსებით ისეთ საზოგადოებებს „რომელთაც თავიდანვე ბედად დაჰყვათ იყონ მონადირის ისეთ სანანებელ მდგომარეობაში, როდესაც თოფი სწორედ იმ დროს უმტყუნებს, როცა კურდღელი მის

ცხვირნინ გამოხტება“ [10,515].

ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ ჩვენს საზოგადოებას აკლია სოლიდარობის გრძნობა, ტოლერანტიზმი, აქვს ავტოკრატიული მიდრეკილებანი, შეუწყნარებლობა სხვისი აზრის მიმართ. მას მაგალითად მოჰყავს ზოგიერთის დამოკიდებულება თუნდაც ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების მიმართ: „სიტყვით ყველანი „ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების“ თავდადებული მომხრენი ვართ, მაგრამ ჩვენს საზოგადოებაში იშვიათად თუ აქვს ვინმეს ნამდვილად შეგნებული ამ თავისუფლების აუცილებლობა და სარგებლიანობა, თითქმის ყველა ჩვენგანს ახასიათებს სხვისი აზრის შეუწყნარებლობა, სანინაალმდეგო მოსაზრებების შიში, სურვილი იმისა, რომ მხოლოდ ჩვენი ნათქვამი გაიმეორონ. ერთსულოვნად მოვითხოვთ „ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლებას“, თავგამოდებით გვსურს მივალწიოთ ცენზურის გაუქმებას, მაგრამ არც ერთი ჩვენთაგანი არ იქნებოდა წინააღმდეგი, სახელმწიფო ცენზურის მაგიერ საკუთარი, თავისთვის სასარგებლო ცენზურა დაეარსებინა“ [11,203].

ნიკო ნიკოლაძე მოვალეობის გამო როდი აკრიტიკებდა ჩვენი საზოგადოების ნაკლოვან მხარეებსა და შეცდომებს. მას გულწრფელად სტკიოდა თავისი ქვეყნის სატკივარი, აღაშფოთებდა სიმახინჯეები და ქართული დაუდევრობა-უპასუხისმგებლობა, იყო ძალზე თვითკრიტიკული და საკუთარი თავის მიმართ მომთხოვნის, და თანაც მარტო ცუდს კი არ ჰხედავდა საქართველოში, იგი გულწრფელად უხსნიდა ქართველებს, რომ „ის, რაც შეიძლება დღეს გამოსწორდეს განსაკუთრებული ძალდატანების გარეშე, რამდენიმე წლის შემდეგ რუტინის ძალასა და მნიშვნელობას შეიძენს“ [11,338].

ამიტომ თვლიდა, რომ „დასაწყისშივეა საჭირო მითითება სწორედ პირველ ნაბიჯთა შეცდომებსა და მოუხერხებლობაზე, რადგან თუ საფუძველშივე ხელი არ ახლე, ათი წლის შემდეგ ვედარანაირი გაუმჯობესებული მანქანით ვერ ამოგლეჯ“. ეს ყველა ქართველმა – რიგითმა თუ პოლიტიკოსმა, მეცნიერმა თუ მინისტრმა კარგად უნდა გააცნობიეროს.

§2. ნიკო ნიკოლაძე ქართული სახელმწიფოს გონივრულად მოწყობის და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ბარდაქმნების თაობაზე

საზოგადოების კეთილდღეობა შეიძლება მიღწეული იქნას მხოლოდ ერთდროული და მრავალმხრივი განვითარებით ყველა იმ ელემენტებისა, რომელთაგან შედგება ხალხის ცხოვრება

ნიკო ნიკოლაძე

ნიკო ნიკოლაძემ დასვა და გადაწყვიტა რამდენიმე კონცეპტუალური პრობლემა, რომელიც ქართული სახელმწიფოს გონივრულ მოწყობას შეეხება, ისევე როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გარდაქმნებს ამა თუ იმ ქვეყანაში. მისი ეს ნააზრევო ძალზე ძვირფასია გარდამავალ პერიოდში მყოფი დამოუკიდებელი საქართველოსთვის, რომელიც ავტოკრატიული რეჟიმიდან დამოკრატიაზე გადასვლას ცდილობს.

ქვეყნის გონიერი ორგანიზაციის ალფად და ომეგად ნიკო ნიკოლაძე თვლიდა ისეთი მმართველობისა და საარჩევნო სისტემის შექმნას, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის მართვაში ყველაზე ნიჭიერი, მომზადებული და პატიოსანი ადამიანების მონაწილეობას: „საზოგადოების მომზადების მთელი ძალა, – წერდა ის, – მისი გონიერი ორგანიზაციაა, რათა თავისი საქმის სათავეში დააყენოს ისეთი ადამიანები, რომლებსაც შესწევთ უნარი სათანადო მიმართულება მისცენ მას. ყველა თანამდებობაზე ისეთი პიროვნების არჩევა, რომელიც შეეფერება მიზანს, ღირსეული, უნარიანი ადამიანების წინ წამოწევა – აი, საზოგადოებრივი მზადების ალფა და ომეგა, აი, რით განსხვავდება

გონიერი საზოგადოება ცხვრის ფარისაგან, რომელთა წარმომადგენლები და გზის მაჩვენებლები არიან პირველივე შემხვედრი თხები" [11,152].

ნიკო ნიკოლაძე სახელმწიფოს გონიერი ორგანიზაციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პირობად თვლიდა ხალხისთვის ინიციატივის მიცემას, რომელიც ხელს უწყობს საზოგადოების პოტენციალის, ერთუზიანების წარმოჩენას და მის მიერ გარკვეული ტვირთის საკუთარ თავზე აღებას, მისადმი ნდობის გამოვლენას:

„ცივილიზატორული მნიშვნელობის საკითხებში ყველა, თვითონ ჩვენი მოსახლეობის ჩამორჩენილი ელემენტებიც კი, ერთსულოვნად მზად არიან აიტანონ ყოველგვარი სიმძიმე და მსხვერპლი... საკმარისია ჩვენს ხალხს მივცეთ ინიციატივა ნამდვილი და თვალსაჩინო პროგრესისაკენ და ამ საქმის ინიციატორი არა თუ უაზრო წინააღმდეგობას არ წააწყდება „ბრბოსაგან“, არამედ ყველგან იგრძნობს მხარდაჭერას და დახმარებას" [11,273].

ნიკო ნიკოლაძე სახელმწიფოს გონიერი ორგანიზაციის აუცილებელ ელემენტად თვლიდა ეროვნული და სახელმწიფო ინტერესებისათვის უპირატესობის მინიჭებას (პრიმატს) პარტიულ, ჯგუფურ და ელიტის ინტერესებთან შედარებით. განვლილმა ასწლეულმა აჩვენა, რომ დღემდე ეს ვერ შეძლო ვერცერთმა ქართულმა ხელისუფლებამ – ვერც ჟორდანიასი, ვერც ბოლშევიკების, ვერც გამსახურდიასი, ვერც შევარდნაძის და ვერც სააკაშვილის. ყველა მათგანმა საბოლოოდ უპირატესობა მიანიჭა პარტიულ პროგრამებს სახელმწიფო ინტერესებთან შედარებით.

ნიკოლაძე სწორედ თვლიდა, რომ სახელმწიფო და ეროვნული ინტერესები ყველაზე და ყველაფერზე მაღლა უნდა იდგეს. ამის მაგალითად იგი ასახელებდა ინგლისს: „ვიგები და ტორები ადვილი შესაძლებელია ასჯერ შეიცვალონ ბრიტანეთის მთავრობის საჭესთან, მაგრამ ინგლისის ინტერესები ამით ოდნავადაც არ შეიცვლება და მისი უდიდებულესობის ბრიტანეთის დედოფლის კონსერვატიული თუ ლიბერალური მთავრობების წთელი ძალისხმევა მუდამ ერთი მიზნისაკენ იქნება მიმართული:

რაც შეიძლება უკეთესად დააკმაყოფილოს ქვეყნის ინტერესები – ამას გვიდასტურებს თავად ინგლისის ისტორია – ყოველთვის კეთდება ის, რაც სასარგებლო იყო ქვეყნისათვის და არავითარი ყურადღება არ ექცეოდა არც მორალსა და არც გუშინდელ თუ გუშინდელ პოლიტიკურ დეკლარაციებს [11, 286-287]. ნიკო ნიკოლაძის ეს თვალსაზრისი გარკვეულწილად ეხმაურება დიდი იტალიელის ნიკოლო მაკიაველის ბრწყინვალე შეგონებას: „როდესაც საქმე სამშობლოს ინტერესებს ეხება, თავი შეიკავეთ იმაზე მსჯელობისაგან – სამართლიანი ეს გადანყვეტილება თუ უსამართლო, ლმობიერი თუ სასტიკი, საქებია თუ საძრახისი. ანგარიში არ უნდა გავუწიოთ არავითარ თვალსაზრისს (მათ შორის მერაბ მამარდაშვილის „სამართლიანობა სამშობლოზე მაღლა დგასო“ – ვ.შ.) და მივიღოთ მხოლოდ ის გადანყვეტილება, რომელიც ხელს უწყობს მისი არსებობისა და თავისუფლების შენარჩუნებას“ [15, 27].

სახელმწიფოს გონივრულად მოწყობის ერთ-ერთ მექანიზმად, როგორც წინა პარაგრაფში აღვნიშნეთ, ნიკო ნიკოლაძე თვლიდა ისეთი დემოკრატიული მექანიზმების და სისტემის შექმნას, რომლის დროს ქვეყნის მეთაურზე, მმართველზე (კუდი იქნებოდა ის თუ კარგი და ნიჭიერი) მთლიანად არ იქნებოდა დამყარებული სახელმწიფოს მომავალი. მას მაგალითად მოჰყავდა საფრანგეთის მეფე ლუდოვიკო XIII, რომელსაც ის უწოდებდა უსუსურს, უხეიროს და ჯაგლაგს, მაგრამ მან ბევრი ვერაფერი ავნო ქვეყანას, რადგან საფრანგეთს მეტნაკლებად უფლებრივი სისტემა და კანონ-სამართალი განაგებდა და არა მხოლოდ ის. ვიდრე ეს სისტემა არ აშენდებოდა ქვეყანაში, მანამ ამ სახელმწიფოსთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის მეთაურს, ხელმძღვანელს: „მეთაურს ჭკუა, გამოცდილება, ცოდნა და მტკიცე ხასიათი იმიტომ ესაჭიროება, რათა იზრუნოს და იმოქმედოს იმათ მაგიერ, ვინც, საუბედუროდ, მოკლებულია ამ უნარს. ის სათავეში უნდა დადგეს იმ შემთხვევაში, თუ თანამემამულეებზე უფრო გამჭირიანი, დაკვირვებული, მოხერხებულია და იცის, როდის უნდა დაძრას ისინი წინ, ხოლო როცა საჭიროა, ადგილზე შეაჩეროს.

თუ ძალაუფლება, რომელსაც მას ვითარება ანიჭებს, ფრთხილად აქვს შენახული ჯიბეში, თუ ბრბოდან ამოტივტივებული ხეპრე დოღრიალასი ეშინია და ყველა გარემომცველი ადამიანების უმნიშვარი აზრები კანონია მისთვის, მაშინ წინამძღოლის როლი ზედმეტია ამ ადამიანისთვის. გამოდის, რომ ის იღვწის მხოლოდ პატივისათვის, ცდილობს თავისი პერსონის განდიდებას, ეძებს მხოლოდ პირად გამარჯვებას“ [11,337].

ასეთი მეთაურის ერთ-ერთ უმთავრეს ღირსებად ნიკოლაძე თვლიდა საუკეთესო, ნიჭიერი ადამიანების მოძებნის და გარს შემოკრების უნარს: „იმისათვის, რათა შეძლო ასეთი ადამიანების დაფასება, თავად უნდა იყო ნიჭიერი, რაღა დაინახო მათი ღირსება და არ გეშინოდეს მათი მეტოქეობისა“ [11,421] – წერდა იგი.

ნიკო ნიკოლაძე დიდწილად ქვეყნის ევოლუციური განვითარების მომხრე უფრო იყო ყოველთვის, ვიდრე რევოლუციური, ნახტომისებური განვითარების (მეთაურებიც ასეთი მოწონდა უმეტესწილად, მაგალითად ფერენც დეაკი), თუმცა რევოლუციასაც ხანდახან პოზიტიურ კონტექსტში განიხილავდა. მაგ., საფრანგეთის რევოლუციას, რომელიც მისი სიტყვებით „დიდია არა სისხლის რიცხვი, რომელიც ცოტად თუ ბევრად უსაფუძვლოდ იქნა დაღვრილი მის მიერ, არა ომებითა და გამარჯვებებით, არა ბრბოს გაშმაგებით, არამედ იმ „კოდექსებით“, რომლებმაც არსებითად შესცვალეს საფრანგეთის ეკონომიკური, პოლიტიკური და მორალური ყოფა“ (2,66-67)]. საერთოდ ნიკოლაძე ყველა მოვლენას დიალექტიკურად უდგებოდა: „ქვეყანაზე არც ერთი ძალა არ არსებობს ისეთი, რომ მხოლოდ სასარგებლო იყოს, ან მარტო მავნებელი... მისი სიცუდე და სიკარგე ხმარებაზე ჰკიდია, მცოდნე და მოხერხებული კაცის ხელში საწამლავიც კი მკურნალობს და უტვინო ბავშვი რძის საჭამადშიაც კი დაიხრჩობა“ [1,140]. ასევე უყურებდა იგი რევოლუციასაც, თუმცა თვლიდა, რომ მოსახდენი მაინც მოხდებოდა, ოღონდ ცოტა დაგვიანებით: „რევოლუცია, ქინაქინის არ იყოს, ზოგან რგებს, ზოგან ვნებს, საფრანგეთში გამოდგა, ოსმალეთში – არა. არ გამოდგა იმიტომ

(ქართული ე.წ. 2003 წლის ნოემბრის „ვარდების რევოლუციასავით“ – ვ.შ.), რომ ხალხი დაუმზადებელი ყოფილა ცვლილებებისათვის, მორიგ საქმეებზე ერთი აზრი, ერთი რწმენა მას არ ჰქონია“ [1,291].

ნიკოლაძეს თანდათანობითი განვითარების უპირატესობად ის მიაჩნდა, რომ მას მშვიდობიანი ხასიათი აქვს და დიდ მსხვერპლს არ მოითხოვს. იგი ყველასთვის სასურველად თვლიდა ამ ნაბიჯების თანდათანობით გავლას და არ სწამდა უეცარი ნახტომების: „რა გზაც ხუთს, ექვს ან ოც ხალხს ოთხი ნაბიჯით გაუვლია, მას ვერცერთი სხვა ხალხი ერთის გადახტომით ვერ გაივლის“ [1,141] (იგივე აზრი გაიმეორა ბზიგნევ ბუეზინსკიმ, როგორც ზემოთ ითქვა, საქართველოსა და სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მიმართ).

იმის საილუსტრაციოდ, რომ ერი შეიძლება რევოლუციის და სისხლისღვრის, კატაკლიზმების გარეშე აღორძინდეს და სწრაფად განვითარდეს, მას მოჰყავდა იაპონია და გერმანია (პრუსია).

ნიკოლაძემ საგანგებოდ შეისწავლა და ქართულ საზოგადოებას გაუანალიზა იაპონიის წინსვლა 1860-იანი წლებიდან, როცა ქვეყანამ დაიწყო და სწრაფად შეძლო უზარმაზარი თვისობრივი ნაბიჯების გადადგმა ყველა სფეროში (საუკუნის მერე ეს გაიმეორა სამხრეთ კორეამ). 1894 წელს ჟურნალ „მომამის“ XVIII წიგნში ნიკოლაძემ დაბეჭდა ვრცელი ნარკვევი „იაპონიის ბრძოლა ჩინეთთან“, რომელშიც იზინასწარმეტყველა თანამედროვე იაპონური სასწაული. იაპონიის მმართველმა ელიტამ სათანადო შემზადების შემდეგ დასაბა ქვეყნის მომავალი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მოწყობის კომპლექსური მეცნიერული გეგმა, რომელსაც ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების საწყისად და ბალავრად დაუდო საკუთარი ხალხის კულტურული მემკვიდრეობა, ტრადიციები და წეს-ჩვეულებები, იაპონური ცხოვრების წესის მდიდარი ეროვნული შინაარსი. ნიკოლაძეს სამაგალითოდ მიაჩნდა მოკლე დროში იაპონიის ასე აღორძინება და ქართულ საზოგადოებას, მომავალ თაობას ამაზე საგანგებოდ მიანიშნებდა: „იაპონია ერთობ დიდ და ნათელ მაგალითს წარ-

მოადგენს იმისას, თუ რა ადვილი ყოფილა თითქმის სრულიად ველური და უკან ჩამორჩენილი ხალხისთვის სწავლით და რიგიანი წესით წელში გამართვა და ძალის შეძენა, როცა მას გონიერი მთავრობა ჰყავს და ბეჯითი სურვილი აქვს რიგიანი ადგილი დაიკავოს სხვა ერთა და სამეფოებს შუა... თვალყურის გდების ღირსია, მისი აწინდელი ბედი და თავგადასავალი... თვითონ ხალხი, მეტად მეცადინი, მარჯვე, გამბედავი და თავმოყვარე, ერთიანად შეიძრა, როცა სხვისი უპირატესობა და თავისი უკან ჩამორჩენა იგრძნო და დაინახა" [1,262].

იმპერატორმა მიკადომ, წერს ნიკოლაძე, – „არც აცივა, არც აცხელა, პეტრე დიდისავით, აილო და ერთიანად, ერთბაშად გამოიღო ევროპის წესი, კანონი, წყობილება, იარაღი, ტანსაცმელი და სხვ. თან, რაც პეტრეს არ მოუ მოქმედია, ისიც კი გაბედა: პარლამენტი დააარსა იაპონიაში, სხვა-და-სხვა კუნძულების წარმომადგენლებისაგან. ამასთან მეორე საქმეც დაიწყო, აგრეთვე პეტრესგან მიტოვებული – დაიძიოსების უფლება მოსპო და ადგილ-მამულები სახაზინოდ ჩარიცხა, სამაგიეროდ დაიძიოსებს ზომიერი პენსია დაუნიშნა... დაიბარეს ნასწავლი და მეცნიერი პირები საფრანგეთიდან, ინგლისიდან, გერმანიიდან, ამერიკიდან და თვით რუსეთიდან. უთვალავი სასწავლებელი გამართეს იაპონიაში. ახალგაზრდა იაპონელები ათობით გაგზავნეს სწავლის მისაღებად ევროპასა და ამერიკაში ცოდნის სხვადასხვა ნაწილზე, სწავლა ყველას – ბოლოდან კი არა, თავიდან, ანაბანიდან დააწყებინეს... დაიბარა ინჟინრები რკინის გზების, ტელეგრაფის და ციხეების გასამართავად, აფიცრები ჯარის გასაწყობად და გასაწვრთნელად და სხვ." [1,264].

ნედლეულთა და სხვა სახის სტრატეგიული რესურსების სიმწირის მიუხედავად, ერთ დროს ველური და ჩამორჩენილი იაპონიის სწრაფად დაწინაურება და გაძლიერება, ნიკოლაძის გონივრული შენიშვნით, შრომის ჭკვიანურმა ორგანიზაციამ და სამემსრულებლო დისციპლინის მაღალმა დონემაც განაპირობა, რაც ნიკოს ასევე სანიშნოდ მიაჩნდა და იაპონიის მსგავსად, საქართველოს აღმავლობაზე ოცნებობდა. ნიკოლაძე ამასთან დაკავშირ-

რებით ხაზს უსვამდა, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს ქვეყნის სიდიდეს და მოსახლეობის მრავალრიცხოვნებას, მთავარია სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის, განათლების სწრაფი დანერგვა და მისი ყოველწლიური გაზრდილი დაფინანსება. ამის შედეგია ის, რომ „**ძალა და ძლევა რიცხვსა და სივრცეს კი არა, ცოდნას, ორგანიზაციას ეკუთვნის, იარაღს, წესსა და დისციპლინას**“ [1,272] – წერდა იგი და დღეს, მართლაც, უზარმაზარი და ნედლეულით უმდიდრეს რუსეთზე წინ არიან საქართველოზე პატარა ქვეყნები (მაგ: ჰოლანდია, ბელგია და სხვ.), რომლებმაც განავითარეს საწარმოო ძალები, ცოდნა, მეცნიერება, ტექნოლოგიები და დისციპლინა.

ნიკო ნიკოლაძე ასევე ყურადღებით ადევნებდა თვალს პრუსიის გაძლიერებას და მისი მეთაურობით ჯერ ავსტრიის დამარცხების და გერმანიის გაერთიანების პროცესს, მერე კი საფრანგეთთან, სედანთან საოცარ გამარჯვებას. ფრანგები ამ კატასტროფას გერმანელთა მრავალრიცხოვნობას აბრალებდნენ, რასაც კატეგორიულად არ ეთანხმებოდა ნიკოლაძე, რომლის თქმით, მათ უნდა სცოდნოდათ რა ძალა გააჩნდათ თვითონ და მტრებსაც, რომელმაც (ე.ი. გერმანიამ – ვ.შ.) თავის მხრივ, ზუსტად იცოდა რამდენი ლილი ეკერათ და რამდენი მეტრი ქსოვილი ემოსათ ტანს ფრანგებს. ნიკოლაძის აზრით „გერმანელებმა იმიტომ კი არ გაიმარჯვეს, რომ უფრო მრავალრიცხოვანნი იყვნენ, არამედ უფრო მეტად იმიტომ, რომ ჯერ კიდევ მაშინ ემზადებოდნენ, როცა საფრანგეთი არაფერს აკეთებდა ან თითქმის არაფერს. ამავე ოცდახუთი წლის განმავლობაში გერმანიამ განახორციელა და პრაქტიკაში დანერგა მშვენიერი და ნაყოფიერი იდეები, შემუშავებული ფრანგ მოაზროვნეთა მიერ, მაგრამ თვით საფრანგეთში ჩახშული მდიდარი ეგოისტების ზიზლისა და ლარიბ უვიცთა გულგრილობის წყალობით. მთელი ამ ხნის განმავლობაში, რომელიც საფრანგეთში გამოიყენეს ხალხის გონების ჩასახშობად (იგულისხმება ნაპოლეონ III მმართველობის პერიოდი – ვ.შ.) და ქვეყნის ინტელექტის დასაჩლუნგებლად, გერმანია იღვწოდა რაც შეიძლება მეტი ძალა და განათლება შეეძინა, იგი წინ მიიწევდა,

როცა საფრანგეთი ერთ ადგილას ტორტმანებდა და, უაღრესად გამხრწნელ მთავრობასთან ერთად ფეიერვერკებით ერთობოდა“ [10,112-113].

როცა იაპონიის და გერმანიის მაგალითები მოჰყავდა ქართველი მკითხველისათვის, ნიკოლაძე კარგად აცნობიერებდა იმ განსხვავებებსაც, რითაც ეს ერები განირჩევიან ქართველებისაგან, მათი ეთნოფსიქიკისაგან – არ გამოვიდოდა ძალით ქართველის გაიაპონელება ან გაგერმანელება, თუნდაც – გარუხება. ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ ყოველი ქვეყნისაგან შეიძლებოდა რაიმე დადებითის და სასარგებლოს აღება, თუმცა, ამავე დროს თვლიდა, რომ ყოველი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი წესწყობილება ეროვნული ტრადიციების, ეროვნული ფსიქიკის, ზნე-ხასიათისა და გეოგრაფიული მდებარეობის (გარემოს) შესატყვისად უნდა მოწყობილიყო და ამ პროცესში ძალდატანება, ხელოვნურად ჩარევა საჭირო არ იყო: „ყოველ ხალხს თავისი განსაკუთრებული ხასიათი და ზნე აქვს, რომ რუსს ვერავინ გაანემეცებს, ქართველს ვერაკაცი გაარუხებს; შესაძლებელია ქართველს ჩოხის მაგივრად ზიპუნი ჩააცვა, ბოხოხის მაგიერ შაჰკა დაახურო, ქალამნის მაგიერ – წალა მისცე, მაგრამ ხასიათი და ზნე, სისხლი და ბუნება კი მაინც ქართველის დარჩება... და როცა ამ ბუნებას ძალას დაატან, როცა მოინდომებ, რომ რუსმა ფრანცუზსავით იხტუნოს, ან ნემეცსავით იშრომოს, ან ქართველმა რუსსავით გეყმოს, მაშინ ხიფათს შეეყრები, საქმეს წაიხდენ, ქვეყანას ავნებ“ [1,142-143 – ნიკოლაძის ეს გაბედული მოსაზრება რუსებისთვის იმის შეხსენებაც იყო, რომ არ გამოუვიდოდათ ჩვენი გარუხება].

ნიკო ნიკოლაძე სახელმწიფოს გონიერი ორგანიზაციის ასევე ძალზე მნიშვნელოვან ფაქტორად თვლიდა ხელისუფლებისა და მთავრობის ანგარიშვალდებულებას ხალხის მიმართ და ამომრჩევლისადმი ნდობას: „ყველგან, წერდა იგი, – სწორი საზოგადოებრივი მმართველობის პირველ პირობად მიჩნეულია ანგარიშების სისწორე, ამომრჩევლისადმი ნდობა და მათთვის მათი საქმეთა მდგომარეობის წარდგენა სავსებით სწორი სახით“ [10,214].

სახელმწიფოს გონიერი და დემოკრატიული მოწყობის საქმეში ნიკო ნიკოლაძე საფუძველდამდებ პრინციპად თვლიდა სასამართლოს სწორად ორგანიზაციას და სამართლიანი ანუ ობიექტური სასამართლოს უფლებას რიგითი ადამიანისათვის. მისი აზრით ეს არის სამოქალაქო სიმშვიდის და სტაბილურობის უმთავრესი პირობა: „ყოველი ადამიანის ცხოვრებას, წერს ის, – მის თავისუფლებას, ღირსებასა და ქონებას ყოველ წუთს შეიძლება შეექმნას საფრთხე იქ, სადაც მართლმსაჯულება უხეიროდაა ორგანიზებული და სადაც მოსამართლენი არ იცნობენ ცხოვრებას, არაკეთილსინდისიერნი ან მექრთამენი არიან. იქ, სადაც საზოგადოებას არა აქვს საკმარისი ნდობა თავისი სასამართლოსადმი, თვით საზოგადოების ცხოვრება გაუფასურებული და უაზროა... ამგვარად, სასამართლოს ნდობა, ე.ი. თითოეული მოქალაქის რწმენა, რომ იგი თვითნებურად და უსამართლოდ არ დაისჯება სისხლის სამართლის კანონით, რომ შესაბამის შემთხვევაში გარდუვალი საზოგადოებრივი ცხოვრების აუცილებლობის გამო კანონს მის მიმართაც გამოიყენებენ სამართლიანობის ზუსტი დაცვით და სასჯელის გარკვეული ზომით – აი, ეს წარმოადგენს სამართლიანი და მშვიდი ცხოვრების ერთ-ერთ არსებით საფუძველს“ [1, 445]. ნიკო ნიკოლაძე ასეთ სანიმუშო ქვეყნად ასახელებდა ინგლისს, სადაც, მისი სიტყვებით, სასამართლოსადმი ნდობა დგას მიუწვდომელ სიმაღლეზე.

სახელმწიფოს გონიერი მოწყობის უმნიშვნელოვანეს პრინციპებად ნიკო ნიკოლაძე თვლიდა ღიაობას (გამჭვირვალობას), სიმართლის არ დამალვას და პოლიტიკურ რეალიზმს. იგი იყო პოლიტიკური რეალიზმის ერთ-ერთი მამამთავარი საქართველოში (მისი ცნობილი წარმომადგენლები არიან ნ. მაკიაველი, თომას ჰობსი, ე. კარი, ჰ. მორგენტაუ და სხვ. მათი აზრით საერთაშორისო პოლიტიკა ხორციელდება „ბუნების კანონებით“, ანუ ანარქიით და არამც და არამც ჰარმონიით. საერთაშორისო სისტემის ანარქიულობა კი იმაში მდგომარეობს, რომ ყოველი სახელმწიფო ფიქრობს საკუთარ ნაციონალურ ინტერესებზე, პირველ რიგში

საკუთარ გადარჩენასა და საკუთარი ტერიტორიული საზღვრების დაცვაზე – 18,102).

შესაბამისად ნიკოლაძე მეტაფიზიკური აზროვნების კრიტიკოსი იყო, რომელიც მისი აზრით „დამყარებულია არა ცხოვრების შესწავლაზე, არა ცდაზე, არამედ აზროვნებაზე, სილოგიზმებზე, ვარაუდებზე, არა იმაზე, რაც ამ ქვეყნად ნამდვილად არსებობს და კეთდება, არამედ იმაზე, რაც ჩვენ კარგი, სამართლიანი ან გონივრული გვეჩვენება“. აკრიტიკებდა რა სოციალ-ფედერალისტთა შეხედულებებს, მას მიაჩნდა, რომ ისინი მეტაფიზიკაზეა აშენებული: „აიხირებენ რაღაც სურვილს, ხატად აქცევენ, თავჯანს სცემენ. დარწმუნებულნი არიან, რომ ეს თილისმა ყოველთვის, ყველგან, ყოველ შემთხვევაში ერთნაირად სასწაულს მოახდენსო. რეალურ პოლიტიკას კი არც ერთი ამგვარი ავგაროზი არ სწამს და ეს ძველი რწმენა დიდი ხანია არხივებში დაუმარხავს, როგორც გამოუცდელ გონების ბავშვური შეცდომა“ [2.65]. ასეთი აზროვნება არსებითად ვერ აუმჯობესებს ხალხის ყოფა-ცხოვრებას და ვერ ამაღლებს მას ზნეობრივად, მიაჩნდა მას.

მკაცრმა რეალობამ ათქმევინა ნიკო ნიკოლაძეს ის სიტყვები, რომელიც პოლიტიკური რეალიზმის ანაბანაა: „მარტო ჩვენი თავის იმედი ვიქონიოთ, მარტო ჩვენს ძალას მივყნდეთ, მარტო ჩვენს გაძლიერებაზე და განათლებაზე ვიშრომოთ – მაშინ მეგობარიც ბევრი გაუჩნდება ჩვენს ხალხს და დამხმარებელიც... მაშინ ჩვენდა-თავად არც ტირილი დაგვჭირდება, არც გოდება, არც ზღუქუნა, არც ჩურჩული. და სანამ ამ „საკუთარის გაძლიერების“ გზას გულდაგულ და პირდაპირ არ დავადგებით, მანამდე კი ათასიც რომ იბღაველოს ჩვენმა მწერლობამ, ათასიც რომ იჩურჩულონ ჩვენმა მოქმედმა პირებმა, კაცი ყურადღებას არ მოგვაქცევს და შემწეობას არ გვაღირსებს, ყველას ის აზრი ექნება თავში: „სუსტი ხარ, ქვეყანაზე ადგილი რათ გიკავია, თვალს რად გვჭრი შენის წყლულების ჩვენებით, რა გიყო, რა გიშველო, ხომ ფეხზე ვერ დაგაყენებ, თუ შენდა-თავად წამოდგომა არ შეგიძლია“ [1,183-184].

ნიკო ნიკოლაძის აზრით მცირერიცხოვანი ერებისათვის ასევე

უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობის იარაღია სიმართლე, ნაკლისა და ჭირის არ დამალვა და თვითმკურნალობა, ოინობის უარყოფა: „ჩვენ რიცხვით, ძალით, ოინობით ვერაფერს ვერასოდეს ვერ გავიტანთ... ერთი იარაღი გვაქვს ჩვენ, მარტო ერთი, – აზრის სისწორე, სინდისის სიმართლე, გონიერება, საქმის სინმინდე. მარტო ამით შეგვიძლია ჩვენ გავიმარჯვოთ, შემდეგში, მომავალში, როდესმე. მაშ ჩვენ უმანკოდ და გაუსვრელად უნდა შევინახოთ ეს ჩვენი მხოლოდი იარაღი, თორემ იმ დღეს, როცა ჩვენი მტერნი, რიცხვით და ძალით ძლიერნი, ჩვენს წინააღმდეგ სიმართლესაც მოიპოვებენ, ჩვენი საქმე ფიზიკურად და ზნეობრივადაც დაღუპული იქნება“ [10,455]. ამ უგონიერეს შეგონებას ნიკოლაძის პოლიტიკური ანდერძი შეიძლება ვუნოდოთ, რომლიდანაც ქართველმა ერმა არასოდეს არ უნდა გადაუხვიოს მომავალში. ნიკოლაძეს კარგად ესმის, რომ დღეს ველარავის მოატყუებ, საკუთარი თავის გარდა, ამიტომაც ჩვენი ნაკლოვანებანი ჩვენვე უნდა გამოვასწოროთ: „ქვეყანა იმდენად ბრმა და ყრუ როდია, რომ ჩვენი შეცდომები, ან უხეირობა ვერ დაინახოს თვითონ, ჩვენ რომ ამაებზე მუნჯებსავით გავჩუმდეთ. სირაქლემასავით ჩვენ რომ თავი ბუჩქებში დავმალოთ, მტერი მაინც დაგვინახავს და მაინც დაგვამარცხებს. ათასჯერ და ათიათასჯერ სჯობია, რომ ჩვენ ჩვენი თავი გავიცნოთ, ჩვენი სიმრუდე თვითონვე გავისწოროთ და მაშინ უფრო ძლიერნი ვიქნებით მტრის წინააღმდეგ, ვინემ დღესა ვართ“ (იქვე).

აქ ნიკოლაძე აკრიტიკებს და არ ეთანხმება აკაკი წერეთელს, რომელმაც „დროებაში“ („უდროვო ბრძოლა“, №55, 1876 წ.) დანერა, რომ „თბილისის მოამბეში“ ატეხილი ბრძოლა (აქ პოლემიკა – ვ.შ.) ილია ჭავჭავაძესა და ნიკოლაძეს შორის უდროოა და მტერს გულს გაუხარებსო“.

ნიკოლაძეს არასწორად მიაჩნია აკაკის აზრი და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ამგვარი მოქმედება საჭიროა არა ყოველთვის, არამედ მარტო მაშინ, როცა ბრძოლა გარეშე მტერთან მომთაგრებულია, ან მშვიდობიანობის დროს; ეს არ იქნებაო დისციპლინის დარღვევა: „დისციპლინა იმას კი არ თხოულობს, რომ ყველა

ამხანაგების გონება და აზრი ნიადაგ დახშული დამალული იყოს: იმას თხოულობს, რომ ბრძოლის დღეს, რაკი ამხანაგობა ერთ აზრს დაადგება, ერთ გზას აირჩევს და ერთს მოთავეს გაჰყვება, ყველა ამ აზრს დაეხმაროს, ამ გზას დაადგეს და ამ მოთავეს მხარი გაუმაგროს. ყოვლად შეუძლებელია საზოგადოებრივი წარმოება და საზოგადო აზრის გაუკეთესება, თუ ჩვენ დისციპლინად იმას მივიღებთ, რომ გავჩუმდეთ, ხმას ნუ ამოვიღებთ, მტერი გვიცქერის და გაიხარებსო. ჩვენ სხვანაირი გახარების უნდა გვეშინოდეს მტერის, იმ გახარების, რომელიც წარმოებს ჩვენი აზრის სისუსტისაგან და ჩვენი რაჟმის უხეირო წაყვან-წა-მოყვანისაგან... ყოველ გონიერ კაცს ჩვენში მოვალეობა აქვს არ დაუფაროს თავის საზოგადოებას აზრი და შეხედულება საზოგადო საჭიროებაზე და საქმეებზე. ამხანაგობაში ამგვარი აზრი უნდა გამოითქვას თავისუფლად, მოურიდებლად; ეს არავისთვის საწყენი და სათაკილო არ უნდა იქნეს. და როცა ამ ამხანაგობაში ზოგიერთები იმას დაიჯერებენ, რომ ჩვენ შეუცდომელნი ვართ, რომის პაპასავით, რომ ჩვენს აზრს და შეხედულებას ნურავინ დაიწუნებსო, გინდ ვცდებოდეთ, გინდ საქმეს ვახდენდეთ და ქვეყანას ვაბრკოლებდეთ, ყველანი დაჩუმდნენ და ყველამ ტაში დაგვიკრასო, – ეს დისციპლინა კი არ არის, ეს დესპოტიზმი და ხვანთქრობაა. ამას ადვილად დაემორჩილება მონა და არა გონიერი კაცი“ [10,454-455].

ნიკო ნიკოლაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ეროვნული ენერგიის სწორ და რაციონალურ გამოყენებას, ძალების უგუნური ხარჯვის თავიდან აცილებას, საერთო საქმისადმი გონივრულ დამოკიდებულებას და თავდადებას. ეს მას მიაჩნდა, წარმატების გარანტიად, განვითარებისა და დანინაურების, ომში გამარჯვების პირობად. ამ თვისებებმაო, წერს იგი, – შესაძლებელი გახდა გერმანიის გამარჯვება სედანთან თითქოსდა მაშინ უძლეველ საფრანგეთზე. ამასთან „საზოგადოებრივი წყობისათვის საკმარისი არ არის მმართველობის მექანიზმის ქონება და ამ მექანიზმის სწორი მოქმედებისათვის საკმარისი არ არის საკონტროლო ხელსაწყოები, რა კარგადაც არ უნდა ასრულებ-

დნენ ისინი თავიანთ დანიშნულებას. კონტროლი შეიძლება გაუწიო იმას, რაც გაკეთებულია, ე.ი. შეამოწმო ხომ არ აქვს ადგილი ბოროტმოქმედებას, მოტყუებას და სხვა მისთანებს. მაგრამ არის კიდევ უფრო არსებითი „ზარალი საერთო ინტერესებისა“, რომელსაც ქვეყნად არასდროს არ ეხება არავითარი კონტროლი. ეს არის უგუნური ხარჯვა ძალებისა, რომელნიც უკეთეს ვითარებაში უფრო შესამჩნევი სარგებლობის მოტანას შესძლებდნენ. კონტროლს არ შეუძლია შეამოწმოს ის, რაც შეიძლება გაკეთებულიყო, მაგრამ არ გაკეთებულა სულიერი სილატაკისა და ისეთ ადამიანთა ნაკლებობის გამო, რომელთა მთელი თავმოყვარეობა მდგომარეობს საყვარელი სამშობლოსათვის რაც შეიძლება მეტი სარგებლობის მოტანაში“ [10,300].

ქვეყნის ცხოვრებაში ხშირად წამოიჭრება ხოლმე საკითხი, თუ რომელი საქმეებია პრიორიტეტული ერისთვის – საშინაო თუ საგარეო? ჩვენ სრულიად ვეთანხმებით ნიკო ნიკოლაძის მოსაზრებას, რომ ერისათვის (განსაკუთრებით მცირერიცხოვანი ერებისათვის) უფრო პრიორიტეტულია საშინაო პრობლემების მოგვარება, ვინაიდან უმნიშვნელოვანეს საგარეო და ეკონომიკურ საკითხებს მსოფლიოში, სემუელ ჰანტინგტონის თქმით, წყვეტს სულ 5-6 ქვეყანა, დანარჩენებს კი სტატისტიკის როლი აქვთ განკუთვნილი, მათ შორის – ჩვენიც. სწორედ აქედან გამომდინარეობს ნიკოლაძის დასკვნა, რომ „მხოლოდ შინაგანი საქმეების გონივრულად და დამაკმაყოფილებლად მოგვარება უზრუნველყოფს გარედან მოსალოდნელ საშიშროებას და მოგვიტანს საგარეო დიდებას. რა დიდიც არ უნდა იყოს ჩვენი გამარჯვებანი, მათი დიდება კვამლივით გაიფანტება, თუკი ჩვენს შინაგან წესებს არ ავიყვანთ საგარეო დიდების სიმაღლეზე, თუკი ჩვენს საკუთარ სახლში არ დავაკმაყოფილებთ აუცილებელ მოთხოვნებს, თუკი ხელს მივყოფთ საკუთარი ინტერესების სისტემატურ იგნორირებას, შევუქმნით ჩვენს თავს მრავალ ხელოვნურ სიძნელეს, მაშინ ეს გარემოება ადრე თუ გვიან სამხედრო წარმატებებზეც კი უდაოდ დამასუს-

ტებელ გავლენას იქონიებს" [19,85]. დამოუკიდებელი საქართველოს ოცნლიანმა ისტორიამ მთლიანად დაადასტურა ნიკოლაძის ეს დებულება – ვერც ერთმა ხელისუფლებამ (გამსახურდია, შვეარდნაძე, სააკაშვილი) საშინაო პრობლემები სერიოზულად ვერ გადანყვითა. ვერც შვეარდნაძე და ვერც სააკაშვილი ვერ აცნობიერებდნენ, რომ პატარა ქვეყნის ადგილი საერთაშორისო ურთიერთობებში ძალიან მოკრძალებულია და სადღაც კუთხეშია – ამიტომ როცა ქვეყნის შიდა პრობლემებს ვერ აგვარებ და აქცენტი მთლიანად საგარეო პოლიტიკაზე გადაგაქვს, ეს ადრე თუ გვიან უშედეგოდ დამთავრდება, შეიძლება კატასტროფითაც (2008 წლის აგვისტო) (ამაზეა ზედგამოჭრილი ქართული ანდაზა: „ძალი შინ არ ვარგოდაო, სანადიროდ გარბოდაო“).

ის, რომ დიდი ქვეყნები იგნორირებას უკეთებენ მცირერიცხოვან ერებს, ძარცვავენ მათ და ართმევენ ტერიტორიებსა და სიმიდრეებს, საარსებო რესურსებს, ნიკოლაძემ შესანიშნავად იცოდა და ამაზე ჯერ კიდევ მაშინ აფრთხილებდა ქართველობას: „იმავე მიზეზის ძალით, რომლითაც მე და შენ, ჩემო კარგო მკითხველო, ვერ ვგრძნობთ ჩვენს საკუთარს უსამართლობას, დანაშაულობას და სისაძაგლეს, როცა უმანკო კრავს ან ხბოს ვკლავთ, ან ვაკვლევინებთ, ჩვენის კუჭის გასაძლომად, ევროპელი ხალხი – ჩვენთვის ერთობ საჭირია გავიგოთ, გონებაში ჩავიბეჭდოთ და ნიადაგ გვახსოვდეს ეს გარემოება – ევროპელი ხალხი-მეთქი, სწორედ იმ თვალთ უყურებს ყოველს სხვა უკანჩამორჩენილს, უძლურს და უმეცარ ხალხს, როგორითაც ჩვენ თვითონ ცხვრის ფარას დავცქერით“ [2,84]. მეორეგან კიდევ უფრო მოურიდებლად აღნიშნავდა, რომ თუ სხვის იმედსა და დახმარებაზე დავამყარებთ ქვეყნის მომავალს და ხელს და ჭკუას არ გავანძრევთ „ევროპის სახელმწიფოები საქართველოს ან აღჟირივით (ე.ი. მკვიდრთათვის უფლება მიუნიჭებლად) დაიმონებენ ანდა ინდოჩინეთივით ძარცვას დაიწყებენ“ (იგულისხმება დამოუკიდებლობის შემთხვევაში) [1,304].

იმისათვის, რომ აიცილო მესამეხარისხოვანი ქვეყნის ბედი, ყოველმხრივ გაძლიერებაა საჭირო – ეკონომიკურად, სოციალურ-

რად, კულტურულად, სამხედრო თვალსაზრისითაც კი. გვერდში რომ ამოუდგე ევროპულ ქვეყნებს, იგივე გზა უნდა გაიარო, რაც გაიარეს სხვებმა – ევროპული განათლებისა და მეცნიერების და-ნერგვა, თავაუღებელი შრომა („ევროპული წესი და ცხოვრება, ევროპული მეცნიერება ჩვენ სამაგალითოდ უნდა მიგვაჩნ-დეს“ – წერდა ნიკოლაძე), სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი-სა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა, აზრიანი შრომა, მცირე-რიცხოვანი ქვეყნებისათვის ამ ყველაფრის გაკეთება გადარჩენის ერთადერთი შანსია: „კერძო პირსაც, საზოგადოებასაც, ერსაც თავის ცხოვრება, ბედი და იმედი მარტო საკუთარ შრომაზე და ღონეზე უნდა ჰქონდეს დაფუძნებული. მარტო ეს საძირკვე-ლია შეურყეველი, მარტო მასზე შენდება მტკიცედ საკუთარი შენაძენიც და სხვისი დანახმარიც“ [2,85].

ამ მიდგომის წყალობით ეძლევა მცირერიცხოვან ქვეყანას არათუ გადარჩენის, არამედ გაძლიერების შანსიც. ამის მაგალი-თად ნიკოლაძეს მოჰყავდა შვეიცარია და ჰოლანდია: „პატარა ქვეყანაა შვეიცარია (რომელშიც 3 ხალხის ნაშთიერი ცხოვრობს – ფრანგები, გერმანელები და იტალიელები და ამავე ენებზე ლაპა-რაკობს – ვ.შ.), მაგრამ მის ხელყოფას ვერავინ ბედავს. და არა იმიტომ, რომ უძლეველი არმია ჰყავს, არამედ იმად, რომ უძლევე-ლი სული აქვს. გაძლიერებული, გამაგრებული და ჩაქვითიერე-ბული ცოდნით, შრომით, სიმდიდრით, კულტურით. სხვა კი არა ჰყავს მაგალითად დასახული, თავად არის სხვისი მაგალითი და ნიმუში. ამიტომ ძლიერი და ხარბი სახელმწიფოებიც კი მო-რიდებით შესქერიან, ვერაფერს უბედავენ“ [2,84]. ჰოლანდიელები კი დაჭაობებული ზღვის ნაპირას მძიმე პირობებში ცხოვრობ-დნენ, მინა არ ჰყოფნიდათ. შრომაც ძნელი იყო და არსებობაც, მაგრამ მათ მოახერხეს ამ მდგომარეობისაგან თავის დაღწევა. არა იმით, რომ ბუნების კანონი შეცვალეს, არამედ იმით, რომ ის კანონები შეისწავლეს, გარემო-პირობების საიდუმლო ამოხსნეს და მერე ცოდნით შეიარაღებულნი ისე მოიქცნენ, როგორც ამას ბუნების კანონზომიერება ითხოვდა. იმას მიაღწიეს, რაც ღლეს აქვთო, – წერდა ნ. ნიკოლაძე [2,85].

მრავალრიცხოვანი და ძლიერი მტრებით გარშემორტყმულმა ქართველობამ რომ წარმატებას მიაღწიოს, ამისათვის მართო განათლება და შრომა არ კმარა – საჭიროა ასევე ეროვნული ერთიანობა და ერთიანი ეროვნული ცნობიერების შენარჩუნება-განმტკიცება. ეროვნული ერთობისა და ძმობის გრძნობა არის ერის თავისუფლებისა და აღორძინების, ქვეყნის გონივრულად მოწყობის და სტაბილურობის მთავარი პირობა. ამის თვინიერებისმიერი რიცხოვნების და თვისობრიობის ერი უძლურია, გადაწყვიტოს რაიმე სერიოზული პრობლემა: „არაფერი სიკეთე, – მიუთითებდა ნიკოლაძე, – არ უნდა მოელოდეს იმ ერს, რომლის თვითოეულ ნაწილებს არავითარი ეროვნული ძმობისა და ერთობის გრძნობა არა აქვს... მართლაცდა, რა უბედურება იქნებოდა ჩვენი ქვეყნისათვის, რომ ქართლელმა, კახელმა, იმერელმა ოდესმე ქართველობა ითაკილოს და თავიანთი თავი ქართლელობით, კახელობით, იმერლობით მოიწონონ. ხალხის ამგვარ ხასიათს მამულის ნამდვილი სიკვდილი და მიწასთან გასწორება მოსდევს“ [13,47].

ნიკო ნიკოლაძე იმასაც მიუთითებდა, რომ ერთიანი ეროვნული შეგნების აღზრდა და ჩამოყალიბება ხანგრძლივი, რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესია, რასაც მრავალი დაბრკოლება ელობება წინ, მათ შორის ძირითადია ეროვნული ნიჰილიზმი, სამოქალაქო პასიურობა და გულგრილობა. ნიკოლაძე გულისტკივილსა და შეშფოთებას ვერ მალავს იმის გამო, რომ „უდარდელი, უზრუნველი ვუცქერით ჩვენს ყოველგვარ უბეირობას, სიცუდეს და ავკაცობას, თითქოს ეს საქმე ჩვენ არ შეგვეხებოდეს, თითქოს ჩვენი სისხლი არ იყოს და მის ბედსა და უბედურებას ჩვენზე არავითარი გავლენა არ ჰქონდეს“ (იქვე) (ამერიკელმა მეცნიერებმა აღმონდმა და ვერბამ თავის ნაშრომში „სამოქალაქო კულტურა“ (1963 წ.) ასეთ პოლიტიკურ კულტურას პასიური (ქვეშევრდომობის) კულტურა უწოდეს. ჩვენში ის ლოკალურ კულტურასთანაცაა შერეული). რაოდენ აქტუალურად ჟღერს ნიკოს ეს სიტყვები ჩვენს რეალობასთან მისადაგებით, როგორი ძლიერია დღევანდელ საქართველოშიც ეს სენი, რის გამოც ერი უსუსურად და

დაუძლურებულად გამოიყურება ხშირად იმ პრობლემათა წინაშე, რომელთაც უმნიშვნელო ძალისხმევა მოაწესრიგებდა; დღეს კიდევ უფრო უარეს ფორმებში შეინიშნება ის, რაზეც ნიკოლაძე საუკუნეზე მეტი ხნის წინ მიუთითებდა: „ჩვენ შეურყევლად ვსტკბებით ჩვენს საკუთარ კერძო ცხოვრებაში, სანამ ჩვენს საკუთარ ტყავს არ შეეხება ის სენი და ის ვნება, რომელიც წინათ ჩვენს მახლობელს მიაღვა. მაშინ კი ჩვენ ხმამაღლა ღრიალს და გოდებას ვინწყებთ. მაგრამ ჩვენს უბედურებას ჩვენი მახლობელი იმნაირადვე გულხელდაკრეფილი დასცქერის, როგორც ჩვენ მის უბედურებას დავყურებდით. თითო-თითო, ცალ-ცალკე, ნელ-ნელა, შეუნიშნავად გვჭამს ჩვენი ზნეობრივი სენი და ჩვენ კი უხასიათობისა და უზრუნველობის გამო, არ ვცდილობთ, რომ ერთად, ძმურად, თავიდან მოვიცილოთ ზემოხსენებული სენი, რომელიც ყველას ცალ-ცალკე, მაგრამ მაინც ყველას ერთიანად გვანუხებს და გვამდაბლებს“ [13,48].

ნიკო ნიკოლაძე მკაცრად ამუნათებდა ქართველობას ამ ინერტულობისა და ეგოიზმისათვის, ახლომხედველობისა და უმიზნოდ ცხოვრებისათვის: „ჩვენი ხასიათი, ჩვენი ზნე მეტის-მეტად მომტყდარი, უგულო და უსულო შეიქმნა. დაბრკოლებასთან ბრძოლა კი არა, ჩვენ დაბრკოლების აზრიც გვაშინებს. ჩვენ გვსურს, რომ საზოგადო სიკეთე შემწვარი, გამომცხვარი, მარილწყალი ჩაგვიცვინდეს პირში. ჩვენ კბილის მოქნევაც კი გვეზარება ამ სიკეთით სარგებლობისათვის. დაბრკოლების მოშორებას, ბრძოლას და მიზნის მიღწევას ვინლა დაეძებს, ჩვენ იმისაც კი გვერიდება, რომ ნაცნობს, მეგობარს პირში ისეთი აზრი არ უთხრათ, რომელიც მისას არ ედარება, რომელიც მისი სანყენი და წინააღმდეგია. ამნაირ შემთხვევაში ჩვენ ათასფერად ვარბილებთ ჩვენ აზრს, მისს ბაძბით და ვარაყით შეხვევას ვცდილობთ – იქნება მსმენელმა არ იწყინოს ვინიცობაა და ჩვენი სამდურავი გულში არ ჩაისახოსო... საზოგადო საქმე, საზოგადო მიზანი, სარგებლობა? ვინ არ ხარხარებს ჩვენში, როცა ამ სიტყვებს ყურს მოჰკრავს. ვის არ მიაჩნია ისინი ბავშვურ ოცნებათ, სიტუტუტეთ...“ [2,242].

ეროვნული ერთიანობის და ერთ მუშტად შეკვრისთვის ნიკო-

ლაძე მიზანშეწონილად თვლიდა ეროვნული იდეისა და ნაციონალიზმის ელემენტს, განსაკუთრებით მცირერიცხოვანი ერებისათვის, რადგან, მისი სიტყვებით „ნაციონალიზმი იგივეა, რაც თავდაცვის ინსტინქტი, ის დამახასიათებელია ყოველი ცოცხალი ორგანიზმისათვის, ისე როგორც სუნთქვა, სისხლის მიმოქცევა, შიმშილი, ძილი და სხვ... ნაციონალიზმის აღმოფხვრა შეუძლებელია ისევე, როგორც შეუძლებელია წავშალოთ ფერი თმისა, თვალებისა, კანისა და ა.შ... საუკეთესო ნაციონალისტებს არ შეუძლიათ ნამდვილი ბედნიერება არ შეუქმნან ყველა თანამემამულეს“ [2,234]. მაშინაც და დღესაც, როცა ბევრ თავგაცხელებულ პოლიტიკოსს და მეცნიერსაც (მაგ. ბენედიქტ ანდერსონი ერებს „წარმოსახვით საზოგადოებებს“ უწოდებს) ეგონათ, რომ მულტიკულტურიზმი და გლობალიზაცია ერების მნიშვნელობის დაკნინებას გამოიწვევენ და შეიძლება მათ გაქრობასაც, ნიკო ნიკოლაძე სულ სხვაგვარად ფიქრობდა: „თანამედროვე ევროპული სახელმწიფოები, ბოლოს და ბოლოს, ეროვნების მიხედვით დალაგდებიან, რადგან ეს არის სახელმწიფოს ორგანიზაციის ყველაზე ანგარიშგასაწიფი და თანამედროვე პრინციპი“ [2,238] (ეს მიმართულება აიღეს კვლავ ევროპის უდიდესმა ქვეყნებმა – გერმანიამ, ინგლისმა და საფრანგეთმა, რომლებიც იწყებენ დაბრუნებას ფესვებისაკენ, რითაც ეწინააღმდეგებიან მასიურ ამერიკანიზაციას, გლობალიზაციის უარყოფით გამოვლინებებს).

ნიკო ნიკოლაძე ფართო ადგილობრივი თვითმმართველობის უზრუნველყოფას ქვეყანაში თვლიდა სახელმწიფოს გონივრული მოწყობის ერთ-ერთ მთავარი პირობად. ქართველ მოღვაწეებში იგი პირველი იყო, ვინც ევროპული თვითმმართველობის ფასი კარგად იცოდა და ჯერ კიდევ 1870-იანი წლების დასაწყისში ქადაგებდა ერობის შემოღების აუცილებლობას. სამწუხაროდ, მაშინ ქართველმა მოღვაწეებმა მას მხარი არ დაუჭირეს.

არადა, თვითმმართველობა რეალური ავტონომიის მოპოვების უმთავრესი ბერკეტია. ნიკოლაძე მოხერხებულად ნილბაჟა და ამ ტერმინს და უწოდებდა მეცნიერებაში მიღებულ ტერმინს

„ფართო ადგილობრივი თვითმმართველობა“. მისი უშუალო ინიციატივით მოხდა ქ. თბილისის ხმოსანთა მიერ (სადაც უმრავლესობას სომხები შეადგენდნენ) დიმიტრი ყიფიანის თბილისის ქალაქის თავად არჩევა, ქ. ქუთაისში თვითმმართველობის შემოღება, მანვე ფოთი აქცია თვითმმართველობის კლასიკურ ქალაქად. ნიკოლაძე გადაჭრით მოითხოვდა საარჩევნო ცენზის გაუქმებას და მცხოვრებთა მთელი მასის (კაცი, ქალი) მონაწილეობას თვითმმართველობასა და არჩევნებში [4,83], ნიკოლაძეს კრება მიაჩნდა მასების აღზრდის სკოლად, ხოლო სახელმწიფოებრივი მმართველობის ყველაზე გონივრულ ფორმად – ხალხის წარმომადგენლობის პრინციპებზე აგებული თვითმმართველობა: „თვითმმართველობა და დემოკრატიული წყობილება – წერდა იგი, – საუკეთესო გარანტიაა წინმსვლელობისა და წარმატებისათვის, უმჯობესი სკოლაა საზოგადოების აღზრდისა... ნამდვილი თვითმმართველობა, როგორც მთელი განათლებული კაცობრიობა დარწმუნდა, შესაძლოა მარტო წარმომადგენლობის წესით, რადგანაც მარტო ამ წესის შემწეობით დაარსდა უცხოეთში სამართლიანობა და თავისუფლება, თანასწორობა და სიმართლე... ყველამ გაიგო, რომ წარმომადგენლობა ყოფილა მეორე და უაღრესი ნაბიჯი თუ საფეხური თვითმმართველობისა... ამ ქვეყნებშიაც (შვეიცარია და სხვ.) ხალხის აზრის გამომთქმელი, ხალხის საქმეების მმართველი, ხალხის ბედის გადამწყვეტელი მაინც ხალხის წარმომადგენლობაა, რომელიც მარტო და იშვიათად სამძიმო შემთხვევაში ისე არ მოიყვანს აღსრულებაში თავის განაჩენს, თუ ჯერ ხალხს არ აჩვენა და არ ჰკითხა – თანახმა ხარ ამ განაჩენისა თუ არაო“ [21]. საბოლოოდ, ნიკოლაძე დაასკვნის, რომ „ამგვარი მართვა საქვეყნო საქმისა ბევრად უფრო სამჯობინოა, ვინემ ერთიანი უხმობა ხალხისა, მისი ყურმოჭრილობა, მისი მონობა“ [5,183].

ნიკო ნიკოლაძეს სახელმწიფოს გონივრული მონყობის მნიშვნელოვან საფუძვლად მიაჩნდა სახელმწიფოს ზომიერი, კონკრეტული ჩარევა ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში (ანუ იგი ლიბერალიზმის და თანამედროვე ნეოლიბერალიზმის მომხრე არ იყო

და ესეც იყო ილი ჭავჭავაძესთან მისი დაპირისპირების ერთ-ერთი საგანი). ნიკოლაძე თვლიდა, რომ სახელმწიფო გეზს უნდა აძლევდეს ქვეყნის მრეწველობის განვითარებას, გარკვეულად არეგულირებდეს ფასებს, არ უშვებდეს მონოპოლიების წარმოქმნას (მან გააკრიტიკა რუსეთის მთავრობა ნობელების ნავთობგადაზიდვის მონოპოლიისათვის ხელშეწყობისათვის 1882 წელს) და კვეცავდეს ვაჭრობის მიერ კლიენტების შეუზღუდავ ძარცვას (მისი ეს დებულებანი გამოთქმულია ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტის კეინზის, ასევე იაპონელი სუბურო ოკიტას თეორიის შექმნამდე თითქმის 45-50 წლით ადრე). ნიკოლაძის აზრით, ამ ყველაფრით მხოლოდ საზოგადოება მოიგებს, საჭიროა, რომ სახელმწიფომ თანაბარი სასტარტო პირობები შეუქმნას ყველას: „საზოგადოება შესდგება ცალ-ცალკე პირებისაგან და თავის საკუთარი სარგებლობისათვის მთელი საზოგადოება უნდა ცდილობდეს, რომ არცერთი მისი წევრი არ დაიჩაგროს, არ წახდეს, სწორეთ ისე, როგორც კაცი თითოეულ თავის თითს ან სხეულის ნაწილს უფრთხილდება. ცხოვრება ბრძოლაა, რომელშიაც დაიარაღებული კაცი იმარჯვებს დაუიარაღებელზე. საზოგადოება უნდა ცდილობდეს, რომ თუ ამ ბრძოლის მოშლა და გარმონიის გამართვა ჯერ-ჯერობით არ შეიძლება, ბრძოლა ისე მაინც მიდიოდეს, რომ ყოველი მებრძოლი ერთნაირად იყოს დაიარაღებული“ [22,357].

ნიკო ნიკოლაძე სახელმწიფოს აკისრებდა მნიშვნელოვან როლს ეკონომიკის აღორძინებასა და განვითარებაში. ამის გარეშე კი არათუ დამოუკიდებლობის, არამედ ავტონომიის მიღწევაც კი შეუძლებელი იქნებოდა [დამოუკიდებლობის რეალურად დაყენება მაშინ გამორიცხული იყო. მის მოთხოვნას შეიძლება მოჰყოლოდა რუსეთის მიერ ქართველთა სისხლში ჩახშობა და შესაძლოა ციმბირში გადასახლებაც. ამიტომ ჯერ კიდევ 1865 წელს გერცენის „კოლოკოლ“-ში წერდა ნიკოლაძე, რომ „ეროვნულ მისწრაფებათა გადაჭარბებას შეუძლია მიიყვანოს საქართველო იმ სასაკლაოზე, სადაც ამასწინათ ტყავი გააძვრეს პოლონეთს და სისხლი დაუშვრეს ჩერქეზებს“... „დიდი სამეფოების

მჭედელი პანია ერს განა უშველის“ (1,304)]. ნიკოლაძეს მოჰყავდა იტალიის მაგალითი – რომ მან მანამ ვერ მოიპოვა დამოუკიდებლობა, სანამ ეკონომიკურად არ აღორძინდა – საქართველოც ამ გზას უნდა დასდგომოდა. „ყოველი ერის საფუძველი, ძალა, მომავალი უფრო მის მეურნეობაზე დამყარებული, მის მწარმოებლობაზე. სხვა ყველაფერი თითქმის უმნიშვნელოა ამასთან შედარებით. ერი, რომლის წარმოება შეფერხდა და სხვა ქვეყნების წარმოებასთან შედარებით ხეირიანად ვეღარ აჯილდოვებს მწარმოებელს, სხვის მსხვერპლადაა გამზადებული. იმან თუ სწრაფად ვერ მოახერხა თავისი წარმოების გაუმჯობესება, გაიაფება, გაადვილება და გახვავიანება, მისი საქმე წასული და დაღუპულია“ [2,245].

ეკონომიკას მაშინ ორი ძირითადი მიმართულება ჰქონდა – სოფლის მეურნეობა და მრეწველობა. როგორც აკაკი ბაქრაძე წერს ნიკოლაძის აზრებზე დაყრდნობით, სოფლის მეურნეობის აღორძინებას ქართველობას ჩვენი ქვეყნის ბერძნულ-ლათინური სახელწოდებაც – „გეორგია“ („მინათმოქმედთა ქვეყანა“) ავალდებულებდა. 1893 წელს „ნოვოე ობოზრენიეში“ (№3186) წერდა ნიკოლაძე: „წარსულში ჩვენ ძლიერი ვიყავით არა იმით, რომ ვმეომრობდით, რაც მარტო ქართველის თვისება არ არის, არამედ მიწისადმი ერთგულებით. თავად სახელი ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხისა „მინათმოქმედნი“, მიუთითებს იმას, რომ მეზობელ ხალხთა შორის ჩვენ მიწათმოქმედებით ვიყავით გამორჩეული, ნიკოლაძეს შემდეგ მოჰყავს ჰერკულესისა და ანთეოსის მითი. მიწის ქალღმერთის, გეას შვილი – ანთეოსი მანამ ვერ დაამარცხა ჰერკულესმა, სანამ მიწას არ მოსწყვიტა და ჰაერში არ აიტაცა. ანთეოსი რამდენჯერაც მიწას შეეხებოდა, იმდენჯერ ემატებოდა ძალა. საქართველოც მუდამ ძლიერი იქნებოდაო, თუ მის შვილებს მიწის სიყვარული არ დავიწყებოდათ, ველ-მინდორი, ყანა, ბაღ-ვენახი, ბოსტან-ბაღჩა არ შესძულებოდათ [2,245-246].

მრეწველობის განვითარება თუნდაც იმიტომ იყო საჭირო, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქცია საქარხნო წესით დამზადებულიყო და შეფუთულიყო. იმ ქვეყანას, სადაც მრეწველობის

რამდენიმე დარგი მაინც არაა განვითარებული, განსაკუთრებით სასოფლო-სამეურნეო მრეწველობა, მომავალი არ გააჩნია (ამ ფილოსოფიას დაემყარა მოგვიანებით პოლიტიკური მოძრაობის – „მრეწველობა გადაარჩენს საქართველოს“ ჩამოყალიბება 1999 წელს გოგი თოფაძის ხელმძღვანელობით).

„მრეწველობის უქონლობა, – წერდა ნიკო ნიკოლაძე, – ცხადი, უდიდესი ნიშანია ქვეყნის ჩამოქვეითების და უკან ჩამორჩენისა. ამ ქვეყნის ბედში არავითარ ცვლილება არაა თვალსაჩინო, არც გონებრივი, არც საზოგადო, არც პოლიტიკური მხრივ, სანამ ის მრეწველობის საშუალებით, ეკონომიკურ მონობისაგან არ დაიხსნის თავს უცხოეთის ხელიდან. აიღეთ რომელიც გსურდეთ იმ ერის ისტორია, ყველგან ცხადად დაინახავთ, რომ მისი აღორძინება, მისი გონებრივი სიფხიზლე, მისი განვითარება, ალებ-მიცემობის, მრეწველობის ზედდართული შედეგი და ნაყოფი ყოფილა“ [2,246].

ნიკო ნიკოლაძე პირველია ქართველ მოაზროვნეებში, ვინც ვაჭრობა-ალებ-მიცემობის და ცივილიზებული ბიზნესის წარმოების არგუმენტირებული და სერიოზული პროპაგანდა დაიწყო საქართველოში. კომერციის და ვაჭრობის მნიშვნელობა მან მამისაგან იცოდა, მაგრამ ევროპაში კიდევ უფრო ჩაუღრმავდა მას, კარგად შეისწავლა იგი და ქართველებს ცივილიზებული სახით შესთავაზა. ნიკოლაძეს თავისი არგუმენტების დასამტკიცებლად ყოველთვის მოჰყავდა მშვენიერი მაგალითები. შუა საუკუნეებში, XIX საუკუნემდე დაშლილ-დაქუცმაცებული იყო დღეს ორი დიდი ქვეყანა გერმანია და იტალია, მაგრამ მათ დაქუცმაცებულობას ასეთი კატასტროფული შედეგი არ მოჰყოლია, რაც საქართველოსას. პირიქით, ამ დაშლილმა იტალიამ რენესანსი შვა, ხოლო გერმანიამ – რეფორმაცია. ამ ორმა უდიდესმა მოვლენამ სათავე დაუდო ახალი დროის ევროპას. ეს მით გახდა შესაძლებელი, რომ ორივე ქვეყანაში მაღალ დონეზე იდგა ვაჭრობა-კომერცია. მართო გენუისა და ვენეციის რესპუბლიკები რად ღირს იტალიაში, ან ჰანზის სავაჭრო კავშირი გერმანიაში.

კარგად წერს აკაკი ბაქრაძე, რომ ვაჭრობა (კომერცია) აგ-

რეთვე წესრიგი, დისციპლინა, ანგარიშიანობა და აწყობილი საქმეა. ყოველი ქვეყნის ერთიანობა – მთლიანობას ორი საძირკველი უდევს – რელიგია და ვაჭრობა. საქართველოში, როგორც გამაერთიანებელი ძალა, რელიგია არსებობდა, მაგრამ არ იყო ვაჭრობა და მას ძირითადად არაქართველები მისდევდნენ. საქართველოს ცალი ფრთა ჰქონდა, მეორე – არა. ამიტომ არც ფრენა შეეძლო. ქართველებს რომ ვაჭრობისათვის ყურადღება მიექციათ და ის ენერგია დაეხარჯათ, რაც ომებში დალიეს, ვერც სპარსეთი და ვერც თურქეთი მის დამონება-დაბეჩავებას ასე ვერ შეძლებდნენ. მაგრამ ჩვენში ყოველთვის ათვალისწინებით უყურებდნენ ვაჭრობას, რაც ქართველი ხალხის წინააღმდეგობას ძალას აცლიდა... დისციპლინის, წესრიგის, აწყობილი საქმიანობის შინაგანი მოთხოვნილება გამქრალი იყო, რაკი ესენი ვაჭრობის თანმხლები არიან, აქედან არის ჩარჩენილი ჩვენს ცნობიერებაში ცრუ შეხედულება – უწესრიგობა, უდისციპლინობა, უსაქმურობა, თავისუფლებისა და პროტესტის გამოვლენაო, შეუგნებლობა იმისა, რომ სწორედ დისციპლინა, წესრიგი, საქმიანობაა თავისუფლება [2,247].

პოლიტიკურად დაშლილ-დაქუცმაცებულ გერმანიასა და იტალიას კი ორივე ფრთა ჰქონდა და ფრენაც თავისუფლად შეეძლო. ამიტომ იყო, რომ მათ პოლიტიკურ, სამხედრო დამარცხებებს, თუნდაც უსასტიკესს, კატასტროფული შედეგი არ მოჰყოლია. პოლიტიკური თავისუფლების დროებით დაკარგვა იმ ქვეყანას ვერ დააბეჩავებდა, სადაც ვაჭრობა, ალებ-მიცემობა მორღვეული არ არის. ძალა ეკონომიკაა და არა – პოლიტიკა. ის უწყობს ხელს ქვეყნის დაქუცმაცებულობის მოსპობას და გაერთიანებას (ამიტომაც ამბობდა დიდი გოეთე ეკერმანთან საუბარში: „მე არ მეშინია, რომ გერმანია დაქუცმაცებული დარჩება. ჩვენი სამომავლო რკინიგზები და მოკირწყლული გზები თავის საქმეს მაინც გააკეთებენ. მთავარია გერმანელებს ერთმანეთი უყვარდეთ და ერთად იყვნენ გაჭირვების ჟამს“).

არც XIX საუკუნეში შეიცვალა საქართველოში ვაჭრობისადმი არასერიოზული მიდგომა. ისევ ათვალწუნებით უყურებდნენ

ვაჭრობას და ვაჭარს. ქართული მწერლობა ნათლად ადასტურებს ამას – დაცივნისა და გამასხარავეების საგანი ისევ ვაჭრები არიან. ამიტომ იყო, რომ ქართული სახელმწიფოს ეკონომიკა ხელში ჩაუვარდათ უცხოელებს, უმეტესწილად – სომხებს. ისინი ბატონობდნენ სოფლადაც და თბილისის საკრებულოშიც. ამ ყოველივეს კარგად გაანალიზების შემდეგ ნიკო ნიკოლაძე დაჟინებით არწმუნებდა ქართველებს: „ვიდრე ჩვენი საზოგადოების უმრავლესობას სისხლსა და ხორცში ის რწმენა არ გაუჯდება, რომ საზიზღარი, სამარცხვინო და სათაკილო ქვეყანაზე მართო უსაქმურობა და მუქთა პურის ჭამაა, მანამდე ნუ გნამთ, ვითომ განათლებისა ანუ წარმატების მირონი მოგვეცხოს. ვაჭრობა შრომაა და ისევე პატივსაცემია, როგორც ყოველნაირი შრომა“ [2,248]. ამაში ნიკოლაძე გულისხმობდა ცივილიზებულ ვაჭრობას და იმავდროულად სასტიკად გმობდა სპეკულაციას, თაღლითობას, ხალხის ყვლეფას და მოტყუებას. იგივე აზრი განავითარა ნოე ჟორდანიამ თავის ნაშრომში „მესამოცე წლების მოღვაწენი და დღევანდელი ცხოვრება“, რომელშიც გააკრიტიკა სომხების სავაჭრო კაპიტალი: „სომხები წარმოადგენენ მევახშე, საჩარჩო კაპიტალს. ფული ფულს იგებს არა წარმოებით, საქმეში დაბანდებით, არამედ ვექსილის ქაღალდით „ნეუსტოიკით“, მოტყუებით, კანონიერი უკანონოებით. ამისათვის მათი მოქმედება კონსერვატიულია. ევროპელნი (საქართველოში) მრეწველობას მისდევნენ, ვაჭრობაში პატიოსნება შეაქვეთ, ქვეყანა ევროპულ გზაზე გამოყავთ და მით პროგრესულ როლს თამაშობენ“ [23,6].

ნიკო ნიკოლაძეს ეკონომიკური საკითხებისადმი ყურადღება არ შეუმცირებია საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების (1918 წლის 26 მაისი) შემდეგაც. იგი, როგორც ჯერ საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრი, მერე კი, 1919 წლის თებერვლიდან საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან მთელ თავის ცოდნას და უმდიდრეს გამოცდილებას, კავშირებს ახმარდა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას და მისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას.

ნიკოს გამოცდილი თვალი უმაღლეს ამაყად ქვეყნის წინაშე წამოჭრილ ყველა პრობლემას და სთავაზობდა მთავრობაში მყოფ გამოუცდელ სოციალ-დემოკრატებს (მენშევიკებს) მათი გადაწყვეტის გზებს, იძლეოდა ნიმუშს კონსტრუქციული ოპოზიციისას.

საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში, როცა მანამდე საერთოდ არ არსებობდა არანაირი ქართული ბიუჯეტი, ბუნებრივად მაღალი იყო ინფლაცია და ფინანსური სისტემა რყევას განიცდიდა. დამფუძნებელ კრებაში გამოსვლის დროს ნიკო ნიკოლაძე ამ საკითხსაც შეეხო (30.IX.1919). მისი აზრით „ფინანსური სისტემის მოუწესრიგებლობის გამო ჩვენი ქვეყანა დიდს განსაცდელშია. ზოგს ერთადერთ გამოსავალ გზად მიაჩნდათ მხოლოდ ოქროს ვალუტის შექმნა, მაგრამ ოქროები და ალმასები რომ გავიჩინოთ, წამხდარ საქმეს ვერ გამოასწორებს და აუცილებლად საჭიროა ჩვენ თვითონ შევექმნათ ჩვენი ძალ-ლონით ისეთი სისტემა, რომ გაჭირვებიდან თავი დავალწიოთ. ფინანსურმა კაპიტალმა სამრეწველო კაპიტალი უნდა შეცვალოს, გაიხსნას ფაბრიკა-ქარხნები. ნოეს და აბრაამის დროინდელი მიწის მეურნეობა თანამედროვე ტექნიკის მიხედვით უნდა გამოკეთდეს. საჭიროა თუ სხვა სახელმწიფოებიდან შემოვიტანთ საქონელს, აქედანაც გავიდეს ჩვენი ნაწარმოები. შრომა, გარჯა, მუყაითობა ყველგან, ჩვენი თავი ჩვენვე უნდა გვეკუთვნოდეს, სხვის ხელში შემჩერე არ უნდა ვიყოთ და მაშინ შეგვიძლია ვიცხოვროთ [13,89].

პროფესორი ოთარ ჯანელიძე თავის სტატიაში „საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი“ მიუთითებს, რომ ნიკო ნიკოლაძე ექვსჯერ წარსდგა დამფუძნებელი კრების დეპუტატების წინაშე (იგი დეპუტატი იყო 1919 წლის თებერვლიდან, 1920 წლის 9 ნოემბრამდე, რის შემდეგ მან უფლებამოსილება მოიხსნა ჭიათურის მანგანუმის საქმეზე ლონდონში დიდი ხნით წასვლის გამო – ვ.შ.) და ძალზე საინტერესო იდეები გაახმოვანა, მაგალითად: კონცესიების ცნობილ უცხოურ ფირმებზე გაცემის შესახებ მთავრობის კონტროლით და მენილეობით, საქართველოს რკინიგზის ელექტროენერგიაზე გადაყვანის (ელექტროფიკაციის) თაობაზე, ნავთობის შემოტანის ალტერნატიული მარშრუტების

შესახებ ბაქოს ავლით (გროზნო-შავი ზღვის ნავთობსადენი), მე-ვენახეობისა და მეღვინეობის განვითარების შესახებ, ჰიდროელექტროსადგურების (უნოდებდა „წყალსადგურს“) აგების შესახებ ყვირილაზე და ენგურზე, ფეროშენადნობთა ქარხნის აგების თაობაზე ქ. ფოთში (ნიკო ნიკოლაძეს მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიასგან ჰქონდა მინიჭებული რესპუბლიკის სახელით მოქმედების სრული უფლება საფინანსო-ეკონომიკურ საკითხებში). დღევანდელი საქართველოსთვისაც ძალზე საყურადღებოა მის მიერ წარმოთქმული შეგონებანი: „სანამ არ მოვახერხებთ ისე მოვანყოთ საქმე, რომ მეტი ღირებულების საქონელი გავიტანოთ, ვიდრე შემოვიტანოთ, მანამდე ჩვენი ვალუტა იქნება სუსტი და დაცემული (2013 წლამდე საქართველოს შემოჰქონდა 4-ჯერ მეტი პროდუქცია, ვიდრე გაჰქონდა – ვ.შ.), „შრომის ეკონომია მოითხოვს, ვანარმოოთ ვთესოთ და მოვიყვანოთ ის, რაც მეტ მოგებას მოგვცემს“, „როცა არ გვაბადია წარმოება და არც შემოსავალი, ვერ გვიხსნის ვერავითარი გადასახადი. წარმოების გაჩაღება არის ერთადერთი ჩვენი ხსნა, უნდა მოვახერხოთ, გარეთ მეტი გავიტანოთ გასაყიდი, ვიდრე უცხოელს ვთხოვთ საყიდ საქონელს – სანამ მოსატანი (ე.ი. იმპორტი) მეტი გვექნება, ვინემ გასატანი (ე.ი. ექსპორტი-ვ.შ.) მონობას ვერ ავცილდებით“ [13,91].

მაშინდელი დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობისთვის (1918-21 წ.წ.), ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის (1988-91 წ.წ.) და თანამედროვე დამოუკიდებელი საქართველოს მესვეურებისთვის ძალზე საინტერესო იქნებოდა (თუ შეისწავლიდნენ და გაიზიარებდნენ მას) და იქნება ნიკო ნიკოლაძის ხედვა, თუ როგორ ხორციელდება საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარდაქმნები მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში და რაში მდგომარეობს მისი ფილოსოფია.

ნიკოლაძის სამართლიანი მოსაზრებით მსოფლიოში ჯერ კიდევ არაა ისეთი ხალხი, რომლის საზოგადოებრივი წყობილება შეიძლება ჩათვლილიყო იდეალურად ან დამაკმაყოფილებლად მაინც. უფრო ცივილიზებული და ბედნიერი ხალხები – ფრანგები, ინგლისელები, ამერიკელები, – სხვაზე რომ არაფერი ვთქვათ,

იტანჯებიან საზოგადოებრივი და ეკონომიკური ურთიერთობების მოუწესრიგებლობით. მათ შეგნებული აქვთ, რომ თანამედროვე საზოგადოებრივი ურთიერთობანი არ უნდა იყოს მარადიული, რომ უნდა მივისწრაფოდეთ უფრო სამართლიანი წესრიგისაკენ, საზოგადოებრივი მოვალეობისა და უფლებათა უკეთ განაწილებისაკენ. ნიკოლაძის აზრით ახლანდელი წყობილებით უკმაყოფილება და ადამიანთა ურთიერთობის სფეროში „საზოგადოებრივი ჰარმონიის“ დამყარებისაკენ მისწრაფება ყველა ხალხის თვისებაა, განურჩევლად ქვეყნის პოლიტიკური წყობის და მართვის ფორმისა.

როგორ ხდება საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარდაქმნები ამა თუ იმ ქვეყანაში და რა უძღვის მას წინ?

ნიკოლაძის გონივრული დაკვირვებით, კაცობრიობის ისტორიაში ჯერ არ ყოფილა მაგალითი, რომ თუნდაც ერთი რომელიმე ოდნავ სერიოზული ცვლილება ხალხის ბედში (იგულისხმება მხოლოდ საზოგადოებრივი ვითარების შეცვლა ომის გარეშე) მომხდარიყოს ახალი მოძღვრების (იგივე იდეოლოგიის – ვ.შ.) გარეშე ანდა პროპაგანდის მხოლოდ პრაქტიკული, უარყოფითი, მხარეების ძალით. ნიკო ნიკოლაძეს აქ მაგალიად მოჰყავს საფრანგეთის დიდი რევოლუცია. სანამ ეს რევოლუცია მოხდებოდა, ბასტილია დაეცემოდა, „მთელი საუკუნე მიედღენა არა მარტო „ძველი წესწყობილების“ უღმობელ კრიტიკას, არამედ იმ ახალი წესწყობილების სერიოზულად შექმნას, რომელსაც უნდა განეახლებინა საფრანგეთის ხალხის ცხოვრება: „დაბოლოს, უნდა გავიგოთ, საფრანგეთის რევოლუცია დიდია არა დაღვრილი სისხლის რაოდენობით და გამარჯვებებით, არა ბრბოს მძვინვარებით, არამედ იმ „კოდექსებით“, რომელმაც არსებითად შეცვალეს საფრანგეთის ეკონომიური, პოლიტიკური, ზნეობრივი ყოფა და ხასიათი. ხოლო ამ კოდექსებში, რომლებიც ახლა მიღებულია მთელი ევროპის მიერ, არ არის არც ერთი სტრიქონი, არც ერთი მუხლი, რომელიც რევოლუციამდე ნახევარი საუკუნით ადრე არ ყოფილიყოს მოფიქრებული და დამტკიცებული მეცნიერების ანდა ლიტერატურის მიერ. იმ ადამიანთათვის, რომელთაც წარ-

მოდგენა აქვთ ისტორიის შინაგან მხარეზე, დიდი ხანია ნათელია, რომ საფრანგეთის რევოლუცია შექმნილი იყო არა ბარიკადებით, არა ვერსალის სახლის დატყვევებით, არამედ ბევრად უფრო ადრე, როდესაც მონტესკიემ, ენციკლოპედისტებმა, ვოლტერმა, რუსომ და სხვებმა თავიანთ ნაწარმოებებში მთელი იმ წყობილების უკიდურესი წვრილმანებიც კი შექმნეს, რომელსაც უნდა შეეცვალა ძველი უწესიერობანი და რაც განხორციელდა კონვენტის „კოდექსებით“. მხოლოდ მაშინ, როდესაც თეორიულად იყო დამუშავებული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ახალი წესები, შესაძლებელი გახდა საზოგადოებისა და ხალხის ამხედრება წინანდელი ცხოვრების შეცვლისათვის საბრძოლველად... რაკი გამოგონილია ახალი წყობილება, ძველმა უცილობლად, ადრე თუ გვიან, ადგილი უნდა დაუთმოს მას“ [10,257-258].

ანუ რა შემთხვევაში მოაქვს რევოლუციას დადებითი შედეგი? ნიკოლაძე აკონკრეტებს, რომ „ფიქრი იმაზე, რომ რევოლუცია შეიძლება უწოდო მხოლოდ ნგრევას და არა შეცვლას არსებული პოლიტიკური ორგანიზაციისას, ნიშნავს უდიდეს შეცდომას. ნგრევა ახლის შექმნის გარეშე არ არის რევოლუცია. ანარქიას ყოველთვის მიუყავართ რეგრესიამდე და არა პროგრესამდე. ერთი რეჟიმის შეცვლა მეორეთი ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა სათანადოდ მომზადებული იქნება პროგრამა და გეგმა, აგრეთვე კადრები ახალი ხელისუფლებისათვის“ [24,325].

საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის (1988-91 წ.წ.) და მის შემდგომ პერიოდში მოსულ ხელისუფალთა უდიდესი მინუსი, შეცდომა (გინა უბედურება) ის იყო და არის, რომ არ გაითვალისწინეს ნიკოლაძის ეს უგონიერესი თეზა (აკაკი ბაქრაძის გარდა ნიკოლაძის ნაწერებს არავინ იცნობდა). გულუბრყვილო, რომანტიკული წარმოდგენა, რომ „მთავარია დამოუკიდებლობა და მერე ვნახოთ“, რომ თურმე „საქართველოს „ბორჯომი“ ხილი, ღვინო, ციტრუსები და კურორტები შეინახავენ“, კრახით დასრულდა.

ანალოგიური შეცდომა განმეორდა 2003 წელს ე.წ. „ვარდების

რევოლუციის" დროსაც, როცა წინასწარმა მოუმზადებლობამ – ავტოკრატიული რეჟიმის შექმნამდე და სამხედრო-ტერიტორიულ კატასტროფამდე მიგვიყვანა. საბედნიეროდ, ბიძინა ივანიშვილის თავგადადებული მცდელობის შედეგად ეს ავტოკრატიული რეჟიმი მშვიდობიანად, არჩევნების გზით შეიცვალა, თუმცა, თუ არ იქნა შემუშავებული ახალი პროგრამა და მომზადდა ახალი კადრები, ეს უდიდესი მონაპოვარი შეიძლება წყალში ჩაიყაროს (არადა ამ ეროვნულ პროგრამაზე, იდეაზე, იდეოლოგიაზე ბევრს აქვს ნაფიქრი და ნაწერი. მაგალითად ვასო კუკუნაშვილის რომან-ეპოპეას „ჯვარი პატიოსანს“ დავასახელებთ, სადაც კარგადაა ჩამოყალიბებული, თუ როგორ უნდა უპატრონოს ერმა თავის თავს თუნდაც გლობალიზმის ეპოქაში, ასევე პაატა იაკაშვილის „ეროვნული იდეა“, გიორგი მჭედლიშვილის „რა არის ისტორია?“ და სხვ. ამ ყველაფერს გაცნობა, დამუშავება და გამოყენება სჭირდება აუცილებლად).

ყოველივე ზემოთქმულზე დაყრდნობით ნიკო ნიკოლაძე აყალიბებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარდაქმნების განხორციელების ძალზე უბრალო და გენიალურ ფორმულას: „ელაპარაკეთ რომელიც გნებავთ ღარიბს და უმტკიცეთ მას, თუნდაც მთელი წელიწადი, რომ მისი ფარღალაა ქოხი ოდნავადაც ვერ გაუძლებს ვერც არქიტექტურულ და ვერც ჰიგიენურ კრიტიკას. ვერავითარ არგუმენტით ვერ დაუმტკიცებთ მას, რომ უმჯობესია მიატოვოს ქოხი და იცხოვროს ღია ცის ქვეშ. მაგრამ აუხსენით ამ ღატაკს, რომ იმ მასალებიდან, რომლებიც მას გააჩნია, შესაძლებელია ახალი ქოხის აგება, დაუმტკიცეთ მას, რომ ეს შესაძლებელია და სასარგებლოა, ასწავლეთ მას როგორ ააგოს და რა აკეთოს, და იმ წუშივე გაგიგებთ. მაგრამ ის მაშინაც არ დაანგრევს თავის ქოხს, თუ სულელი არაა, ხოლო სულელები ისევე ცოტაა ქვეყანაზე, როგორც გენიოსები. ის ჯერ ააგებს ახალ სახლს, ხოლო შემდეგ კი, თუ მისი ქოხი არ გამოდგა ბოსლად ან ძველმანთა შესანახ საკუჭნაოდ, დაანგრევს მას და მთელი თვის განმავლობაში გამოიყენებს ახალი სახლის გასათბობ შეშად. ეს ტრივიალური მაგალითი შე-

ადგენს გამოუკლებლივ ყველა საზოგადოებრივ გარდაქმნათა ფილოსოფიას“ [10,259]. (აქვე უინტერესო არ იქნებოდა ჭაბუა ამირეჯიბის რომანის „გორა მბორგალის“ მთავარი გმირის ერეკლე კარგარეთელის შეგონებანი რევოლუციისა და რევოლუციონერთა შესახებ: „რევოლუცია დრომოჭმულის აგონია, დასანგრევის ნგრევაა. მის ბელადად კი ისეთი კაცი მოდის, ვისაც ახლის შენების უინი ბუნებით არ გააჩნია, ან ამ ასპარეზზე ხელი აქვს მოცარული, მაგრამ კარგად აქვს შესწავლილი მასების პოლიტიზების, მათი დამუხტვისა და ამოძრავების ხერხები. ახლის შექმნა ტალანტია. დრომოჭმულის ნგრევა – სტიქია, ვითარების გამოყენების ცხოველური ინსტინქტია. ხელმოცარულებს თვითდამკვიდრების წყურვილი რევოლუციური ასპარეზისაკენ მიერეკება, რადგან მათი ადამიანური თვისებები და შესაძლებლობები ნგრევის უნარით ამოიწურება. მათ ძალუძთ მოახდინონ რევოლუცია, ანუ დაანგრიონ დრომოჭმული, მაგრამ არ შესწევთ უნარი, ააგონ სისტემა, ააშენონ სახელმწიფო, რადგან ახლის შექმნა შემოქმედებაა და მათ კი ეს მადლი არ გააჩნიათ. კაცობრიობის ისტორიაში ძნელად მოიძებნება მაგალითი, რევოლუციის ბელადს ძველის დანგრევის შემდეგ ახალი სისტემა თავადვე აეგოს, ეს სხვათა ხვედრია, მათ შემდეგ მოსული კაცებისა. რევოლუციონერები გამარჯვების შემდეგ ერთმანეთზე იწყებენ ნადირობას... ახალ რელიგიებსა თუ იდეოლოგიებს პარანოიკები ამკვიდრებენ. მასას პარანოიკისა მეტად სჯერა, ვიდრე ბრძენისა (თუნდაც ნიკოლაძისა – ვ.შ.), მიჰყვება მას, ამკვიდრებს პარანოიკსაც, მის მოძღვრებასაცა და ყოველივე ეს ქურუმთა თვალთმაქცობით თავდება [24,592]).

საბოლოოდ ნიკოლაძე დაასკვნის, რომ ყველა მოძრაობა, რომელიც დაყრდნობილი არ იქნება საქმის ამ „შემოქმედებით“ ანდა პოზიტიურ მხარეზე, არამედ მხოლოდ უარყოფელ მხარეზე, და არ დაეყრდნობა მომავალი საზოგადოებრივი წყობილების შესახებ მასის თუნდაც ინტელიგენტური ნაწილის გააზრებულ წარმოდგენას, და დაეყრდნობა მხოლოდ ხალხში არსებულ უკმაყოფილებას, განწირულია და მისი დამარცხება გარდაუვალია:

„იმარჯვებენ მძაფრი და მშვიდობიანი გარდაქმნები, რომლებიც მისწრაფებათა დადებით მხარეზე არიან დაყრდნობილი. ვერ იმარჯვებენ ვერც მძაფრი და ვერც თანდათანობითი გარდაქმნები, რომლებიც დაყრდნობილია მხოლოდ არსებული წეს-წყობილების არადამაკმაყოფილებლობის შეგნებაზე“ [10,259-260].

ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარდაქმნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შედეგი უნდა იყოს აზრის თავისუფლება (განსაკუთრებით ოპოზიციური აზრის) და განსხვავებული შეხედულებების პაექრობა, რომელსაც ის „პარტიობას“ ეძახის (თანამედროვე ტერმინოლოგიით – პოლიტიკური პლურალიზმი). იგი ამ ყოველივეს ძალზე სასარგებლო მოვლენად მიიჩნევს, რომელიც ხელს უწყობს საღი აზრის დახვეწას და გამარჯვებას, ხალხის პოლიტიკური კულტურის ამაღლებას: „ქვეყნის და ხალხის ცხოვრებაში „პარტიობა“, როცა ეს პარტიობა აზრების უთანხმოებაზედ და საზოგადო მიზნის წინააღმდეგობაზეა დამყარებული – მეტისმეტად სასარგებლოა ორი მხრით: ერთი მით, რომ მოწინავე პირების ბრძოლა ხალხს აჩვენებს აზრების გაგებას, შეთვისებას და შეყვარებას. მეორე მით, რომ მოწინავე თავების შეტაკების დროს, თვითონ სადავო აზრი სწორდება. უმჯობესდება და ღრმავდება. როცა ორი აზრი ერთმანეთს ებრძვის, ორივეს, რასაკვირველია, თავისი მომხრენი ეყოლება, მაგრამ მათი შეტაკების დროს ორივე ეს აზრი შალაშინდება, და თითოეულ მათგანს ათასჯერ უფრო მეტი გამგები და დამხმარე შეეძინება, ვინემ იმ დროს, როცა ეს აზრები შეუტაკებლად მათი გამომგონის ჭკუაში იმყოფებოდნენ. ამ აზრების შეტაკებას ქვეყნისთვის არასოდეს არ შეუძლია ვნების მოტანა, იმიტომ, რომ ხალხი მართო იმას მიიღებს ამ აზრებიდან, რაც მის ჭკუას, გარემოებას და მდგომარეობას ეთანხმება ან მოუხდება. ხალხში კი აზრი მართო მაშინ ვრცელდება ან ძლიერდება, როცა თვითონ აზრი სწორი და სასარგებლოა“ [10,555].

ვინაიდან ქართული სახელმწიფოს გონივრული და სტაბილურად მოწყობისთვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მის ურთიერ-

თობას რუსეთის სახელმწიფოსთან, უთუოდ საინტერესოა, თუ როგორ უყურებდა ნიკო ნიკოლაძე რუსულ-ქართულ ურთიერთობებს და მათ მომავალს.

ახალგაზრდობაში, პეტერბურგში სწავლის და ევროპაში ყოფნის წლებში ნიკოლაძე, როგორც ახალგაზრდა, მებრძოლი გული, რადიკალურად იყო განწყობილი რუსეთის იმპერიის მიმართ. „ახალი თაობა... ამბობს: რუსეთს არავითარი უფლება არა აქვს იბატონოს იმ ქვეყანაზე, რომელსაც სურს თვითონ იყოს თავისი ბატონ-პატრონი და თვითონვე გაუძღვეს საკუთარ საქმეებს“ („მთავრობა და ახალი თაობა“), მაგრამ 1863 წლის პოლონეთის აჯანყების სასტიკად ჩახშობამ რუსთა მიერ და ჩერქეზთა ტრაგედიამ იგი მალე დაარწმუნა, რომ აგრესიულ რუსეთთან ურთიერთობაში სიფრთხილე იყო საჭირო, რათა ჩვენს მცირერიცხოვან ერს ფიზიკური არსებობა შეენარჩუნებინა. ჯერ კიდევ 21 წლის ახალგაზრდა მიხვდა, რომ ეროვნულ მისწრაფებათა გადაჭარბება რუსეთთან მიმართებაში საქართველოს სასაკლაროზე უკრავს თავს პოლონელებივით და ჩერქეზებივით.

როცა 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად საქართველოს აჭარა დაუბრუნდა, ქართველი მოღვაწეები უფრო ლოიალურნი გახდნენ რუსეთის მიმართ – უქვეშევრდომილესი გრძნობების გამოვლენით იმავდროულად ეროვნული საქმეების კეთების უფლების მიღებას ცდილობდნენ (ეს იყო ერთგვარი იძულებითი გაორება ამ მოღვაწეების. ამან აიძულა ილია, რომ 1896 წელს მილოცვის დეპეშა გაეგზავნა ტახტზე ახლად ასულ ნიკოლოზ II-დმი, ნიკო ნიკოლაძე კი მონაწილეობდა ალექსანდრე III-სა და რევოლუციონერ-ნაროდნიკების დროებითი ზავის მისაღწევად გამართულ მოლაპარაკებაში). თავის ვრცელ ნარკვევში „იაპონიის ბრძოლა ჩინეთთან“, ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებდა, რომ რუსეთი ევროპასთან კონფრონტაციაში კი არა, არამედ პარტნიორულ ურთიერთობაში უნდა შევიდეს და იქიდან გადმოიღოს ყველაფერი პოზიტიური: „რუსეთს ევროპასთან სადავი-დარაბო, საბრძოლი, არა აქვს რა, არც არაფერს ხეირს და აყრის ევროპასთან ქიშპობა, ევროპასთან შედარებით, ევრო-

პასთან შეტაკებაში, ის ყოველთვის ყოფილა და იქნება უკან ჩამორჩენილ, უკუდამხევ მხარედ. რუსეთი ევროპას მარტო იმ მხრით უნდა ეხებოდეს, რომ განათლებას და განათლების იარაღს იღებდეს მისგან. ევროპა რუსეთისთვის არსენალად უნდა იყოს, რომლისგანაც იმას მზა-მზარეული ცოდნა, სინათლე, იარაღი და თესლი გამოაქვს, თავისი თვალუნვდენელი და ხელუხლებელი მინდვრების დასამუშავებლად, თავისი უთვალავი და უჩინარი ხალხის ცხოვრებაში სინათლისა და კეთილდღეობის შესატანად“ [1,270].

ნიკო ნიკოლაძე რეალისტი იყო და კარგად ხედავდა რუსეთის სამხედრო სიძლიერეს, უზარმაზარ ტერიტორიას და ბუნებრივ სიმდიდრეებს, ქართველობის შიშნარევ და ხშირად ლოიალურ განწყობას რუსეთის მიმართ და ფიქრობდა, რომ ჯერ შიგნიდან გაძლიერებულიყო და მოწყობილიყო, გამრავლებულიყო ქართველი ერი, ეკონომიკურად აღორძინებულიყო რუსული რესურსებით, მიეღო რეალური თვითმმართველობა და ავტონომია და თუ მშვიდობიანად მოხდებოდა რაიმე საქართველოს თავისუფლების მიმართულებით, ისტორიული ძვრების წყალობით, მაშინ ქართველ ხალხს შეიძლება ესარგებლა ამ ნაბოძვრით.

1894 წელს ნიკოლაძემ „მომამბის“ მე-10 ნიგნში გამოაქვეყნა სტატია „მოსალოდნელი ცვლილებები“, რომელშიც ასაბუთებდა, რომ დღეს მსოფლიოში სამი დიდი სახელმწიფო არსებობს – დიდი ბრიტანეთი, აშშ და რუსეთი. ამ სამიდან მან დიდი ბრიტანეთი ჩათვალა ყველაზე სუსტად – რადგან მალე იგი ვეღარ შეძლებს თავისი დიდი კოლონიების მართვას და ისინი თავს დააღწევენ მის ბატონობასო, შედეგად ბრიტანეთი დასუსტდება და წამყვანი ქვეყნის სტატუსს დაკარგავსო. რუსეთის უპირატესობად ნიკოლაძე მიიჩნევდა იმას, რომ ყველა კოლონია მასვე ესაზღვრება, რაც აიოლებს მათ მართვას და დამორჩილებას, ყოველგვარი ბუნებრივი სიმდიდრე ადგილზე მოეპოვება. თუ რუსები გონივრულად მოაწყობენ ეკონომიკას, რუსეთს მეტოქე აღარ ეყოლება მომავალში.

ნიკოლაძის აზრით აშშ, რომლის ლოზუნგია „ამერიკა ამერი-

კელებისთვის" მდიდარი, ახალგაზრდა და თავისუფალი ქვეყანაა. მალე ისინი ევროპის ქვეყნებს ამერიკის კონტინენტიდან გააძევებენ და მთელ კონტინენტს დაეპატრონებიან, ყველას აჯობებენ. ნიკოლაძის დასკვნით XX საუკუნე აშშ-სა და რუსეთის საუკუნე იქნებაო, რაც ახდა კიდევ ზუსტად – მეორე მსოფლიო ომის მერე [2,253-254].

ნიკოლაძე თვლიდა, რომ თავისი ძალებით საქართველო ვერასოდეს დაიხსნიდა თავს რუსეთის კლანჭებისაგან, ამიტომ დამოუკიდებლობა შორეულ პერსპექტივად ესახებოდა და თანაც იცოდა ევროპელთა დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ, რომლებიც მეორეხარისხოვან ხალხად გვთვლიდნენ (ალბათ ჯერაც ასე გვთვლიან). ამიტომ ასკვნიდა, რომ „საქართველოს ბედის თვით ახლანდელ რუსეთთან გადანვნა უფრო მალე გააუმჯობესებს მის მდგომარეობას, ვინემ რომელიმე სხვა ევროპელი ნაციის კავშირი ან მფარველობა (მფლობელობაზე რომ არა ვთქვათ რა). ოსმალეთი ან სპარსეთი აქ ხომ სახსენებელიც არაა. საქართველოში მათზე არც ერთი ჭკუასალი ადამიანი არ ფიქრობს“ [1,304].

ნიკოლაძემ კარგად გააანალიზა ქართველ მეფეთა საგარეო პოლიტიკა შუა საუკუნეებში, მათი ურთიერთობანი ევროპასთან და რუსეთთან და დარწმუნდა, რომ მათ მიერ რუსეთთან ურთიერთობაზე აღებული ორიენტაცია იძულებითი, მაგრამ ერთადერთი სწორი ნაბიჯი იყო: „ქვეყნის პოლიტიკას, – წერდა იგი 1913 წელს, – როგორც მის ბუნების ნამდვილ ძალებს – ადამიანის, ხალხის სურვილი კი არა, ამ ქვეყნის გეოგრაფიული მდგომარეობა სჭედს (მან ქართველთაგან პირველმა მიაქცია გეოგრაფიულ ფაქტორს ყურადღება გეოპოლიტიკაში. საერთოდ კი შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ ნიკოლაძე იყო პირველი ქართველი პოლიტოლოგი – ვ.შ.). პოლიტიკა ახალ მოდური შლიაპკა კი არაა, რომლის ცვლა ჩვენს ქეიფზე ჰკიდია, ისეთივე ტრადიციული, უცვლელი, მამაპაპური განძია, როგორ ენა, ეროვნება, სარწმუნოება. სანამ შავი-ზღვიდან გასავალი სრუტე ოსმალს ხელშია, სანამ სამხრეთით ოსმალეთი და სპარსეთი გვაკრავს,

აღმოსავლეთით – ლეკი და თათარი, ჩრდილოეთით – რუსეთი, ბევრიც რომ ვინრიალოთ, იმ პოლიტიკას ვერ ავცდებით, რომელიც აურჩევიათ საქართველოს უაღრესს გმირებს, ბევრი ცდის, ძეხნის და მსხვერპლის შემდეგ. უკეთესი რომ შესაძლო ყოფილიყო, განა მათ დაემალებოდა? ჩვენზე ცოტად სწყუროდათ, ვითომ, დამოუკიდებლობა, საკუთარი გვირგვინი ჩვენზე ნაკლებ უყვარდათ? საძებნი გზა ჩვენსავით დახშული როდი ჰქონდათ, უფლებაც სისრულით ხელთ-ეპყრათ, ვისთანაც უნდოდათ საქმე დაეკავებინათ, კავშირი შეეკრათ. ბრძანებისამებრ მთელი ქვეყანა მიმოვლეს მათმა ელჩებმა, სამეფო არსად დარჩენიათ, რომელთანაც მოლაპარაკება არ გაემართათ, დაახლოვება საქართველოს სახსნელად არ ეცადათ. სანამ საბოლოო გზას დაადგებოდნენ, სანამ გვირგვინს ერის არსებობას შესწირავდნენ, ყოველი საშუალება სინჯეს, ყოველი ღონის-ძიება იხმარეს; თვით სარწმუნოების შეცვლასაც შეპირდნენ რომის პაპს და ფრიდრიხ დიდს. უცრემლოდ ვერ გადაიკითხავს კაცი ამ სამი საუკუნის მეცადინეობის აღწერას მატიანეებში. რაც ამდენს, ამისთანა თაობას აუგია, აუცილებლად უცვნიათ, იმას ერთი ჯგუფი, გინდ ერთი თობა ვერ შეცვლის. სანამ ოსმალს ან სპარსეთის ადგილს რომელიმე სხვა რასსა ან მეფობა არ დაიჭერს, საქართველოსთვის სხვა პოლიტიკა არ იარსებებს იმის გარდა, რომლითაც ხელმძღვანელობდნენ, იძულებით, საქართველოს უგონიერესი პატრონები: ალექსანდრე კახელი, ალექსანდრე იმერელი, ვახტანგ კანონმდები, თეიმურაზ მეფე, სოლომონ დიდი, დიდი ერეკლე. რა ძალამ და აუცილებლობამ ეს დევები გასტეხა, ის ახლაც უცვლელად არსებობს; მას ვერც ჩვენ მოვერევით“ [1,305]. დავით კლდიაშვილის მოგონებით, პირველი მსოფლიო ომის დროს ნიკო ნიკოლაძე „გამოთქვამდაო იმ აზრს, რომ ჩვენი მდგომარეობა უნუგეშოა. ეს გაიმარჯვებს თუ ის (ანტანტა თუ სამთა კავშირი – ვ.შ.) ჩვენ მაინც უყურადღებოდ ვიქნებით დატოვებული, რადგან ჩვენ არ გვაქვს არაფერი ისეთი, რომ ჩვენი დავაინტერესოთ რომელიმე მხარე და ჩვენი ლამაზი თვალებისათვის თავს

არავინ გამოიღებსო“ [26, 191] (აზერბაიჯანს ნავთობი ჰქონდა და ამით შეეძლო ევროპელთა დაინტერესება, მაგრამ რუსებმა იქ მაინც არავინ მიუშვეს – ვ.შ.).

მართალია, თებერვლის და განსაკუთრებით ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ (1917 წ.) რუსეთის იმპერია სამოქალაქო ომმა მოიცვა და დაშალა კიდეც, ჩვენ კი ბედმა გაგვიღიმა და ნანატრ დამოუკიდებლობას ველირსეთ, მაგრამ ეს ძალზე ხანმოკლე აღმოჩნდა (ნიკოლაძემ ამ დროს გვერდზე გადადო თავისი შეხედულებანი რუსეთზე და მთელი სულით და გულით ემსახურა დამოუკიდებელ საქართველოს როგორც სახელმწიფო მოღვაწე). საბოლოოდ მაინც გამართლდა ნიკოლაძის აზრი, რომ დამოუკიდებლობას ხანგრძლივი შემზადება უნდა: „ყოველ დროს თავისი საქმე და საქიროება აქვს. ნაადრევი ყველაფერი დღენაკლულია“ [13, 112]. საბჭოთა იმპერიად გარდასახულმა რუსეთმა კვლავ მოიპოვა საქართველოზე ბატონობა 1921 წლიდან და ეს პერიოდი 1991 წლამდე გაგრძელდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, 1992 წლიდან საქართველომ კვლავ აღიდგინა დამოუკიდებლობა და გეზი ამჯერად აშშ-ევროპა-ნატოზე აიღო. რუსეთმა ეს „ლაღალტი“ არ გვაპატია და საქართველოს ტერიტორიის 20% მიითვისა 2008 წლის აგვისტოს ომის შედეგად. დღეს კავკასიაში ერთმანეთს უპირისპირდება სწორედ ის ორი სახელმწიფო, რომელთა გაძლიერება ნიკოლაძემ იწინასწარმეტყველა ამ 120 წლის წინათ.

2008 წლის აგვისტოს ომმა აჩვენა, რომ არც აშშ-ნატო და არც ევროკავშირი, მზად არ არიან საქართველოს დასახმარებლად რუსეთთან შესაძლო დაპირისპირებაში და სავარაუდოდ (ჩინეთის გაძლიერების ფონზე) – არც იქნებიან. ჩვენ დიდი არჩევანი არა გვრჩება: ან უნდა შევეგუოთ აფხაზეთისა და შიდა ქართლის დაკარგვას (რაც ძალზე ძნელია) ან არადა ნავიდეო კომპრომისზე დღევანდელ ატომურ რუსეთთან, რომელსაც რამდენჯერმე შეუძლია მსოფლიოს მოსპობა ამ იარაღით. განსხვავება მაშინდელისაგან ისაა, რომ რუსეთს თავად აღარ აძლევს ხელს საბჭოთა კავშირის ძველებური ფორმით აღდგენა და ყოფილი სატელიტების მუქთად გამოკვება, ამიტომ იგი სავარაუდოდ, რაღაც ფორ-

მით შეურიგდება საქართველოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას (თუ ჩვენ ევრაზიულ (თუ საბაჟო) კავშირში გავერთიანდებით და ამის სანაცვლოდ ჩვენ დაკარგულ ტერიტორიებს კვლავ დავიბრუნებთ).

დღეს, როცა აშშ-რუსეთი-ევროკავშირი გაძლიერებული ჩინეთის გასანიჭრალეზად დაახლოებას იწყებენ, ძნელი სავარაუდოა, რომ აშშ-ევროკავშირმა რუსეთის წინააღმდეგ რაიმე სამხედრო დახმარება აღმოგვიჩინონ. ამჟამად კი აღიარებენ ისინი სიტყვით ჩვენს დამოუკიდებლობას და ტერიტორიულ მთლიანობას, მაგრამ რა იქნება ახალი, დიდი დაპირისპირების შემთხვევაში, ძნელი სათქმელია. ამასთან მხედველობაშია მისაღები დღეს ძალზე გაძლიერებული თურქეთი და ირანი, რომლებიც მუშტრებივით გვიყურებენ. მათგან ჩვენი დამცავი შეიძლება ისევ რუსეთი აღმოჩნდეს დასავლეთის პასიურობის ფონზე.

დიდისა და პატარას, ძლიერისა და სუსტის კანონი, სამწუხაროდ ისევ ძალაშია და ასე იქნება მანამ, სანამ დიდი ქვეყნები (მაგ: აშშ, რუსეთი, ჩინეთი და სხვ.) არ დაიშლებიან (მათი დაშლაც კი შეიძლება დიდი უბედურების მომტანი აღმოჩნდეს ჩვენთვის).

§3. ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებანი პოლიტიკურ პარტიებსა და ლიდერებზე

პოლიტიკაში მთავარია ენერგია, როგორც მოქმედების გეგმის შესადგენად, ისე მისი განხორციელებისათვის. ენერგია კი, ცნობილია, ძნელად შესანახია, მაგრამ ადვილად გასანიავებელი.

ადამიანზე საჭიროა იმსჯელო არა მისი განზრახვისა და მისწრაფების მიხედვით, არამედ შედეგებით.

ნიკო ნიკოლაძე

ნიკო ნიკოლაძეს, რომელიც მიჩვეული იყო „მსოფლიო მასშტაბით აზროვნებას“ (გ. ქიქოძე), ძალზე საინტერესო შეხედულებები აქვს გამოთქმული პოლიტიკურ პარტიებსა და ლიდერებზე, მათ როლზე საზოგადოებაში, მათ ნაკლოვანებებსა და სისუსტეებზე.

ევროპაში სწავლისა და იქ არცთუ ხანმოკლე მოღვაწეობის პერიოდში ნიკოლაძემ კარგად ჩაიხედა ევროპის და, მაშინ ყველაზე მოწინავე ქვეყნის, საფრანგეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

საქართველოში ჩამოსულმა და აქაური რეალობის შემხედვარე ნიკომ უმაღლესი შეამჩნია მთელი რიგი განსხვავებები ევროპულ და რუსულ პოლიტიკურ სისტემებს შორის (სადაც შედიოდა საქართველო იძულებით). პირველი თვალშისაცემი სხვაობა იყო ის, რომ საფრანგეთში ჰყვაროდა თავისუფალი აზრი, სხვადასხვა სანინალმდეგო შეხედულებანი და ქმედებანი, ჩვენთან კი „ის ნაკლოვანება გვჭირს, რომ თითოეულს ჩვენგანს უნდა, რომ ყველა დანარჩენი მისივე კალაპოტზე ჩამოსხმული იყოს, მისივე ხასიათი ჰქონდეს, მასსავით ფიქრობდეს, ყველაფერზე და ყველაფერში მის მსგავსად მოქმედებდეს. ეს შეუძლებელი

და უსარგებლო, თითქმის სავნებელი, საქმეა“ [1,65] – ანუ ადგილი ჰქონდა განსხვავებული აზრის მოუთმენლობას და მისადმი უპატივცემულობას, რასაც პირდაპირ მივყავართ ავტორიტარიზმისაკენ. თუ განსხვავებული აზრები უნდა იყოს, მაშინ ლოგიკურად, საზოგადოებაც სხვადასხვა პარტიებისგან უნდა შედგებოდეს და არა ერთი პარტიისაგან, თუნდაც ქვეყანა დაპყრობილი იყოს და დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდეს. ეს საჭიროა საღი აზრის გასამარჯვებლად, თორემ მთავარ, ეროვნულ საკითხებში ყველა პარტიის წარმომადგენლები ერთი აზრის უნდა იყვნენ – მიაჩნდა ნიკოს: „განა ამ სტრიქონების დამწერი ყველაფერში ეთანხმება, მაგალითად, გ. წერეთელს, ილ. ჭავჭავაძეს, აკ. წერეთელს ან ს. მესხს? – წერდა იგი, – ან განა ესენი ყველაფერში ეთანხმებიან იმას? არა, ზოგიერთ საქმეში, ზოგიერთ კითხვებზე ჩვენ სხვადასხვა აზრისა ვართ, მაგრამ ჩვენ საზოგადო მიზანი ყველას ერთი და იგივე გვაქვს და უნდა გვქონდეს. ამ საზოგადო მიზანს ჩვენ ყველანი, ჩვენი ძალისა და ცოდნის მიხედვით, ერთგულად ვემსახურებით და თუ წერილმან აზრებში, წერილმან საგნებზე, ან შემთხვევებზე, ერთმანეთის პატივისცემის შეწყვეტის ნებას არ გვაძლევს და ერთმანეთში ბრძოლას როდი გვანევინებს. ასეა ყველგან, ყოველ შრომაში, უიმისოდ შრომა და ერთად საქმის წაყვანა შეუძლებელია“ [2,226].

ნიკო ნიკოლაძე პარტიების, სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფების დაარსებას აუცილებლად თვლიდა იმის გამოც, რომ ძალა ერთობაშია, თანამოაზრე ადამიანთა გაერთიანებული მცდელობა რაღაცა შედეგის მომტანია, მარტო კაცი, თუნდ ილია ჭავჭავაძე, ვერაფერს მიაღწევს: „კერძო პირი ცხოვრებაში უბრალო პაიკია, რომელსაც ისტორიული ძალა და ჩარხი ატრიალებს ან ათამაშებს. ათასიც რომ იხტუნაოს ამ პაიკმა, ათასიც რომ თავის ნებით გაიწიოს, ქვეყნის ჩარხის ბრუნვა მას მაინც უპოვის თავის ადგილს და თავის ნებაზე დაატრიალებს. მართალია კაცის გონიერებასაც ბევრი შეუძლია ამ საქმეში, მაგრამ ეს ბევრის შეძლება მარტო იმაში მდგომარეობს, რომ ზოგი პაიკი გაიგებს, რა ძალა ათამაშებს მას, და ამ ძალით

ისარგებლებს, ამ ძალას დაეხმარება; ზოგი კი ამას ვერ მიხედება და ბრიყვულად თავს გააღზვინებს ან მთელ თავის ლონეს ამ ძალასთან შეუფერებელ ბრძოლაში დაღუვს... ეს უნდა გვახსოვდეს კარგად, მეტადრე იმიტომ, რომ ჩვენში ზოგიერთ ყმანვილთაგანს ჰგონია, რომ ქვეყნის ისტორია მით იწყება და მითვე გათავდებაო“ [1, 151].

ნიკოლაძე ასევე კატეგორიულად მიუღებლად თვლის ბელადომანიას, რომელიც ვერ ეგუება განსხვავებულ აზრს და ქმედებებს, შენინაალმდეგებას და ა.შ.: „აზრების სიუხვეს შედარებას, წინააღმდეგობას არ ვითმენთ, ცოდვით ვთვლით, ვდევნით; გვგონია საჭირო დისციპლინა ჩვენში მარტო მაშინ დააარსდება, როცა ჩვენი ქვეყნის შვილები თვალ ახვეულებად ერთს მოთავეს გაყვებიან... ამას ვეძებთ და საჭირო დისციპლინას კი ვერ ვახერხებთ, ვერ ვაწყობთ. განა ეს უბედურება არ არის? [1, 176].

შესაბამისად ნიკოლაძეს შეუწყნარებლად მიაჩნია ბრმა მორჩილება და ბრმა დისციპლინა, რომელიც თანამედრობის ან ფულიანი პირის, ყალბი ავტორიტეტების მიმართ ბრმა და ინერციით მომდინარე ნდობაზეა დაფუძნებული: „ღლესაც ბევრ ალაგს მინახავს, რომ დიდი ჩინით ან დიდი სიმდიდრით აღჭურვილს კაცს, გონებით კი ღარიბს და ხასიათით სუსტს, უშველებელი ხმა და გავლენა ჰქონდეს საზოგადოებაში. ათასი და ათი ათასი უჯერის მას, და იმას კი არავინ კითხულობს, მართლა ჭკუისათვის ან პატიოსნებისათვის მისცეს ეს ჩინი, მართლა ჭკუითა და პატიოსნებით მოიგო ეს გავლენა?“ [1, 178].

ევროპულ საზოგადოებაში, – თვლიდა ნიკოლაძე, – ასე იოლად ავტორიტეტს ძნელად თუ ვინმე მოიხვეჭს. ევროპელთათვის მათი პოლიტიკური ლიდერები (ბელადები) ახლო ნაცნობნი არიან ჯერ კიდევ ბევრად ადრე მათ განდიდებამდე. ისინი იძულებულნი არიან სახელი და ნდობა ნაბიჯ-ნაბიჯ მოიპოვონ და მხოლოდ მათი ნიჭის, იდეალებისა და ხასიათების საერთოდ აღიარებული უპირატესობა უქმნით შესაძლებლობას ხელი მოჰკიდონ მმართველობის საჭეს. ნიკოლაძის თქმით, სახელის მოხვეჭისაკენ რომ გზა გაიკაფონ და თანამემამულეთა ნდობა დაიმსახურონ, ისინი

აუცილებლად უნდა ეხმიანებოდნენ თითქმის ყველა იმ საკითხს, რაც მათს თანამედროვეებს აღელვებთ; მათთვის აუცილებელია, შთაბეჭდილება მოახდინონ ხალხის გონებასა და გრძნობაზე თავიანთი შეხედულებების ორიგინალობითა და სიღრმით, თავიანთი გადაწყვეტილებათა სისწორითა და აზრიანობით. ასეთი ამოცანა ადვილი გადასაწყვეტი არაა იმ ქვეყნებში, სადაც ყველასთვის ერთნაირადაა გაღებული კრიტიკისა და მოღვაწეობის სარბიელის კარი და სადაც საჯარო, საზოგადოებრივი მსჯელობა დღის წესრიგში მდგომი საკითხების ირგვლივ სახელმწიფოს ყველა უნარის მქონე და მოხერხებული ძალების თავისუფალ და შეუზღუდველ მეტოქეობას ქმნის. ასეთ დროს, – წერს ნიკოლადე, „ადამიანს სრულიად განსხვავებული ნიჭი და ნებისყოფა უნდა გააჩნდეს, რომ ასეთი ბრძოლა გადაიტანოს და ზედაპირზე ამოცურდეს, იყოს უკეთესი უკეთესთა შორის, ეს ბრძოლა მიმდინარეობს საზოგადოების თვალწინ, რომელსაც შეუძლია დააკვირდეს მებრძოლთა გულისწნადილს, ხერხებს და ხასიათებს. საზოგადოებას – მის დასახმარებლად გამოშვებული აუარებელი საცნობარო გამოცემისა და ბიოგრაფიული ლექსიკონის წყალობით, ყოველთვის აქვს შესაძლებლობა მონახოს ისეთი მონაცემები, რომელნიც საჭიროა იმ მოღვაწეთა ძალისა და მსოფლმხედველობის გასარკვევად, რომელნიც მოვლენათა მიმდინარეობის ძალით წინა რიგებში არიან წამოწეულნი და გაიგოს, თუ საით, რა მხარეს და რა მიზნით შეიძლება ამ მოვლენებმა წარმართოს საზოგადოება. თუმცა, ამგვარი გამოძიების გარეშეც, იმ მოსაზრებითაც კი, რომ დიდებისა და მეთაურობისაკენ იმ ქვეყნებში „ტალღები მხოლოდ სულით ძლიერთ გამოიჭანენ“ საზოგადოებას შეუძლია ნდობით უყუროს თავის მომავალს“ [11,468].

ნიკოლადის აზრით ჩვენი საზოგადოება სხვა მდგომარეობაშია, ისეთი შემთხვევა, რომ სახელმოსხვეჭილობას ვინმესთვის ხელისუფლება მოეპოვებინოს, ჩვენში თითებზე ჩამოსათვლელია (ბიძინა ივანიშვილი ერთ-ერთი იშვიათი გამონაკლისია – ვ.შ.). უმრავლეს შემთხვევაში პირიქით ხდება: „ხელისუფლების ხანგრძლივი და სრული წარმატებული ჭერა ჩვენში ქმნის სახელს (მაგ.

სტალინი – ვ.შ.). უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს მდგომარეობა თითქმის უფრო სამძიმოა ძალაუფლების მქონეთათვის, ვიდრე თვით საზოგადოებისათვის. ამ უკანასკნელს უმეტეს შემთხვევაში არა აქვს შესაძლებლობა წინასწარ გაეცნოს თავის მნიშვნელოვან მოღვაწეთა ზნეობრივ სახეს. ამიტომ ასპარეზზე გამოჩენისას საზოგადოება მათ ხვდება არა აუცილებელი თანაგრძნობით, არა მომწიფებული სიმპატიებით, არა თანამშრომლობის სურვილით, რაც დამყარებულია მათი ძალისა და მიზნების ნდობაზე, არამედ უბრალო ცნობისმოყვარეობით და გულგრილი სურვილით – შეხედოს ახალ ფიზიონომიას და ნახოს როგორ გაუძღვება იგი საქმეს. ამის შედეგად არაა საკვირველი, და სრულიად ბუნებრივიცაა, რომ ჩვენი მოღვაწეების მცდელობისა და დროის სამი მეოთხედი იხარჯება „ნიადაგის მომზადებაში“, საერთო ნდობის მოპოვებაში, თანამგრძნობთა წრის შექმნაში, პროგრამის შემუშავებაში“ [11, 469].

ნიკო ნიკოლაძე კარგად დაკვირვებია ერთ მნიშვნელოვან მომენტს ქართულ რეალობაში, რომ თითოეულ ჩვენგანს არაფრად არ უღირს ინამოს ღირსება და უპირატესობა რომელიმე მსახიობისა, მუსიკოსისა, მხატვრისა, მწერლისა, რადგან ასეთი ცნობით მას ჯერ კიდევ არ ვაძლევთ რაიმე უფლებას პირადად ჩვენზე. ჩვენ უფრო გვეძნელება ვიცნოთ უპირატესობა და ზნეობრივი უფლება პოლიტიკური მოღვაწისა, რომელიც ჩვენს საკუთარ ნებას, ჩვენს ბედს მართავს, ან სურს უხელმძღვანელოს მას: „თითქოს ინსტიტუტურად ვგრძნობთ, რომ თუ ასეთ მოღვაწეს პრესტიჟს (იმიჯს – ვ.შ.) შევუქმნით, ჩვენ მას ხელისუფლებას ვუმტკიცებთ, ან ამისკენ მიგვყავს, თუნდაც შორეულ მომავალში, აი, საფუძველი ყველას მიერ შემჩნეული მოვლენისა, რომ ადამიანებს, რომელთაც სურთ თავიანთ მსგავსთა მართვა, უფრო ძნელად უხდებათ აუცილებელი პრესტიჟის მოხვეჭა, ვიდრე სხვა ცოტად და ბევრად პლატონური „მომხიბვლელობისა“ და „თაყვანისცემის“ მაძიებელს“ [11, 471-472]. ნიკოლაძე აქვე დასძენს, რომ ჩვენს საზოგადოებაში „თაყვანისცემა“ და „მომხიბვლელობა“ რეალურად ბუნდოვანია იმიტომ, რომ საზოგადოების-

თვის ნათელი არაა ხელისუფლების წარმომადგენელთა დამსახურება, ხარისხი და ზნეობრივი შესაძლებლობანი, ამიტომ თვით ამ ხელისუფლების ინტერესებისთვისაც სასარგებლოა ის მოვლენა, რომ ჩვენს საზოგადოებაში ჩანს მისწრაფება შესაძლებლობის ფარგლებში, „ბუნდოვანი თაყვანისცემა და მომხიბვლელობა“ უფლებამოსილ პიროვნებებზე შეიცვალოს უფრო ნათელი და გარკვეული წარმოდგენით“.

ნიკო ნიკოლაძე აკეთებს ევროპული და რუსული პოლიტიკური პარტიების შედარებით ანალიზს. მისი დაკვირვებით რუსეთში (საქართველოშიც) პოლიტიკური პარტიების მესვეურნი ვიწრო ჰუმანიტარული განათლების მქონე ადამიანები არიან და შორს დგანან ტექნიკურ-ეკონომიკური განათლებისაგან: „აქ (რუსეთში) ისეთი პირები მეთაურობდნენ, რომელთაც სრულიად არაფერი გაეგებოდათ არც ფინანსების, არც ტექნიკის, არც ვაჭრობის, არც თავიანთი ქვეყნის ეთნოგრაფიის. სამხედრო ან საზღვაო საქმეზე ხომ რაღა ლაპარაკი უნდა. სწავლა თითქმის ყველას ჰქონდა – რაცა ებადა – მარტო ლიტერატურული, ფილოსოფიური ან იურიდიული, ისიც ვიწრო სამსაჯულო მხრის. საზღვარს გარედ კი ყველა პოლიტიკური პარტიის კადრი და შტაბი სხვადასხვა სპეციალისტების საჩინო მოღვაწეებისგან არიან შემდგარნი. პარტიებს იქ მეტად რთული სასიცოცხლო საქმეები მორიგად უდგათ წინ, რომლის მართვა ერთობ მარჯვე ღონისა და ცოდნის მოხმარებას თხოულობს. ამიტომ მეთაურებს გავლენის შერჩენა როდილა შეუძლიათ მარტო ფრაზების რახა-რუხით ან მიუწვდომელი სიმალლისაკენ ფრთების ფართხალით“ [1,296].

1881 წლის ივნისში თავის გაზეთში „ობზორი“ ნიკო ნიკოლაძემ დაბეჭდა სტატია „საფრანგეთის რესპუბლიკური პარტიის კანდიდატები“, რომელშიც საუბარია ამ პარტიის და მის ლიდერთა მზადებაზე არჩევნებისთვის. იგი აქებს ამ პარტიის ხელმძღვანელებს, რომლებმაც გადამწყვიტეს რესპუბლიკური პარტიისაკენ მიიზიდონ თანამედროვე საფრანგეთის ყველა უნიჭიერესი და დიდი ადამიანი. ამ მიზნით მათ პოლიტიკურ სარბიელზე ნა-

მოსწიეს თითქმის ყველა ის პირი, რომელთაც თავი გამოიჩინეს და დიდი სახელი მოიხვეჭეს მეცნიერებასა და ხელოვნებაში. მათ წამოაყენეს და სენატში გაიყვანეს ორი ყველაზე უფრო გამოჩენილი ქიმიკოსი – ბიურცი და ბარტელო. ამ ღირსეული ადამიანების არჩევამ ულაპარაკოდ ჩააწყნარა თვით პარტიული მტრებიც კი. ნიკოლაძე ხაზს უსვამს, რომ „ამ არჩევნებში კიდევ ერთხელ გამოჩნდა გამბეტას დიდი ორგანიზაციული ნიჭი: პარტიას, რომელსაც შეუძლია დაფასება, თავისკენ მიზიდვა და წარმოჩენა ქვეყნის საუკეთესო ადამიანების, თავისუფლად შეუძლია დაუმარცხებლობის იმედი ჰქონდეს მომავალშიც... იმისათვის, რათა შეძლო ასეთი ადამიანების დაფასება თავად უნდა იყო ნიჭიერი, რათა დაინახო მათი ღირსება და არ გეშინოდეს მათი მეტოქეობისა“ [11,420-421].

ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ პოლიტიკური პარტიები ერთმანეთს ებრძვიან გავლენისათვის და გამარჯვებისათვის, რაზეც დიდ ენერგიას ხარჯავენ, მაგრამ საბოლოო ჯამში ეს არაა მთავარი – უმთავრესია თუ როგორ გამოიყენებს გამარჯვებული პარტია თავის გავლენას და შეასრულებს თავის დანაპირებს: „ყველაზე უფრო მძიმე და გავლენიანი საქმე პარტიებისათვის, იმაში მდგომარეობს, თუ როგორ მოიხმარს რომელიმე პარტია თავის გამარჯვებას, რას გაარიგებს და გააწყობს ის, როცა ბრძოლის ასპარეზი ხელში დარჩება, როგორ გამოიყენებს ის თავის გავლენას და დაავგირგვინებს თავის შრომას. რაც უფრო ხეირიანათ და დაუფანტველათ ხმარობს თავის ძალას გამარჯვებული პარტია, მით უფრო ხანგრძლივია მისი გავლენა, მით უფრო და უფრო სუსტდება მისი წინააღმდეგი პარტია, მით უფრო ძლიერდება საზოგადოების მყუდროება და ბედნიერება“ [1,67].

ნიკოლაძე ამასთან აკონკრეტებს, რომ როგორც გამარჯვებულმა, ისე სხვა ნორმალურმა პარტიებმა ხალხისთვის ყველაფერი უნდა გააკეთონ ღიად, გამჭვირვალედ, ყოველგვარი ოინების, კომბინაციების და ინტრიგების გარეშე: „რაც კი რამ გაკეთებულა ქვეყანაზე დიდი ან სახეირო, ხალხისთვის, გაკეთებულა

აშკარად, საქვეყნოდ, პირდაპირი, მარტო პატიოსანი საშუალებით, მარტო ნამდვილის ძალით, გონებითის ან ფიზიკურის ძალით, და არა ოინობით, პირფერობით, ფარისევლობით, და სხვა ამ რიგი საშუალებით. მარტო „კლიკას“, ავაზაკურს ბრბოს შეეფერება ქვეშქვეშურად მოქმედება საზოგადო ასპარეზზე“ [1,181].

ნიკო ნიკოლაძე გამოყოფს ორგვარ ხერხს ამა თუ იმ საზოგადოების, პარტიის სათავეში დასადგომად და მის სამართავად. პირველი ესაა საკუთარი გეგმისა და იდეის გამომუშავება და მათი დაყვანა უმეტესობის აზროვნებამდე სერიოზული იდეური ბრძოლის გზით, რაც აზრთა შეჯახებაზეა დაფუძნებული. ასეთი ბრძოლის წარმატებით დამთავრების შემდეგ გამარჯვებული მიმართულების პოზიცია არა მარტო მყარია, არამედ პოზიტიურად მოქმედებს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. ასეთი მიმართულების მეთაურს გამარჯვების შემდეგ უკვე აღარავითარი განსაკუთრებული დანიშნულება აღარ აქვს. რაკი მისი აზროვნება, მიზანი, სისტემა და ტექნიკა საყოველთაო საკუთრებადაა ქცეული, შესაძლებელია ნებისმიერმა ინტელიგენტმა უფრო მოხერხებულად წარმართოს უკვე დაწყებული საქმე. ერთი სიტყვით „ამა თუ იმ მიმართულების გამარჯვება წინ სწევს მთელ საზოგადოებას, ვინაიდან მის აზროვნებასა და განწყობილებაში მხოლოდ პროგრესის საშუალებითაა შესაძლებელი ასეთი გამარჯვების მიღწევა, იმ იდეების საყოველთაო საკუთრებად ქცევა, რომელიც თავდაპირველად მხოლოდ რამდენიმე ინტელიგენტის არსებაში თუ იყო მიჩქმალული“ [1,333].

ნიკოლაძის თქმით, მეორე ხერხი შეუდარებლად უფრო მარტივი და ხელმისაწვდომია. იმ შემთხვევების დროს, რომელიც საზოგადოების ყურადღებას იმსახურებენ, საკმარისია დაეყრდნო ადამიანთა უმეტესობის განწყობილებას, მიხვდე მათ სურვილებს და შეძლო მათი ერთ ფორმულაში ჩამოყალიბება, რომ საზოგადოება სიამოვნებით დაგაყენებს თავის მეთაურად. მაგრამ ამას აქვს ძალზე ნეგატიური მხარეც: „ეს ხომ ჩამორჩენილი საზოგადოების ხელში სრულიად უმნიშვნელო

ფიგურად ქცევას ნიშნავს, ეს ხომ ფლუგერის როლია, რომელიც მხოლოდ უმრავლესობის განწყობილებას გამოხატავს და განა ასეთი ადამიანი მართავს საზოგადოებას? პირიქით, სწორედ საზოგადოება მართავს ამგვარ „ხელმძღვანელს“. განაღა უნდა გვიკვირდეს, რომ ასეთი „წინამძღოლი“ წარამარა იძულებული ხდება, ბრბოს მუდმივ ცვალებადი განწყობილების გათვალისწინებით დღეს გვიმტკიცოს ის, რასაც ერთი წლის წინ უარყოფდა და პირიქით? (მერე ამ საკითხს უფრო ჩაულრმავედა გუსტავ ლეონი – ვ.შ.). რა თქმა უნდა, ამგვარ „ინტელიგენციას“ უკვე აღარავითარი გავლენა აღარა აქვს მასაზე, რადგან აქ როლებია შეცვლილი: მას თვითონ კი აღარ მიჰყავს საზოგადოება, არამედ საზოგადოება მიათრევს მას ყველგან, საითაც კი გაიწევენ მისი ბნელი ინსტინქტები [11,334].

ნიკოლაძის დაკვირვებით მეთაურის, წინამძღოლის სავარძელში დაუმსახურებლად აღმოჩენილი ადამიანის მთავარი მახასიათებელია ის, რომ იგი ყოველგვარ საშუალებას მიმართავს, რათა ჩამოიშოროს ყველა ნიჭიერი, დამოუკიდებლად მოაზროვნე ადამიანი, ირგვლივ შემოიკრიბოს უნიჭოები, რომლებიც უსიტყვოდ შეასრულებენ „მეთაურის“ ნება-სურვილს და სრულიად უპასუხისმგებლოდ გაიყოფენ, მასთან შეთანხმებით, წინამორბედის ფლუგერულ როლს, ასეთ „წინამძღოლებს“ ისე ეშინიათ და გაურბიან ნიჭიერ ადამიანებს, როგორც ეშმაკი – საკმეველს: „ნიჭიერი ხალხის რაღაც საქმით დასაინტერესებლად საჭიროა მუშაობა, დაბეჯითება, აზრის თანმიმდევრობა, ხასიათის სიმტკიცე, მათ არ შეიძლება მხოლოდ უბრძანო: „გააკეთეთ ეს და ეს“, საჭიროა იქვე დაასაბუთო – რატომ უნდა გაკეთდეს სწორედ ეს და არა სხვა რამ, ხოლო გონებაჩლუნგებთან კი, რომელთა უჭკუო თავებში არასოდეს დაიბადება რაიმე წინააღმდეგობა, ეჭვი ან შეკითხვა, შეიძლება შემოიფარგლო მითითებითა და ბრძანებებით“ [11,338].

საბოლოოდ ნიკოლაძე დაასკვნის, რომ ასეთი მეთაურების სურვილი – გამოჩნდნენ დიადნი, რის მიღწევასაც ისინი ცდილობენ თავის გარშემო მხოლოდ ქონდრისკაცების შემოკრებით,

მარცხისთვისაა განწირული – „წინილებში მამალიც გამოირჩევა სიმაღლით, მაგრამ მას ამისთვის გიგანტად არავინ თვლის“, „საჭიროა ქონა არა მხოლოდ გონების, ცოდნის, ხასიათის ბრწყინვალეებისა, არამედ დარბაისელი ხარისხისაც. მაშინ თავისუფლად და ყოველგვარი მოთხოვნის გარეშე დამყარდება ის პრესტიჟი, ურომლისოდაც წარმოუდგენელია რაიმე დისციპლინა“ [11,492].

რა შემთხვევაში შეიძლება შესთავაზოს პიროვნებამ თავის თავი ლიდერად ხალხს? ნიკოლაძის დაუქინებული თვალსაზრისით, ის სათავეში უნდა დადგეს იმ შემთხვევაში, „თუ თანამემამულეებზე უფრო გამჭრიახი, დაკვირვებული, მოხერხებულია და იცის როდის უნდა დაძრას ისინი წინ, ხოლო როცა საჭიროა, ადგილზე შეაჩეროს“ [11,337].

ნიკო ნიკოლაძე ერთმანეთს ადარებს ევროპელ და ქართველ საზოგადო და პოლიტიკურ მოღვაწეებს. მისი აზრით, ევროპის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მთავარ როლს ჩვეულებრივ ორი ტიპის მოღვაწენი ასრულებენ: ფანატიკოსები და მოანგარეები (ე.ი. ანგარებიანი ადამიანები). რაც შეეხება საქართველოს, „საზოგადოებრივი მოღვაწეობისთვის მომზადებული ადამიანები, – ხაზს უსვამს ნიკოლაძე, – რომლებიც ამ საქმიანობისთვის საჭირო ცოდნით და ნიჭით იყვნენ აღჭურვილნი, ჩვენში ძლიერ ცოტაა. კიდევ უფრო ნაკლებად გვყვანან ფანატიკოსები, რომლებიც იკისრებდნენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა რკინის ბორკილების ტარებას... კიდევ უფრო მეტი რაოდენობით გვყვანან სავსებით მოუმზადებელნი პირნი, რომლებსაც ბრწყინვალე საზოგადოებრივი მდგომარეობის უზომო მადა აქვთ, მაგრამ სრულიადაც არ გააჩნიათ არც მშვიდი ანგარიშის ანობა, არც გამძლეობა, არც უნარი, რომ საკუთარი ძალ-ღონით და მეტნაკლებად რიგიანი საზოგადო საშუალებებით მიაღწიონ თავიანთ მიზანს და რაკი სხვა ტიპის საზოგადო მოღვაწენი ჩვენ არ გავაჩნია, ამიტომ ბურთი და მოედანი რჩება ხოლმე ამ ორი ტიპს – სათნო აზიზ-მაზიზებს, ერთი მხრივ, და არაკეთილსინდისიერ ინტრიგანებსა და მოანგარეებს – მეო-

რეს მხრივ" [13,53] (ამის საუკეთესო მაგალითი იყო ერთიანი ნაციონალური მოძრაობის ელიტა).

ასეთი „ლიდერებისა“ და „მოღვაწეების“ ჩამოყალიბებაში და ხელისუფლებაში მოსვლაში ნეგატიურ როლს ჩვენი საზოგადოებაც ასრულებს მისთვის დამახასიათებელი ისეთი თვისებებით, როგორიცაა პირმოთნეობა, მლიქვნელობა, პანეგირიკი, უპასუხისმგებლობა (ანუ „ყიზილბაშობა“, როგორც ამას ილია ჭავჭავაძე უწოდებდა): „გასაგებია ისეთი საზოგადოების მავნებლობა – ნერდა ნ. ნიკოლაძე, – სადაც თქვენს აზრებს ბრმად იმეორებენ და სადაც კრიტიკული დამოკიდებულების ნაცვლად ხოტბას გასხამენ. ასეთ ვითარებაში ადამიანის გონებას ეუფლება ძილი და იგი სულ უფრო ნაკლებს მუშაობს საკუთარ თავზე“ [10,332].

პოლიტიკური ლიდერების შესახებ ნიკო ნიკოლაძის თვალსაზრისი ყველაზე კარგად გამოჩნდა მის ვრცელ ნარკვევში „ლუი ბლანი და გამბეტა“, რომელიც პირველად რუსულ ენაზე დაიბეჭდა მ. სალტიკოვ-შჩედრინის ჟურნალში „ოტერჩესტვენნიე ზაპისკი“ (№1, 1883). ესაა უსერიოზულები პოლიტოლოგიური, ანალიტიკური გამოკვლევა თავის თანამედროვე ცნობილ ფრანგ პოლიტიკოსებზე, რომლებიც თითქმის ერთდროულად გარდაიცვალნენ. ლუი ბლანი (1811-1882) და ლეონ გამბეტა (1838-1882) იყვნენ საფრანგეთის რესპუბლიკური პარტიის ლიდერები და ძალზე ცნობილი პოლიტიკოსები.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ნიკო ნიკოლაძესთვის მნიშვნელოვანია როგორც ლიდერობის თვისებათა თეორია (რომელიც აქცენტს აკეთებს ლიდერის პიროვნულ თვისებათა მრავალფეროვნებაზე), ასევე სიტუაციური თეორია (რომლის მიხედვით სიტუაცია ქმნის ან წარმოაჩენს ლიდერს). მისთვის მაინც გადამწყვეტია ლიდერის პრაქტიკული და არა იმდენად თეორიული მოღვაწეობა. გამბეტას პოლიტიკური მოღვაწეობის ანალიზს იგი იწყებს მისი გარდაცვალების ცნობით, რომ სიკვდილმა პოლიტიკურ ასპარეზს ჩამოაშორა უდიდესი ძალა, რომელსაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა არა მარტო საფრანგეთის ბედზე, არამედ

მსოფლიო მოვლენათა მსვლელობაზე, ე.ი. ნიკოლაძეს გამბედა მიაჩნდა მსოფლიო მნიშვნელობის ფიგურად, რომელშიც იგი ხედავდა სწორედ პრაქტიკულ ძალას. ნიკოლაძე აქვე იმონებს საზოგადოებრივ აზრს, რომლის თანახმად მოაზროვნენი შეიძლება დაიშრიტონ და გალატაკდნენ, მაგრამ პრაქტიკული მოღვაწენი მუდამ ახალგაზრდები და დაუშრეტელნი არიან. მათ შეუძლიათ ღრმა მოხუცებულობამდე სარგებლობა მოუტანონ საზოგადო საქმეს. ამიტომ, როცა ასეთი მოღვაწენი კვდებიან, ყველას ეჩვენება, რომ მათთან ერთად იმარხება უამრავი ნაყოფიერი საქმე (ეს სიტყვები თავად ნ. ნიკოლაძეზეა ზედგამოჭრილი).

ნიკო ნიკოლაძე მაღალ შეფასებას აძლევს ლუი ბლანისა და გამბეტას მოღვაწეობას, რომლებმაც თვალსაჩინო როლი შეასრულეს საფრანგეთის ისტორიის კრიტიკულ პერიოდებში 1848-1882 წლებში. ნიკოლაძის მოხდენილი გამოთქმით „მათ ჰქონდათ საათები და თვეები ყველაზე უფრო სახარბიელო დიქტატურისა – გონების, ტალანტის დიქტატურისა“ [11, 593]. მათ ამ აღიარებას მიაღწიეს სიმდიდრის, არმიის, ორგანიზაციის (პარტიის), პირადი პატივისმცემლებისა და მაჩანჩალების გარეშე, ყველაზე შფოთიან პერიოდებში მიაღწიეს ფრანგთა მორჩილებას, რაც ძნელი გასაკეთებელია. მათი ერთადერთი იარაღი იყო თანამოქალაქეთა რწმენა და გონებაზე ზემოქმედება.

ნიკოლაძე იკვლევს, თუ რა განაპირობებდა დროდადრო მათში ძალის ან უძლურების მოზღვავენას, მათი პოლიტიკური მნიშვნელობის არასტაბილურობას, მათ გავლენას თანამედროვეთა გონებასა და ბედზე.

ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ნეკროლოგებით, რომლებშიც ყველა მიცვალებული გენიოსადაა გამოყვანილი, ძნელია რეალობის და სიმართლის დადგენა. ისეთ ქვეყანაში პირველობის მოსაპოვებლად, როგორიცაა საფრანგეთი, საჭიროა ასჯერ უფრო მეტი ნიჭი და ძალა, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყანაში. ნიკოლაძე ხაზს უსვამს გამბეტას მრავალმხრივ ნიჭს, რომელსაც განგებამ უხვად უწყალობა ყველა ღირსება, რაც სახელმწიფოს

მეთაურისთვისაა აუცილებელი: მჭევრმეტყველება (რომლითაც მასებს ატყვევებდა), მოქნილი გონება (ადვილად რომ შეუძლია შეითვისოს ყოველი ახალი და ადვილადვე გახადოს საზოგადოების საკუთრება), გამბედაობა (რაც კადნიერებამდე და თავხედობამდეც მიდიოდა), მხიარულება (იმსახურებდა ყველას სიმპათიას), ფრთხილი ანგარიშიანობა, ენერგიულობა, სიმტკიცე, მოთმინების უნარი, ლაკონური მეტყველების ოსტატი (მასზე მეტად არავის შესწევდა ძალა რთული პოლიტიკური აზრის ორსიტყვიან ფორმულაში ჩამოსხმისა, რაც თვით გულცივთა გონებაშიც კი იბეჭდებოდა), საკუთარი თავის რწმენა (არავის სჯეროდა საკუთარი ვარსკვლავისა და თავისი მოწოდებისა ისე, როგორც ამ კაცს ჯერ კიდევ ბევრად უფრო ადრე, ვიდრე მის სახელს ვინმე გაიგონებდა), ბედმა მას ასევე უხვად მოუვლინა სხვადასხვა სიტუაციები, პირობები, შემთხვევები, რომლითაც მისი ტალანტი ასე რელიეფურად წარმოჩნდა [1, 596].

ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ იმ ხალხს, რომელიც სედანის შემდეგ (1870 წელი) ნაპოლეონ III არმიის განადგურებასთან ერთად შიშსა და ძრწოლას მოეცვა, იგი ციდან მოევლინა ღმერთივით, გამამხნევებელი სიტყვით და მისი ხელის ერთი აქნევით მიწიდან ამოიზარდა ხუთი არმია. მართალია მან ვერ შეაჩერა პარიზის დაცემა (ეს არავის შეეძლო), მაგრამ ნაციონალური საბჭოს ჩამოყალიბების და კომუნის დაცემის შემდეგ იგი რესპუბლიკის გამარჯვების მაუნყებლად მოგვევლინა. მისი მცდელობებით გაცვდა ყველა ზრახვა, ჩანაფიქრი და ინტრიგა ფრანგი მონარქისტების. თუმცა ასეთი პოპულარობის მქონე ადამიანმაც კი ვერ შეძლო მასზე უგონოდ შეყვარებული მასა გადაეყვანა გზიდან და თავის რჩეულ გზაზე დაეყენებინა.

ნიკოლაძის აზრით, ბრწყინვალე ნიჭიერებამ გამბეტას მხოლოდ იმიტომ შეუქმნა ავტორიტეტი, რომ მან თავისი ნიჭი მართალ საქმეს მიუძღვნა, საქმეს, რომელიც მოიტანა ისტორიულმა პროგრესმა. როდესაც თავისი წარმატებით თავბრუდახვეულმა, თავის ავტორიტეტს ბრმად მინდობილმა გამბეტამ მოწინააღმდეგეს სძლია, მან წარმოიდგინა, რომ მისთვის ყველა-

ფერი დასაშვებია, რომ მას შეუძლია გაბედოს და შეცვალოს ისტორიის ბორბლის ტრიალი, შეუძლია მოატყუოს ისტორიის პროგრესი. ვიდრე ის ამ საქმის ერთგული იყო, ძალაც მის მხარეზე იყო, რადგან ქვეყნის ყველა ცოცხალი ძალა მას მიეკედლა. მიუხედავად იმისა, რომ მან დაუშვა რამდენიმე ძალზე მნიშვნელოვანი შეცდომა, ამ ჩავარდნებმა მისი მნიშვნელობა არ დააკნინა ფრანგთა თვალში.

ნიკოლაძე გამბეტას უდიდეს დამსახურებად თვლის საშუალო ფენის – არმიისა და ბურჟუაზიის მიზიდვას მონარქიიდან რესპუბლიკისაკენ და დისციპლინის განმტკიცებას მათ შორის. მეორე დიდი დამსახურება იყო ის, რომ გამბეტამ შეძლო რესპუბლიკური პარტიის გაფართოება მთელი ქვეყნის მასშტაბით: „როცა პირველი ფალანგის საგმირო საქმეები პარტიისკენ მიიზიდავს მომხრეთა მასებს, შემდეგ საჭირო ხდება გონიერი და შორსმჭვრეტელი ორგანიზაციის ჩამოყალიბება, რომლის მიზანი იქნება წინსვლა არა ნახტომებით, არა ალაღბედზე და თავპირისმტვრევით, არამედ მტკიცე და ბუნებრივი ნაბიჯებით, რომლის სიმწყობრეც იმატებს პარტიის ძლიერების თანდათანობით განმტკიცების ხარჯზე. დგება საკითხი, რომ ძალთა და სახსართა ხარჯვა უნდა შეეფარდოს მოსალოდნელ შედეგთა ნამდვილ მნიშვნელობას, რაც წინასწარ უნდა აიწონ-და-იწონოს, გამოითვალოს ყოველი ნაბიჯი, ყოველი გადასვლა, რათა არ მოგვიხდეს უკან დაბრუნება ან ერთი და იმავე ადგილის ტკეპნა“ [11, 599-600].

აქედან გამომდინარე ნიკოლაძე აკეთებს შესაბამის დასკვნას, რომ „პოლიტიკაში მთავარია ენერგია, როგორც მოქმედების გეგმის შესადგენად, ისე მისი განხორციელებისთვის. ენერგია კი, ცნობილია, ძნელად შესანახია, მაგრამ ადვილი გასანიავებელი... შეიძლება მოაგროვო პიროვნებათა მასა, რომელთაც ძალა შესწევთ გამოავლინონ ენერგია გარკვეული საათებისა და დღეების მანძილზე, ძალუძთ ძრწოლის გარეშე შეხვდნენ სიკვდილს, გაბედულად შეუშვირონ მკერდი ტყვიას, მაგრამ ბევრ მათგანს, სავსებით ენერგიულ პიროვნებას, მაინც არ ეყოფა ამ-

ტანობა, შეინარჩუნოს ენერგიის იგივე ვადა რამდენიმე წლის მანძილზე, არა მხოლოდ სიკვდილის, არამედ წვრილი, ოდნავ შესამჩნევი დაბრკოლების წინაშეც. სიკვდილის მუქარის წინ ქედმოუხრელი ადამიანები წამდაუნუმ იდრიკებიან და ქედს უხრიან წვრილ ინტრიგებს, პროზაულ დაბრკოლებებს. ამის გამო პოლიტიკური მოღვაწე შეუდარებლად მტკიცე და თანმიმდევრული უნდა იყოს პარტიული პროგრამის განხორციელებაში, ვიდრე დროდადრო გაელვებულ აფეთქებებსა და მანიფესტაციებში, რაოდენ სახიფათო და ეფექტურიც არ უნდა იყოს ისინი“ [11,600].

ნიკოლაძის თქმით, გამბეტამ შექმნა საერთო ფრანგული მასშტაბის ძლიერი პარტია, სადაც ტალანტები ვერც კი ასწრებდნენ გამოვლენას, რომ უკვე აწინაურებდნენ, უძებნიდნენ შესაბამის როლს. ამით აღწევდნენ პოლიტიკაში ყველაზე უფრო ძნელად განსახორციელებელ შედეგს – ამოექაჩათ რაც შეიძლება მეტი სარგებელი ქვეყანაში არსებული ძალებიდან სათანადო სფეროში ყოველგვარი ნიჭის ჩაყენების გზით: „ძალთა ასეთი ეკონომიის წყალობით რესპუბლიკური პარტია, რომელიც მანამდე მოუმზადებელი და პრაქტიკულად უძლური ჩანდა, უცებ გამობრწყინდა, გამოავლინა მცოდნე პრაქტიკული და ნიჭიერი ადამიანების ისეთი რაოდენობა, რომელზედაც არც ერთ პარტიას არ შეუძლია ეოცნება საფრანგეთში. სწორედ ამგვარ ორგანიზაციაშია საჭირო ის „დისციპლინა“, ურომლისოდაც არ შეიძლება პარტიის არსებობა და არა მისი ყველა წევრის ბრმა მორჩილებაში რომელიმე პიროვნებისადმი, რაოდენ გენიალურიც არ უნდა იყოს იგი“ [11,602].

ნიკოლაძე პატივს მიაგებს გამბეტასნაირ დიდ ლიდერებს, მაგრამ თვლის, რომ „ცალკეულ პირთა ნება-სურვილი, შეცდომათუ მოქმედება, რა გავლენიანიც არ უნდა იყვნენ ისინი, უძლურია ისტორიულ განვითარებასთან“ [11,607].

პოლიტიკაში ძალზე მნიშვნელოვანია დაშვებული შეცდომების ანალიზი, ის თუ რა გავლენიანობა გამოაქვთ აქედან პოლიტიკოსებს. ნიკოლაძე გამოყოფს გამბეტას რამდენიმე მნიშვნელო-

ვან შეცდომას, რამაც მისი პოლიტიკური დასამარება გამოიწვია და კრაზი განაცდევინა: „გერმანიასთან დამარცხების და საფრანგეთის დამცირების შემდეგ ომით დაღლილ და განანამებ ფრანგებს მან წამოუყენა ლოზუნგი-მოთხოვნა „ომი, რაღაც არ უნდა დაგვიჯდეს“, რაც არასწორი იყო, ის ასევე უარყოფდა სოციალური საკითხის არსებობას, ცხოვრობდა, ფიქრობდა და მოქმედებდა მხოლოდ სადღეისოდ და მომავლისკენ არ იყურებოდა, არ სჯეროდა მოვლენეთა გარდაუვალი ცვალებადობა და ულმოებლობა. დღევანდელი პოლიტიკის წვრილმანი მიზანი მას მუდმივად ავიწყებდა მომავლის არსებით ინტერესებს. მას არამცთუ მარტო დღევანდელი კვერცხი ერჩივნა ხვალინდელ ქათამს, – ეს შედარება კარგად ვერ გამოხატავს მის უზრუნველობას, არამედ მუდმივად მზად იყო ცხვირწინ მოტანილ ოსპის შეჭამანდზე გაეცვალა პირმშოს ყველა უცილობელი უფლებები. გარდა ამისა, ის მზად იყო მომავლისათვის სიკეთისა და ოქროს მთებს დაჰპირებოდა ვინმეს, რათა დღეს ერთი კაპიკი მიეღო, ხოლო როცა ჰპირდებოდა, არასოდეს ახსოვდა, რომ სიტყვას შესრულება უნდა. ყველაფერ ამას კი მზაკვრობისა და ეშმაკობის გამო კი არ აკეთებდა, ვინმეს მოტყუების მიზნით კი არ სჩადიოდა, არამედ ბოშური უზრუნველობის გამო, იმის გამო, რომ არ იყო მიჩვეული სერიოზულად ეფიქრა მომავალზე და მტკიცედ ხსომებოდა, როგორც თავისი, ისე სხვისი დაპირება“ [11,610].

ნიკოლაძე ხაზს უსვამს გამბეტას სწორ ტაქტიკას, რომ ლეგალურად აეღოთ ხელში ძალაუფლება, რასაც ყველა იზიარებდა. ამასთანავე ყველა ფიქრობდა, რომ ადამიანს, რომელიც ასეთ იდეებს ქადაგებს და აშკარად ხედავს ძალაუფლების მისი პარტიის ხელში გადასვლის დროის სწრაფ მოახლოებას, უთუოდ წარმოდგენა აქვს იმაზე, როგორ უნდა ისარგებლო ძალაუფლებით. გამბეტას ამ შეცდომიდან გამომდინარეობს ნიკოლაძის გონივრული დასკვნა, რომ „ადამიანები, რომელთაც ხელთ უპყრიათ ძალაუფლება და არ იციან, როგორ მოუტანონ თავიანთ ხალხს კეთილდღეობა, ღირსნი არ არიან ძალაუფლებისა და

ვერც შეინარჩუნებენ მას“ (ეს ზუსტად მიესადაგება საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდის ყველა ხელისუფალთ 1990-2012 წლებში – ვ.შ.).

აქედან გამომდინარეობს ნიკოლაძის მეორე ბრწყინვალე და პრაგმატული დასკვნა, რომ „პარტიამ უნდა მოჰკიდოს ხელი მმართველობას რეფორმებისა და გაუმჯობესების მზა პროგრამით, რადგან, როცა ძალაუფლებას მიაღწევ, მერე უკვე გვიანდაა ფიქრი, მხოლოდ მოქმედებაა საჭირო. ყოველგვარი მერყეობა დასაშვებია ძალაუფლების ხელში ჩაგდებად და არა მაშინ, როცა ყოველი წუთი საქმეს უნდა მოხმარდეს“ [11,611] (ეს დღემდე არის ქართული მმართველი პოლიტიკური პარტიების უდიდესი მიწისი – ვ.შ.).

ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ გამბეტამ ვერ წარმოადგინა ვერც რეფორმათა პროგრამა, ვერც პოლიტიკური სისტემის გარდაქმნის გეგმა; წლების მანძილზე იგი ერთ ადგილს ტკეპნიდა. ანრი როშფორმა გააშიშვლა მისი აქილევსის ქუსლი, როცა იხუმრა: გამბეტა ისე შეუდგება ხვალიდან რეფორმებს, როგორც ზარმაცი მოსწავლეები იფიცებიან ხოლმე – მომავალი ორშაბათიდან დავიწყებ მეცადინეობასო.

ნიკოლაძე აქვე ხაზს უსვამს გამბეტას არასწორ საკადრო პოლიტიკას ხელისუფლებაში მოსვლის დროს: „მან პორთფელის უმეტესი ნაწილი ისეთ ხალხს დაურიგა, რომელთაც არამცთუ მარტო ქვეყანა არ ენდობოდა, არამედ პარლამენტის ვინაო წრეებშიც ავტორიტეტი არ ჰქონდათ... ლომი დანვა და კატა შობაო... დაცემის ძალა და სიღრმე შეესაბამებოდა გამბეტაზე დაკისრებული იმედების და სასოების სიმაღლეს... ყველა ის განცხადება, მის კუბოს რომ აცილებდა, ეხებოდა გამბეტას პატრიოტიზმს, 1870 წლის ამბებში მის როლს, მაგრამ ამასთან ერთად, არავის, თვით მის მახლობელ მეგობრებსაც კი, აზრადაც არ მოსვლიათ ეთქვათ, რომ გამბეტას სახით საფრანგეთმა დაკარგა დიდი კანონმდებელი ძალა, განმახლებელი, ნოვატორი, ყველამ იცოდა და ხედავდა, რომ გამბეტა ამ მხრივ საოცრად უნაყოფო იყო“ [11,613-614]. საბოლოოდ ნიკოლაძე

დაასკვნის, რომ „გამბეჭდა ფრანგების თვალში სწორედ ის დატენილი რევოლუციური იყო, რომელსაც მშვიდობიანი მოქალაქენი ყოველ შემთხვევაში იძენენ თავდასხმის მოლოდინში მტრების შესაშინებლად, მაგრამ რომელსაც თვითონვე სიფრთხილითა და ფარული შიშით უყურებენ, რა არის, პატრონს რაიმე უბედურება არ შეამთხვიოს... გამბეჭდა არ იდგა თავისი როლისა და ამოცანის სიმაღლეზე – დამარცხებინა ბისმარკი. თავისი მოუხერხებლობით ის მოწინააღმდეგეს უმართავდა ხელს... გამბეჭდა დროულად მოკვდა, დაასწრო, ვიდრე ქვეყანა მისი შემოქმედებითი სიბერნის მოწმე გახდებოდა“ [11, 619-620].

ამავე ნარკვევში ნიკო ნიკოლაძე იძლევა მეორე გამოჩენილი პოლიტიკოსის, მოაზროვნისა და მოღვაწის ლუი ბლანის გამბეჭასთან შედარებით.

ნიკოლაძე თვლის, რომ ლუი ბლანს არ ჰქონია გამბეჭას ნიჭის ბრწყინვალე მხარეები, არ გააჩნდა მისნაირი ცხოველი, მგზნებარე ტემპერამენტი, მაგრამ მასზე შეუდარებლად ღრმა და პრინციპული იყო: „ავადმყოფურად მორიდებულს მთელი არსებით სძულდა სცენური გარემო და განზრახ გაურბოდა ყოველგვარ ეფექტს. მას სწამდა, რომ ჰქონდა სავსებით პოპულარული მწერლის ღრმა შემოქმედებითი გონება, ნიჭი და რცხვენოდა დამდაბლებულიყო იმ ილეთებამდე, რომლებიც ბრბოს განვითარების დონეს ახასიათებდა“ [11, 326]. ნიკოლაძე ხაზს უსვამს მის ბრწყინვალე ორატორულ ნიჭს და ინტელექტს („ჰქონდა ტალანტი თავისამდე ამაღლებინა თავისი მკითხველები და მსმენელები, იცოდა, როგორ გამხდარიყო პოპულარული და გასაგები თვით ყველაზე დაბალი წრისათვის“). ნიკოლაძე თვლის, რომ ლუი ბლანმა რესპუბლიკას უფრო მნიშვნელოვანი სამსახური გაუწია, ვიდრე გამბეჭამ. მისი დამსახურება იყო, რომ მუშათა კლასმა მხარი დაუჭირა რესპუბლიკას. 1848 წლის რევოლუციური მოვლენების დროს „მოსახლეობის კერპი ლუი ბლანი პოლიტიკის ყოვლისშემძლე მესვეური იყო. მაშინ მან ვერ გაბედა ისეთი თამამი, მაგრამ მეტისმეტად სარისკო ნაბიჯის გადადგმა (დროებითი მთავრობის გარეკვა, რაც მის ერთ სიტყვაზე იყო დამოკი-

დებული – ვ.შ.), მან არ მოისურვა თავი დიქტატორად გამოეცხადებინა, ვერ მოახერხა ან ვერ შეძლო ესარგებლა ბურჟუაზიული პანიკით, რათა დროებით მაინც გაეტარებინა ცხოვრებაში ისეთი რეფორმები, რომელთა კვალსაც შემდგომ ვერავითარი რეაქცია ვერ მოსპობდა“ [11,632]. ლუი ბლანის შეცდომებზე დაყრდნობით ნიკოლაძე აკეთებს დასკვნას, რომ „პოლიტიკური მოღვაწე, რომელსაც მოვლენათა მსვლელობა წამოსწევს ხელისუფლებაში, ის კი ხელიდან გაუშვებს შესაძლებლობას ამოქაჩოს იქიდან თავისი დოქტრინისა და პარტიისათვის რაც შეიძლება მეტი სარგებელი, თითქმის ყოველთვის კარგავს ნდობას თავის მიმდევრებში, ხოლო მოწინააღმდეგეთა თვალში კი ყოველგვარ ავტორიტეტს“ (იქვე).

ნიკოლაძე ხაზს უსვამს, რომ საჭირო იყო ახალი თაობის მოსვლა, 1848 წლის შეცდომებისა და გულგატეხილობის დავიწყება, რომ ლუი ბლანის დოქტრინის (სახელმწიფო სოციალიზმი – ვ.შ.) არსებით მხარეებსა და მის უდიდეს ტალანტს კვლავ შეექმნა მისთვის მნიშვნელობა და ავტორიტეტი რესპუბლიკელთა მასებში. მიუხედავად იმისა, რომ იგი 22 წელი (1848-70 წ.წ.) იძულებით გადახვენილი იყო ინგლისში, რომელიც ლუი ბლანმა შრომაში და ბრძოლაში გაატარა, ამ დევნილის პრესტიჟმაც კი ვერ შეძლო განემტკიცებინა მისთვის გარკვეული პოლიტიკური როლი მესამე რესპუბლიკის მთავრობაში. 1870 წლის შემდეგ ლუი ბლანის საზოგადოებრივი მოღვაწეობა არ შეესაბამებოდა მის მნიშვნელობას 1848 წელს, როგორც თვითონ განმარტა, იგი სრულიად შეგნებულად გაუჩინარდა, დარწმუნებული, რომ პარტიისა და სამშობლოს საარსებო ინტერესები ამას მოითხოვდნენ“ [11,632] (ანუ, გააკეთა ის, რაც აქამდე ვერც ერთმა ქართველმა პოლიტიკოსმა ვერ შეძლო – ვ.შ.).

იმედი, რომ ახლო მომავალში გაბათილდება ის სკეპსისი და გულისტკივილი, რომელიც ნიკოლაძემ გამოთქვა 105 წლის წინ: „ელირება კი ოდესმე ჩვენი უბედური ქვეყანა, რომ მის საქმეთა სათავეში, მისი ბედის მეთაურად, მისი საჭიროების გამომხატველად, მისი ენერგიის წარმმართველად თანამედროვე ცოდნით

შეიარაღებული წინამძღოლები ჰყავდეს? თუ მას ელის დალუპვა ისე, რომ ვერ ეღირსოს ნათელს და იმ მეთაურთა მსხვერპლი შეიქნეს, ვინც ვერც კი ხვდება თავის გონებრივ სიბნელეს და ქვეყანას უფსკრულისაკენ რომ მიაქანებს" [12,140].

ამრიგად, ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებანი პოლიტიკური პარტიისა და ლიდერობის შესახებ დღესაც მაღალი მეცნიერული დონით გამოირჩევა და კვლავაც დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა გააჩნია ქართული პოლიტიკური სისტემისა და პოლიტიკური ელიტისათვის, პარტიული მშენებლობისათვის და მომავალი პოლიტიკური ლიდერების სწორ გზაზე დაყენებისათვის.

§4. ნიკო ნიკოლაძე მოსამართლეებისა და ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შესახებ

ყველაზე მშვენიერი და მაღალი თეორიული პრინციპებიც კი შეიძლება ისე დამახინჯდეს ცხოვრებაში, რომ ვერც კი ვიცნოთ

ნიკო ნიკოლაძე

1881 წელს ნიკო ნიკოლაძემ რუსულ ჟურნალში „იურიდიჩესკოე ობოზრენიე“ (№2,5,18,19) სერიის სახით გამოაქვეყნა ვრცელი სტატია სისხლის სამართლის სასამართლოს საფუძვლების შესახებ“. სტატია ეძღვნება არა მარტო იმდროინდელ პრობლემურ საკითხებს იურისპრუდენციის სფეროში (ესენი დღესაც აქტუალურია თანამედროვე მსოფლიოში).

ნიკო ნიკოლაძე აქ გამოდის ცნობილი ავსტრიელი მეცნიერის გუე-გლუნეის წინააღმდეგ, რომელმაც 1863 წელს ავსტრიაში ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღების წინ საჯაროდ წაიკითხა 7 ლექცია, რომლებშიც იგი ამტკიცებდა, რომ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღება სიკეთეს არ მოიტანდა (სხვათა შორის, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღების შესახებ ნ. ნიკოლაძემ პირველად დაწერა ჯერ კიდევ 1874 წელს სტატიაში „დანაშაულისა და სასჯელის შესახებ, თხზ.ტ.IV).

დასაწყისში ნ. ნიკოლაძე კანონის და კანონიერების მნიშვნელობაზე, მის თეორიულ და პრაქტიკულ ასპექტებზე საუბრობს. იგი მიუთითებს, რომ კანონი უძლურია მოაწესრიგოს ცხოვრების ათასგვარი წვრილმანები; რა იდეალურიც უნდა იყოს კანონთა კოდექსი, ცხოვრება მაინც წინ უსწრებს მას, რადგან შეუძლებელია ყოველდღიურად ვცვალოთ კანონი მაშინ, როცა ცხოვრება მუდმივად ცვალებადია და სულ ახალ და ახალ მოთხოვნებს გვიყენებს. ნიკოლაძის აზრით კანონი იქმნება პიროვნების თავისუფლების შესაზღუდავად, მაგრამ მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს სჭირ-

დება ერთობლივი ცხოვრების საარსებო ინტერესებს. „კანონი კი არ ქმნის ცხოვრებას, არამედ თვით ცხოვრება ქმნის კანონს. შესაბამისად ცხოვრება კი არ არის დამოკიდებული კანონზე, არამედ კანონი ცხოვრებაზე. ამ უბრალო და მარტივი პრინციპის გაუგებრობამ მთელ კაცობრიობას დიდი დანაკარგები მოუტანა და მრავალი ქარიშხალი დაატეხა თავს [11,429].

ნიკოლაძე ხაზს უსვამს იმას, რომ ყველაზე მშვენიერი და მაღალი თეორიული პრინციპიც კი შეიძლება ისე დამახინჯდეს ცხოვრებაში, რომ ველარც კი ვიცნოთ (მაგ. ასე დაემართა მარქსიზმს სსრ კავშირში – ვ.შ.). იგი წერს, რომ რუსეთში 1864 წელს ფორმალური მტკიცებების თეორიის გაუქმების შემდეგ ბრალდებულის ბედი მთლიანად მოსამართლის ხელში აღმოჩნდა. ასე, რომ მოსამართლეს „თუ უნდა შეგვიწყალებს, თუ უნდა – დაგვსჯის (როგორც ეს იყო სააკაშვილის დროინდელ საქართველოში, სადაც პროკურატურა და მოსამართლე არანაირ შანსს არ უტოვებენ არავის სამართლიანობის მისაღწევად – ვ.შ.). ნიკოლაძისთვის მიუღებელია ეს მიდგომა: „სისხლის სამართლის განაჩენს მოსამართლის პირადი შეხედულებები და მისი თვითნებობა კი არ უნდა დაედოს საფუძვლად, არამედ – მკაცრი და ცხადი შეგნება, რომელიც დაფუძნებული იქნება იმ მონაცემებზე, მეცნიერებამ რომ გამოიმუშავა და შემოწმდა სასამართლო პრაქტიკით [11,434].

იგი უდავოდ თვლის დებულებას, რომლის მიხედვითაც მხოლოდ ის სასამართლოა ნამდვილი და სამართლიანი, რომელიც ხელჩაკიდებული მიჰყვება ხალხის ცხოვრებას, მაგრამ ცხოვრების გვერდით სიარულს იგი სხვაგვარად ვერ შეძლებს, თუ მთლიანად არ გაიზიარა მისი შეხედულებანი, იდეალები და ეპოქის მიმართულება: „შეურაცხმყოფელია ისეთი სასამართლოს არსებობა, რომლის ზნეობრივი და გონებრივი დონე თავისი ეპოქის მოთხოვნილებებზე უფრო დაბლა დგას, მაგრამ უდიდესი უსამართლობაა ისეთი სასამართლოს არსებობაც, რომლის იდეალები საზოგადოებრივ იდეალებზე უსასრულოდ მაღლა დგას“ [11,437].

ნიკო ნიკოლაძეს ჯერ კიდევ 130 წლის წინ სწორად ესმოდა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს უპირატესობა ჩვეულებრივ სასამართლოსთან შედარებით. იგი წერდა, რომ ნათელი გონების ადამიანები, დიდი ხანია მიხვდნენ, რომ დიდი ჭეშმარიტებების ცხოვრებაში დამკვიდრება ძალზე ხანგრძლივი და მძიმე პროცესია, საბოლოოდ კი, ერთ დროს ერეტიკული აზრები მოარულ, ბანალურ ჭეშმარიტებებად გადაიქცევიან ხოლმე. ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს უპირატესობის დასამტკიცებლად ჩვეულებრივ სასამართლოსთან შედარებით მას მოჰყავს სერიოზული არგუმენტები.

ნიკო ნიკოლაძის აზრით ყველა იურისტს ცხოვრებაში ერთი ამოცანა აქვს – იცოდეს კანონები და გამოიყენოს ისინი. მრავალი წლის მანძილზე კანონების შესწავლა, მათი ხშირი გამოყენება ბოლოს აჩენს ილუზიას, რომ კანონდებლობით გამოხატული ცნებები ჩვეულებრივი ცნებებია... რაც უფრო სოლიდური ხდება იგი თავის სპეციალობაში, სულ უფრო მეტად და მეტად სცილდება სინამდვილეს და ბოლოს სრულიად სწყდება მას, ბრმავდება, აღარ ესმის ცხოვრების მოთხოვნილებანი, ველარ ხედავს მის მოუწესრიგებლობას. ამიტომაც არ შეუძლია ცხოვრებაში გონივრულად და საჭირო სამართლიანობით გაატაროს ის საწყისი, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა რეპრესიების არსებობის ერთ-ერთი არსებითი საწყისი, რომლის მიხედვითაც „არავის არ შეუძლია მოიმიზეზოს კანონის უცოდინარობა“.

ნიკოლაძე სავსებით სწორად მიიჩნევს, რომ „ჰკიდებს რა სისხლის სამართლის საქმის გარჩევას, იურისტი, როგორც პროფესიონალი, კარგავს მის თვალწინ ჩავლილი უამრავი მოვლენების ინდივიდუალიზების ყოველგვარ უნარს, იგი მისდაუნებურად ყოველ საქმეს ერთ საერთო ტიპს, საერთო ნორმას უთანაბრებს, შედეგად კი თავისსავე ბარიერს მიღმა აღარ ძალუძს ცოცხალი ადამიანისა და მისი ბედის დანახვა. ამგვარად, იგი რომელიმე კონკრეტულ ივანესა და პეტრეს კი არ ასამართლებს, არამედ ზოგადად ქურდს, მკვლელს, მძარცველს და ა.შ. ამის გამო ბრალდებულს ისეთი ზნეობრივი თვისებები და ხასიათი მიენერება, როგორც პირადად მას

არ ახასიათებს, მაგრამ მოსამართლე უკვე მიჩვეულია მიაწეროს ამგვარი თვისებები საერთოდ ქურდებს, მკვლელებსა და მძარცველებს. მოსამართლე ახალი თვალთ უნდა უყურებდეს ყოველ საქმეს, განზე გაუხედავად, იმ თვალთ, რომელიც წინასწარ განპირობებული არაა არავითარი ტიპებით, თეორიებითა თუ ჩარჩოებით. ასეთი მოსამართლე კი შეიძლება იყოს მხოლოდ ის კაცი, ვისთვისაც სასამართლო არ არის მუდმივი სამუშაო ადგილი, ასეთი მოსამართლისათვის მოსამართლეობა პროფესია კი არ არის, არამედ დროებითი სამოქალაქო ვალის მოხდა (ეს გონივრული მოსაზრება დღეს გაზიარებული არაა – ვ.შ.). მხოლოდ ასეთ მოსამართლეს შეუძლია შეიტანოს სისხლის სამართლის პროცესში ცხოვრებისეული ელემენტები, ურომლისოდაც ყოველი ადამიანის ნამოქმედარი ბრმა და დამანგრეველი ძალაა, რასაც არსებობის არავითარი უფლება არა აქვს“ [11,440].

ნიკოლაძის აზრით ყველაფერ ზემოთქმულს იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ სწავლული იურისტი მოსამართლეები, მართლმსაჯულების ობიექტურობის თვალსაზრისით, არ შეიძლება გვერდით ამოუდგნენ იმ მოსამართლეებს, რომლებიც უბრალო ხალხიდან გამოვიდნენ (იგულისხმება ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს მოსამართლეები – ვ.შ.). სწავლულის რიგორიზმსა და სპეკულანტურ უსულგულობას ამ შემთხვევაში ცვლის ხალხის ცხოვრებისა და ჭირ-ვარამის ცოცხალი განცდა; რაც საზოგადოების თვალში დანაშაული არაა, იმას არც სასამართლო თვლის დანაშაულად. მოსამართლე იურისტი კი რაც უფრო ღრმად იცნობს კანონებს, მით უფრო ძლიერია მასში მისწრაფება, გაამრუდოს სინამდვილის ცოცხალი მოვლენები და ძალდატანებით შერეკოს ისინი ერთხელ შექმნილი ნორმის ჩარჩოებში, რაც დამახასიათებელია კანონმდებლობის ყველა ფილოსოფიური თეორიისათვის, ამიტომ იგი კიდევ უფრო სცილდება აზროვნების სხვაგვარ, ანალიტიკურ სისტემას, რომლის დროსაც საერთო ცნებები გამომდინარეობენ ცალკეული შემთხვევების ტიპიური თვისებებისა და მოვლენების შესწავლიდან [11,443].

ნიკო ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ სახალხო ანუ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს სხვა ღირსებაც და უპირატესობაც აქვს იურისტთა სასამართლოსთან შედარებით. ესაა ხალხის ნდობა. სასამართლო ცუდადაა ორგანიზებული იქ, სადაც ხალხი არ იჩენს საკმარის ნდობას მისადმი და მისი განაჩენისადმი. ნდობა არც არის და არც შეიძლება იყოს იქ, სადაც სასამართლო ხელისუფლება იმ პირთა ხელშია, რომელთაც ნდობას უცხადებენ მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფალნი. ნიკოლაძე აქ იმონებებს ალექსის ტოკვილის ცნობილ გამონათქვამს, რომლის მიხედვითაც „უფლება გაგასამართლონ შენივე წრის ადამიანებმა, ე.ი. შენმა თანამოქალაქეებმა, რომელთაც ირჩევენ ხალხიდან და რომლებიც არც მტრული და არც კეთილმოყვარული გრძნობებით არ ხელმძღვანელობენ, არავისზე არ არიან დამოკიდებულნი და არც ანგარებიანი მისწრაფებები ამოძრავებთ პატივისა და წარჩინებისკენ, არამედ გასამართლებენ უბრალოდ, ისე, როგორც სინდისი უკარნახებთ, ასეთი სასამართლო ყოველ მოქალაქეს არწმუნებს, რომ მას ასამართლებენ მიუკერძოებლად. შედეგად მასაც უჩნდება სურვილი, სხვებსაც ისე მოექცეს, რასაც თავისთვის ისურვებდა ან როგორიც საკუთარ თავზე გამოსცადა“. ამ პრინციპითაა ორგანიზებული სასამართლო პროცესი ინგლისში და არსად სხვაგან, როგორც ამ ქვეყანაში, სასამართლო არ დგას ასეთ მიუწვდომელ სიმაღლეზე. შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ ინგლისელთა პოლიტიკურ ცხოვრებაში არ არსებობს სხვა ხელისუფლება, რომელსაც საზოგადოების თვალში ისეთი დიდი ავტორიტეტი ჰქონდეს და ხალხის მხრიდან ისეთი უსაზღვრო ნდობით სარგებლობდეს, როგორიცაა სასამართლო [11, 444].

კვალიფიციური და სამართლიანი სასამართლოს არსებობას და მისადმი ნდობას უდიდესი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ ხაზგასმით მიუთითებს ნიკო ნიკოლაძე, რომ ყოველი ადამიანის ცხოვრებას, მის თავისუფლებას, ღირსებასა და ქონებას ყოველ წუთს შეიძლება შეექმნეს საფრთხე იქ, სადაც მართლმსაჯულება უხეიროდაა ორგანიზებული და სადაც მო-

სამართლენი არ იცნობენ ცხოვრებას, არაკეთილსინდისიერნი ან მექრთამენი არიან. იქ, სადაც საზოგადოებას არა აქვს საკმარისი ნდობა თავისი სასამართლოსადმი, თვით საზოგადოების ცხოვრება გაუფასურებული და უაზროა... ამგვარად, სასამართლოსადმი ნდობა, ე.ი. თითოეული მოქალაქის რწმენა, რომ იგი თვითნებურად და უსამართლოდ არ დაისჯება სისხლის სამართლის კანონით, რომ შესაბამის შემთხვევაში გარდუვალი საზოგადოებრივი ცხოვრების აუცილებლობის გამო კანონს მის მიმართაც გამოიყენებენ სამართლიანობის ზუსტი დაცვით და სასჯელის გარკვეული ზომით – აი, ეს წარმოადგენს სამართლიანი და მშვიდი ცხოვრების ერთ-ერთ საფუძველს [11,445].

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს ერთ-ერთი ძვირფასი ღირსება, ნიკოლაძის აზრით, არის მისი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა. არ არსებობს ხალხისთვის მსაჯულთა სასამართლოზე უკეთესი იურიდიული სკოლა: „არაფერი არ უნყობს ხელს საზოგადოებაში იურიდიული ჭეშმარიტების, კანონების დანერგვასა და განმტკიცებას უკეთ, ვიდრე საზოგადოების პირადი მონაწილეობა სასამართლო წარმოებაში გამოცდილი და განათლებული იურისტის ხელმძღვანელობით. ის ასი თუ ათასი მოქალაქე, რომლებიც ყოველწლიურად ესწრებიან სასამართლო სესიას მსაჯულთა მოვალეობის აღსასრულებლად, სახლში ჯანსაღი იურიდიული ცნებების მარაგითა და ცოდნით ბრუნდებიან და ამ ცოდნას უნებლიეთ გადასცემენ თავიანთ შვილებსა დათანამოქალაქეებს, რომლებიც მოუთმენლად ელიან თავიანთ რიგს, რათა საკუთარი წვლილი შეიტანონ საზოგადოებრივ საქმეში. სამი-ოთხი თაობის შემდეგ იურისპრუდენცია, არა როგორც სქოლასტიკური სიბრძნე, არამედ როგორც საზოგადოების მაღალი ინტერესების ცოდნა, შეაღწევს საზოგადოების ზნე-ჩვეულებებში და სწავლულთა კაბინეტებზე გავლით, უფრო სწორად და უკეთესად, ვიდრე რომელიმე სხვა გზით, ხალხში გადავა და მისი მონაპოვარი გახდება“ [11,446-447].

ეკამათება რა გუე-გლუნეკს მსაჯულთა სასამართლოს უპი-

რატესობის შესახებ, ნიკოლაძე მიუთითებს შემდეგ ფაქტორზე: თუკი ვაღიარებთ, რომ დანაშაული არის საზოგადოებრივი ცხოვრების არაბუნებრივი პირობების პროდუქტი, მაშინ უნდა ვიკითხოთ, ვინ შეიძლება იყოს მისი საუკეთესო მოსამართლე, თუ არა იგივე საზოგადოება, იმავე პირობებში რომ ცხოვრობს, რომელმაც დანაშაული წარმოშვა. მსაჯულთა ინსტიტუტის დამცველნი არასოდეს არ იყვნენ წოდებრივი ან პროფესიონალებისაგან შემდგარი სასამართლოს თაყვანისმცემლები. ამ პრინციპების მიხედვით, მათ მოძღვრებას რომ უდევს საფუძვლად, ამგვარი სასამართლოს არსებობა საერთოდ შეუძლებელიც კია; განა აუცილებელია იყო „მდაბიოთა ნალები“ იმისათვის, რომ იცნობდნენ და გესმოდნენ იმათი, ვისაც სახელმწიფო მართლმსაჯულების სწავლული პროფესორი „მდაბიოებს“ უწოდებს, განა აუცილებელია იყო ვაჭარი იმისათვის, რომ იცოდნენ, გესმოდნენ და გონივრულად განიხილოთ გაკოტრების ან გაფლანგვის საქმე? მაშ როგორი სახის მომზადებას თხოულობს ავტორი მოსამართლე მსაჯულთაგან? ყოველი დანაშაული ხომ რეალური ცხოვრების უბადლო ფაქტია, რისი გაგება და გაანალიზებაც ყველა ადამიანს შეუძლია! [11,452-453].

თავისი დებულების მართებულობის დასამტკიცებლად ნიკო ნიკოლაძე იმონებს გამოჩენილ ინგლისელ სამართალმცოდნეს უილიამ ფორსაიტს, რომელიც თავის თხზულებაში (History of trial by jury) ლაპარაკობს პრესის თავისუფლებაზე, რითაც სამართლიანად ამაყოფნენ ინგლისელები, როგორც ერთ-ერთ ყველაზე დიდ სიკეთეზე, რაც ხალხს სწორედ მსაჯულთა სასამართლომ მოუტანა. მსაჯულებად არჩეული ხალხის წარმომადგენლები მოსამართლის ხელმძღვანელობით ყველა შემთხვევაში განსაზღვრვენ ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების ფარგლებს, რაც საზოგადოებრივი საკითხების განხილვის დროსაა დასაშვები. ამგვარად, ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლება იქ უშუალოდ მსაჯულთა ხელშია: „ხელისუფლების მორჩილი ან მექრთამე მოსამართლეებისაგან განსხვავებით, რომელთაც თვითნებურად ცვლიან, ნაფიცი მსაჯულები არასოდეს წაართმევენ საკუთარ თავს

ისეთ მნიშვნელოვან რამეს, როგორიცაა სიტყვის თავისუფლება. ისინი არ ჩათვლიან მკრეხელურად ნაწარმოებს მხოლოდ იმიტომ, რომ მასში განხილულია ხელისუფლების მოქმედება, რადგან შეგნებული აქვთ, რომ უფლებამოსილნი არიან განიხილონ და გააკრიტიკონ ხელისუფლების მოქმედება. ამიტომ პრესა – აზრისა და სიტყვის ეს ახალი დროის უძლიერესი მოღვაწე – განსაკუთრებითაა დაინტერესებული ისეთი სასამართლოს არსებობით, რომელიც აძლევს მას უფლებას ზედამხედველობა გაუწიოს აღმასრულებელი ხელისუფლების მოქმედებას“ [11,447-448].

ნიკოლაძე თვლის, რომ მიუხედავად იმისა, რომ მსაჯულთა სასამართლო გარკვეულწილად თავისი ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ერევა (მაგ. იცავს პრესას აღმასრულებელი ხელისუფლების კრიტიკის ჟამს), იგი მაინც არ არის პოლიტიკური დანესებულება: იგი არ სცემს კანონებს, არ შეაქვს არავითარი ცვლილებები სახელმწიფო დანესებულებების სისტემაში. იგი მხოლოდ და მხოლოდ პიროვნების იურიდიულ და ზნეობრივ ინტერესებს იცავს, რაც, ცხადია, წარმოადგენს ყოველი სასამართლოს წმიდათანმინდა მოვალეობას. მას მოჰყავს ციტატა ცნობილი სამართალმცოდნის მიტერმაიერის თხზულებიდან, რომლის მიხედვით „მსაჯულთა სასამართლოს სამშობლოში, ინგლისში, მსაჯულთა სასამართლოში ხედავენ სამოქალაქო უფლებების დამცველ იარაღს, განსაკუთრებით, როცა საქმე ეხება პოლიტიკურ დანაშაულს, რადგან მართლაც არსებობს იმის საშიშროება, რომ მოსამართლენი, რომელნიც ზემო ინსტანციაზე არიან დამოკიდებულნი, მიუკერძოებლები ვერ იქნებიან. მაგრამ ინგლისელები ამით ისე არ ამაყოფენ, როგორც მსაჯულთა სასამართლოს წმინდა სამართლებრივი ღირსებებით, რაც იმით გამოიხატება, რომ ხალხი ენდობა კანონებს, შესაბამისად, იზრდება საერთო ნდობა იუსტიციისადმი“ [11,449].

ანალოგიური მაგალითი მოჰყავს ნიკოლაძეს საფრანგეთის სახით, რომლის სენატმა იმ დროს მიიღო კანონი პრესის შესახებ, რომლის ძალით პრესის საქმეები დაექვემდებარა მსაჯულთა სასამართლოს და ყველა გონიერი ადამიანი ამ კანონს თვლის

უდიდეს მონაპოვრად. ამ კანონის ძალით ავტორებს ბრალი დაედებათ არა საკუთარი აზრების გამოთქმის გამო (არავის უნდა ეკრძალებოდეს პატიოსნად გამოთქვას თავისი აზრი, თუნდაც ყველაზე მცდარი), არამედ იმ შესაძლო შედეგების გამო, რომელიც, შესაძლოა მოჰყვეს მათ აზრებს [11,455].

ნიკო ნიკოლაძე გუე-გლუნეკის კიდეც ერთ მოსაზრებას აკრიტიკებს და მიუთითებს, რომ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსაგან განსხვავებით ჩვეულებრივი სასამართლო და მოსამართლეები დამოუკიდებელნი ფაქტიურად ვერ ხდებიან. გუე-გლუნეკს მიაჩნდა, რომ საკმარისია მოსამართლეებს (ლაპარაკია არა ნაფიც მსაჯულთა მოსამართლეებზე – ვ.შ.) დაუნიშნონ მაღალი ხელფასები და გაანთავისუფლონ მათი სამსახურებრივი კარიერა ადმინისტრაციული ხელისუფლების ზეგავლენისაგან, მაშინ აღმოიფხვრება ყოველგვარი დამოკიდებულება, ანუ პატივის, ჯილდოებისა და წარჩინების ძიება, რასაც მონტესკიე გარკვეული წესწყობილების სახელმწიფოების მიმართ ასეთი დამახასიათებელი სიტყვით განსაზღვრავს – „კორუფცია“. ნიკოლაძე მსუბუქი ირონიით აღნიშნავს, რომ „გუე-გლუნეკი უნდა ჩამოსულიყო რუსეთში, რათა გაემდიდრებინა ის ცხოვრებისეული გამოცდილება, რაც უდავოდ აკლია... აქ მოსამართლეებს ისეთი ხელფასები დაუნიშნეს (როგორც სააკაშვილისდროინდელ ქართველ მოსამართლეებს ვარდების რევოლუციის შემდეგ – ვ.შ.), რომ მაშინ ყველა გაკვირვებული იყო ასეთი ხელგაშლილობით. მოსამართლეები გამოაცხადეს შეუცვლელ მოხელეებად, არ შეიძლება ისინი გადაყვანილი ყოფილიყვნენ ერთი ადგილიდან მეორეზე მათივე თანხმობის გარეშე, სამსახურიდან მათი დათხოვნა შეიძლებოდა ან პირადი სურვილით, ან სასამართლოს გადანყევტილებით. თანამდებობის პირთა შეცვლა თვით სასამართლოს კოლეგიების წარდგენით უნდა მომხდარიყო. უკეთესი რაღა უნდა ყოფილიყო? როგორც საარსებო სახსრები, ისე პრესტიჟული სამსახურებრივი მდგომარეობა და კარიერა მთლიანად უზრუნველყოფილი ჰქონდათ, მაგრამ გავიდა 15 წელი და ვის შეუძლია ახლა ღიმილის გარეშე ილაპარაკოს მოსამართლეთა შეუცვლელობასა და მათ

მატერიალურ უზრუნველყოფაზე" [11,455-456] [იგივე შეიძლება ითქვას სააკაშვილის მოსამართლეებზე, რომლებიც მატერიალური უზრუნველყოფის მიუხედავად, მთლიანად პრეზიდენტზე და აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე დამოკიდებულნი დარჩნენ და მხოლოდ ივანიშვილის ხელისუფლების პირობებში მიეცათ მათ ამოსუნთქვის საშუალება – ვმ.].

ნიკოლაძეს არადამაჯერებლად მიაჩნია გუე-გლუნეკის ის მოსაზრებაც, რომ არც მსაჯულთა სასამართლო არის დამოუკიდებელი. აღმოჩნდება მსაჯულთა შორის ნოქარი? იგი თავის პატრონზეა დამოკიდებული და, ცხადია, საქმეს ისე გადანყევტს, როგორც მის პატრონს სურს. აღმოჩნდება ვაჭარი ან ნოტარიუსი? ისინი თავიანთ კლიენტებზე არიან დამოკიდებულნიო. ეს აზრები ნიკოლაძის თქმით, იმდენად გულუბრწყვილოა, რომ მათი უარყოფა მარგალიტის ფანტკვას ემგვანებოდა. საერთოდ კი, გუე-გლუნეკის აზრით მსაჯულთა სასამართლო ყოველთვის დამოკიდებულია საზოგადოებრივ აზრზე, რასაც იგი უწოდებს „Vox populi“, მაგრამ განა ეს ცუდია? – ასკვნის ნიკოლაძე. რატომ გვაკინწყდება, რომ „Vox populi - vox dei“ (ხმა ღვთისა და ხმა ერისა). იდეალური ადამიანური დაწესებულება ხომ არასოდეს არსებულა" [11,456-457].

აქ ნიკო ნიკოლაძეს მოაქვს ერთი საინტერესო მაგალითი საფრანგეთის ცხოვრებიდან: „სტრასბურგის გახმაურებული თავდასხმის შემდეგ გულმონყალე ლუი-ფილიპემ ნაპოლეონ III საფრანგეთის ფულით ამერიკაში გაისტუმრა მშვიდი ცხოვრებისათვის, მისი თანამონაწილენი კი მსაჯულთა სასამართლოს წინაშე წარსდგნენ სახელმწიფო ღალატისა და ამბოხების მონყობის ბრალდებით. მსაჯულებმა ისინი შემდეგი მოსაზრებით გაამართლეს: რატომ უნდა დაისაჯონ დანაშაულის იარაღად გამოყენებული ადამიანები, როცა მთავარი დამნაშავე თავისუფლად დანავარდობს თავის ნებაზე და ეს თავისუფლება მას შემთხვევით კი არ ერგო წილად, არამედ ხელისუფლების შემწყნარებლობით.

გუე-გლუნეკი მსაჯულთა ამ განაჩენს თვლიდა არაიურიდი-

ულ განაჩენად, რომელიც ეწინააღმდეგება ლოგიკის ყოველგვარ წესსა და ერთობლივი საზოგადოებრივი ცხოვრების საწყისებს. ნიკოლაძე არ ეთანხმება მას და წერს, რომ „ვინ, თუ არა მასავით უიმედო ვაჟბატონი, არ განეწყობოდა მსაჯულთა ზემოთმოყვანილი მსჯელობისადმი თანაგრძნობით? [11, 457-458].

ამრიგად, ნიკო ნიკოლაძე პირველი ქართველი მოაზროვნეა, რომელმაც ჯერ კიდევ 130 წლის წინ დაინახა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს სიკეთე და უპირატესობა ჩვეულებრივ სასამართლოსთან შედარებით და მისი შემოღების აუცილებლობაზე დანერა. განვლილმა დრომ მისი თვალსაზრისი მთლიანად დაამტკიცა და დღეს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო ევროპული ცივილიზაციის ერთ-ერთ უმთავრეს მონაპოვრად ითვლება სასამართლოს დამოუკიდებლობასთან ერთად. სამწუხაროდ, საქართველოში მისი მნიშვნელობა ბევრს ისევ არ ესმის. საჭიროა მისი სრულმასშტაბიანი, დაუყოვნებლივი დანერგვა საქართველოს სასამართლო სისტემაში სამომრიგებლო სასამართლოსთან ერთად, რათა საზოგადოებამ დროულად ისარგებლოს ამ მონაპოვარით და საქართველო ამ მხრივაც ჩადგეს ცივილიზებული ქვეყნების რიგებში.

§5. ნიკო ნიკოლაძე ახალგაზრდობის როლის, განათლების და პატრიოტული აღზრდის თაობაზე

ადამიანურ შესაძლებლობას აღემატება თანამედროვე ადამიანთა გარდაქმნა მორჩილ და ყველაფრის ამტან ბატონებად.

ნიკო ნიკოლაძე

ახალგაზრდული თემატიკა ნიკო ნიკოლაძის შემოქმედებაში ერთ-ერთი ძირითადი და წამყვანია. ნიკოლაძე ხშირად წერდა ახალგაზრდულ პრობლემებზე, მისი განათლებისა და ზნეობრივი აღზრდის საკითხებზე. ნიკო ნიკოლაძე თავად იყო გადაშლილი წიგნი მოწინავე ახალგაზრდებისათვის თავისი ცხოვრებით, პროფესიონალიზმით, პატრიოტიზმით და მამულის მსახურებით, პატიოსნებით და კეთილსინდისიერებით. ის ისეთივე განმანათლებელი იყო ქართველი ხალხის და განსაკუთრებით ახალგაზრდობის, როგორც ფრანგებისთვის – ვოლტერი, რუსო, მონტესკიე და სხვები. იგი ახალი თაობის იდეური ლიდერი და გზის გამკვალავიც იყო ამავდროულად, რომელიც საკუთარ თავზე იღებდა მთავარ დარტყმებს.

მთელი თავისი ცხოვრება ნიკო ნიკოლაძემ განათლების პროპაგანდაში გალია. მას ყველანაირი განათლება აუცილებლად მიაჩნდა – ჰუმანიტარულიც და ტექნიკურიც, მაგრამ განსაკუთრებით ხაზს უსვამდა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შესწავლის საჭიროებას. სტატიაში „ახალი ახალგაზრდობა“ იგი ხაზს უსვამს, რომ „თითოეულ დროებას, თითოეულ თაობას თავისი საკუთარი საქმე და საჭიროება მოსდევს“ [1, 48]. ნიკოლაძის აზრით, თითქმის ნიადაგ როგორც მშვიდობიანობის, ისე ბრძოლის დროს, როგორც ცვლილებებში, ისე მყუდროებაში, საჭიროა ახალი თაობის აღმზრდელი პირები, საჭიროა სამოქალაქო და პოლიტიკური განწყობილობის (მოწყობის) მცოდნე მოთავეები. ნიკოლაძის

თქმით, ძველმა თაობამ ალლო ვერ აუღო ახალ ვითარებას, პასიურ მეთვალყურედ იქცა და ამანაც გაუადვილა 1861 წლიდან ასპარეზზე გამოსულ ახალ თაობას გამარჯვება. ძველი თაობა ვერ მიხვდა, რომ „საზოგადოებრივი წესი და წყობილება ადამიდან შეუცვლელი კი არ ყოფილა, ის თურმე კაცის ხელით შექმნილა და კაცის ხელითვე შეიცვლება, რომ კაცობრიობას ბედად როდი დაჰყოლია ამ ქვეყანაზე ტანჯვა და უსარგებლო გაჭირვება, რომ სიღარიბე კაცის უმეტრების შედეგია“ და ა.შ. [1,55]. ძველი თაობის მიერ დანერგილი განათლების სისტემა „ფაქტებით ტიკჭორასავით გატანილ ახალგაზრდაში ზნეობით მხარეს არ ზრდიდა. მოსწავლეს ფაქტებს აჩვენებდნენ, მაგრამ არავინ არ სცდილობდა მასში ხასიათი და ზნე აეზარდა, პატიოსნების კანონები გულში ჩაენერგა, პატიოსანი შრომისათვის შეეჩვია და მოქმედების მიზნათ მხურვალე საზოგადოებრივი გრძნობა დაეარსა. მარტო სწავლა, რაგინდ სრული და მტკიცე იყოს, კაცს კაცად ვერ გახდის, თუ იმას გრძნობა და ხასიათი არ მოსდევს, თუ მის მოქმედებას მტკიცე ბეჭედი არ ასვია“ [1,51] (მერე ეს აზრი აკაკიმ გაიმეორა „გამზრდელში“: „მაგრამ მარტო წვრთნა რას უზამს, თუ ბუნებამც არ უშველა“).

ნიკო ნიკოლაძე საკმაოდ თვითკრიტიკულია 1861 წელს ასპარეზზე გამოსული „თერგდალეულთა“ თაობის მიმართ და მიაჩნია, რომ ისიც არ იყო მომზადებული ახალი ცხოვრებისთვის სათანადოდ: „საუბედუროდ ეს თაობა ჩვენს ცხოვრებაში დაუმზადებელი შემოვიდა. იმან არც საზოგადოებრივი მეცნიერება იცოდა თეორიით, არც პრაქტიკული მდგომარეობა ჩვენი ხალხისა, არც ჩვენი საზოგადოების საჭიროება და სურვილი. იმას მარტო კეთილი გული და პატიოსანი სურვილი ჰქონდა, და გონების იარაღათ იმას მარტო ორიოდ მეტნაკლებად ნათელი აზრი მიუძღოდა: გლეხების გათავისუფლების სამართლიანობა, ბატონყმობის უვარგისობა, მამულის სამსახური... და თუ ამ მცირედი იარაღით და ბარგით, ამ გამოუცვლეველი, ნისლიანი აზრებით მაშინდელმა თაობამ მაინც გამოიჩინა და საზოგადოების თვალში უწინდელ თაობაზე უფრო მაღლა დადგა, ეს, ერთი მხრივ, ძველი

თაობის განუკურნელ სიძაბუნეს გვიმტკიცებს და, მეორეს მხრივ, გვიჩვენებს რა ადვილი იყო მაშინ ახალი მიმართულების გამარჯვება და ამაღლება, მაშინდელს ჩვენს ახალგაზრდობას ხიერიანი დამზადება და იარაღი რომ გამოჰყოლოდა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გამოსვლის დროს" [1,49]. ახალი თაობა, ნიკოლაძის ღრმადრწმენით, უნდა შეეჩვიოს შეერთებულ შრომას, ერთ რაზმში შეგნებულად მხარდამხარ დგომას, თავი დაანებოს განცალკევებულ საქმიანობას, რადგან რიცხოვნობრივად მცირე ახალგაზრდობის ძალა მხოლოდ ერთობაშია. ხელიხელჩაჭიდებული ბრძოლა საერთო საქმისათვის, პიროვნულის გვერდზე გადადება და ერთიანი დისციპლინის დამორჩილება – აი, როგორი თაობა სჭირდება ქვეყანას [1,447]. ამ სტატიაში გამოთქმული აზრებით ნიკო ნიკოლაძეს სურს, ახალ თაობას ააცილოს ის შეცდომები, რაც მისმა თაობამ დაუშვა 1861 წლიდან.

ნიკო ნიკოლაძეს ცოდნა და განათლება მიაჩნდა უმთავრეს იარაღად, რომლითაც ქართველობას შეეძლო ნელ-ნელა დაეძლია ის დიდი ჩამორჩენა ევროპისგან, რასაც ადგილი ჰქონდა მაშინდელ ვითარებაში. როცა ჩვენ იძულებულნი ვიყავით სისხლი გვეღვარა თავის გადარჩენისათვის, მიუთითებდა იგი, მაშინ ევროპის ქვეყნები დანიშნაურდნენ და ცხოვრება მოიწყეს და ახლა ჩვენ მათ პირისპირ ღატაკად და ველურად გამოვიყურებითო. ნიკოლაძის ამოსავალი დებულება ამ საკითხში ყოველთვის იყო ის, რომ „მსოფლიო განახლდა და განთავისუფლდა არა წყევლა-კრულის შედეგად, არა მისტიკოსებისა და ოკულტისტების მიერ, არა ძალადობის წყალობით, არამედ გონებისა და ცოდნის საფუძველზე [12,137]. ჩვენ უთუოდ უნდა გავუთანასწოროდეთ მათ, რისთვისაც აუცილებელია განათლება, ბუნებისა და საზოგადოების კანონების ზედმინევნით ცოდნა. ბუნებისა და საზოგადოების არსებობა ერთმანეთზეა გადაჯაჭვული და ორივე მკაფიო კანონზომიერებას ექვემდებარება: „ბუნებაში ყოველიფერი ბუნების კანონს ემონება და მისგან იღებს თავის ძალასა და სიცხოველეს, ისე საზოგადო ცხოვრება თავის უნებურათ და უცოდნელათ, ასრულებს საზოგადოების მეცნიერების კა-

ნონებს და უსაყვედუროთ, უცილობლათ მისდევს მას“ [2,96].

ცოდნის მისაღებად ბევრი შრომაა საჭირო, შესაბამისად, ცოდნის გამოყენებასაც შრომა სჭირდება. გაჭირვების, სიღატაკის, დაჩაგრულობის საფუძველი უშრომლობაა, – მიაჩნია ნიკოლაძეს, – „ყველა ეს უბედურება ჰქრება თვითონ კაცის შრომის და მოხერხების წინ, ემორჩილება კაცის ტვინსა და ხასიათს“ (იქ-ვე).

საბოლოოდ კი, ცოდნა და შრომა უნდა შეერთდეს მაღალ ზნეობრიობასთანო – მიაჩნდა ნიკოლაძეს: „ქვეყანაში ჯერ არც ერთი სიკეთე, არც ერთი სასარგებლო საქმე არ გარიგებულა უხეირო და სუსტი კაცის ხელით, არც ერთი ამამაღლებელი აზრი არ დაბადებულა მის თავში. რაც კაცობრიობას სახეირო და სასარგებლო რამ ღირსებია თავის სიცოცხლეში, ეს ყველაფერი გაუკეთებია მისთვის მაღალი და პატიოსანი ხასიათის პირებს, რომელნიც თავიანთი აზრით, მოქმედებით და ხასიათით ამშვენებდნენ, აუკეთესებენ და ასახელებენ კაცობრიობას. უწმინდური ხელით წმინდა რამ თავის დღეში არ გაკეთებულა“ [2,96-97].

ნიკოლაძის აზრით ზნეობრივი აღზრდა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სასკოლო დანესებულებებში. იგი მიუთითებს, რომ ყოველგვარ სასწავლო დანესებულებებში შეიმჩნევა მოსწავლეთა ზნეობის დაბალი დონე – აქ ლაპარაკია არა ბავშვთა ცელქობაზე, არამედ სერიოზულ ზნეობრივ აღვირახსნილობაზე. ნიკოლაძის აზრით, როცა მოსწავლეები გარკვეულ ასაკს აღწევენ, ბუნებრივად იძენენ ინსტინქტებს, რომლებიც ცუდ გავლენას ახდენენ მათ გონებრივ და ზნეობრივ განვითარებაზე თუ მათ არ ალაგმავენ აღზრდის სწორი და მიზანდასახული სისტემით... ჩვენთან, კავკასიაში, სადაც განსაკუთრებული კლიმატური პირობები ხელს უწყობს ბავშვების ადრე განვითარებას – ეს ამოცანა ორჯერ უფრო სერიოზულია. ნიკოლაძის აზრით, არსებობს ამ ინსტინქტების ნამდვილი და არა მოჩვენებითი ალაგმვის მხოლოდ ორი საშუალება. პირველი საშუალებაა მოწაფეების გონებრივი შრომით დატვირთვა. გონებრივი შრომის დროს მოსწავლეებში იღვიძებს

სერიოზული ინტერესები, რასაც იწვევს გონებრივი განვითარებისაკენ მისწრაფება და მისთვის საკვების მიცემა. ერთი სიტყვით, ამისთვის საჭიროა, რომ მოსწავლეების გონება დაკავებული იყოს აზროვნებით და თავისთავად გრძნობდეს მოთხოვნილებას ჭეშმარიტებისა და ცოდნის შემდგომი ძიებისას. ამისაგან ისეთივე შორსაა მექანიკურად დავალებული გაკვეთილების ზუთხვა, როგორც ჩვენგან ცის ვარსკვლავები [10,472]. ადამიანის ყოველგვარი ნიჭის საერთო თვისება ისაა, რომ უმოქმედოდ ყოფნა არ შეუძლია, თანამედროვე პედაგოგია კი ამ მხარეს უყურადღებოდ ტოვებს და ამიტომ ნიჭის ეს მხარეები თვითონ ეძებენ რაიმე გამოყენებას, სულერთია, კარგს თუ ცუდს, სწორს თუ არასწორს.

ნიკოლაძეს მიაჩნია, რომ ცუდი ინსტინქტების საწინააღმდეგო მეორე საშუალებაა ბავშვების აღზრდაში ცალმხრიობის აღმოფხვრა. როგორც ყოველი ადამიანისთვის, ასევე მოსწავლეებისათვისაც საკმარისი არაა მხოლოდ ცოდნა, რა სწორადაც და მეთოდურადაც არ უნდა აწოდებდნენ მას. გარდა ამისა, ადამიანის ბუნება თხოულობს, აგრეთვე, ცხოვრებისადმი, მოღვაწეობისადმი ინტერესის გაღვივებას, ცხოვრების იდეალების გამომუშავებას, ერთი სიტყვით ადამიანში ზნეობრივი პიროვნების ჩამოყალიბებას. დაანახეთ მოსწავლეებს აღზრდის პირველსავე წლებში მაღალი მოწოდება, რომელიც მას ცხოვრებაში ელის, გადაუშაღეთ წმიდათანმინდა ამოცანები მისი მომავალი მოღვაწეობისა, გამოიწვიეთ მასში უანგარო შრომის სურვილი, აჩვენეთ ამ ბრძოლის მთელი სიძნელე, რაც ცხოვრებაში ელის და დაუმტკიცეთ, რომ ამ ბრძოლაში მხოლოდ მას შეუძლოა გამარჯვება, ვინც ისწავლა საკუთარი ინსტინქტების დათრგუნვა და საკუთარი ბუნების ალაგმვა და თქვენ დაინახავთ მაშინ, რომ იმ ახალგაზრდების ნაცვლად, რომლებიც შეგნებულად ტკბებიან ყოველგვარი სიამოვნებით, თქვენ აღზრდით მტკიცე ნებისყოფის ადამიანებს, რომლებსაც შეუძლებათ თავის დაჭერა და ემახსოვრებათ, რომ კეთილსინდისიერი ადამიანის ცხოვრებაში არის რაღაც ისეთი, რაც გაცილებით უფრო წმინდაა, ვიდრე პირადი სიამოვნება და ნეტარება.

ეს ის ნეტარებაა, რასაც ადამიანს ანიჭებს საზოგადოების, სამშობლოსა და სახელმწიფოსათვის თავდაუზოგავი შრომა. მანამდე, სანამ ჩვენ ამას არ გავაკეთებთ, უფლება არა გვაქვს ჩვენი დანაშაული სხვას გადავაბრალოთ“ – ხაზს უსვამს ნიკოლაძე [10,473-474].

ნიკოლაძე აქ წარმოგვიდგება როგორც ბრწყინვალე პედაგოგი და ფსიქოლოგი, მისი ეს შეხედულებანი იაკობ გოგებაშვილამდეა გამოთქმული.

ნიკო ნიკოლაძე სრულიად ეთანხმებოდა პედაგოგიკაში დამკვიდრებულ და გაზიარებულ პრინციპს, რომელიც დაკავშირებულია მშობლიურ ენაზე ბავშვების სწავლებასთან. მას საკუთარ თავზე ჰქონდა გამოცდილი ყველა ის სიძნელე და უბედურება, რაც დაკავშირებულია მოსწავლეთა არა მშობლიურ ენაზე სწავლებასთან: „მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ ზეპირად ვიცოდით მთელი ტომები, ჩვენ მათი ანბანიც კი არ გვესმოდა. გიმნაზიის პირველ კლასში ჩემთან სწავლობდა ას ბავშვზე მეტი, მათგან მეშვიდე კლასამდე მიაღწია მხოლოდ ექვსმა მოსწავლემ... პედაგოგიკის მიერ დამტკიცებულია, რომ თუ ბავშვები დაწყებით განათლებას მშობლიურ ენაზე მიიღებენ, შემდეგ, რამდენიმე თვის მანძილზე უფრო ადვილად შეითვისებენ რომელიმე უცხო ენის მექანიზმს და უფრო იოლად შესძლებენ ამ ენაზე ზრდა-განვითარებას... ყოველი ცივილიზებული სახელმწიფოს ინტერესებისათვის სასურველია მისცეს ადგილობრივ ენებსა და ლიტერატურას შესაძლებლობა განვითარდეს მანამდე, სანამდეც თვითონ შეუძლია განვითარდეს ამ ენებსა და ლიტერატურას“ [10,348].

რადგან სიტყვა ენებზე ჩამოვარდა, აქვე ვიტყვით, რომ წმინდა პრაგმატული მოსაზრებიდან გამომდინარე, ნიკოლაძე თვლიდა, რომ კაცობრიობა ძალზე წაინევდა წინ, თუ ყველა ხალხი ერთ ენაზე ილაპარაკებდა: „მე დარწმუნებული ვარ, – წერდა ის, – რომ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ, სულერთია როდის იქნება, ადამიანები მივლენ აქამდე“ [10,346] (შემდეგ ეს აზრი სტალინმაც გაიმეორა – ვ.შ.).

ნიკო ნიკოლაძეს თავისებური პასუხი ჰქონდა კითხვაზე, სად

შეიძლებოდა ემუშავა ქართველ მოღვაწეს და რომელი ენით შეიძლება ეწერა. დღეს, როცა საქართველოდან მილიონზე მეტი ქართველია გასული გაჭირვების გამო სამუშაოდ საზღვარგარეთ, ამ საკითხს საკმაო დატვირთვა გააჩნია.

პირველი, რაც შეიძლება აღინიშნოს, არის ის, რომ ნიკო ნიკოლაძე კოსმოპოლიტიზმის და კოსმოპოლიტური მოძღვრებების (მაგ. მარქსიზმი) წინააღმდეგი იყო. იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ეროვნებას (ერს), მის დაცვას და განვითარებას: „ჩემი აზრით, იმ საშუალებათა შორის, რომელთა მეშვეობითაც კაცობრიობა ცდილობს მიაღწიოს სწორი საზოგადოებრივი წყობის შექმნას, ეროვნება იყო და შეუძლია იყოს ერთ-ერთი ბერკეტი როგორც თავისუფლებისადმი სიყვარულისა, ასევე მატერიალური უზრუნველყოფისაკენ სწრაფვისა, რელიგიური მოძღვრების დაცვისა და ა.შ.“ [10,345].

ყველაფერი დაიწყო იმით, რომ 1875 წლის 29 ოქტომბერს „დროებაში“ სერგეი მესხმა გამოქვეყნა წერილი – „ჩვენი მეცნიერები“. ავტორი მკითხველს აწვდიდა ინფორმაციას ვასილ პეტრიამშვილის ოდესის უნივერსიტეტის დოცენტად არჩევის შესახებ. იქვე მიუთითებდა, რომ პეტერბურგში ორი ქართველი პროფესორი მოღვაწეობს – სამედიცინო აკადემიაში – ივანე თარხნიშვილი, უნივერსიტეტში – ალექსანდრე ცაგარელი. ამ უწყების მერე ს. მესხი პრინციპულ კითხვას სვამდა და გადაჭრით იძლეოდა პასუხსაც: ყოველი ადამიანი და განსაკუთრებით გონება-გახსნილი, განათლებული კაცი თავის საკუთარ სამშობლოში, თავის ხალხში უნდა მუშაობდეს, უნდა მოქმედებდესო [2,115].

ასე ფიქრობენ ილიაც და აკაკიც. პრინციპულად ამ აზრს არც ნიკოლაძე ემიჯნებოდა, მაგრამ მისი შეხედულება უფრო განსხვავებული და პრაგმატული იყო: „სად უნდა შრომობდეს ჩვენებული ახალგაზრდა, რომელსაც ჩვენი ქვეყანა უყვარს? ჩემი აზრით მთელი ჩვენი ახალგაზრდობა და მთელი ჩვენი ქართველობა ორ ნაწილად გაიყოფა. უმრავლესობას მარტო ერთი მიზანი და მიდრეკილება აქვს: თავისი კერძო ცხოვრების, თავისი კერძო სარგებლობის დაცვა და ძიება. „ჯერ თავო და თავო,

მერე ცოლო და შვილოო“ – ეს არის ამ უმრავლესობის სახარება. მეორე ნაწილი, ერთი იოტის ტოლა, იმისთანა პირებისაგან შედგება, რომელთაც საკუთარ სარგებლობაზე უმაღლ საზოგადო სიკეთე და მამულის სიყვარული მიუძღვისთ. ჩემი აზრით, სადაც უნდა ცხოვრობდეს უმრავლესობის წევრები – სულ ერთია: ქვეყანას და საზოგადოებას იმათგან არავითარი ხეირი არ მოელის, გინდ შორაპანში იცხოვრონ, გინდ – პარიჟში. ყველგან და ყოველთვის ესენი მუქთი მჭამელები და უხეირო წევრები იქნებიან თავიანთი ქვეყნისათვის. სწორედ ამნაირადვე, სადაც უნდა იცხოვროს ან იმოქმედოს მამულის მოყვარე პირმა, ჩემი აზრით, ყოველგან ის სასარგებლო იქნება თავის ქვეყნისათვის, თუ კი სურვილის გარდა, იმისათვის ბუნებას ნიჭი, ცოდნა და ძალა მიუნიჭებია. რითიმე, როგორმე, ყოველგან მოუტანს ის ხეირს თავის ქვეყანას, აქ იყოს, გინდ სტამბულს, გინდ მადრიდს. სიბრიყვეა ერთი რომელიმე უნიჭო და ურიგო კაცი თბილისის მოედანზე უსარგებლოთ დაეთრეოდეს, და თან ვინმე მშრომელს და ხეირიანს პირს, რომელიც პარიჟის ბიბლიოთეკაში შრომობს, მამულის უსიყვარულობას აბრალებდეს, მარტო იმისთვის, რომ საქართველოში ჩემსავით უსარგებლოთ რატომ არ დალოღიალობსო. სადაც გინდათ იშრომეთ, სადაც გასურდეთ ისწავლეთ, რაც გინდა ჰქენით, ოღონდ კი თქვენი მამული გიყვარდეთ, ოღონდ კი მის სასარგებლოთ იშრომეთ, ოღონდ კი მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, მისი სახელის გადიდებაზე, მისი კეთილდღეობის მოახლოებაზე იმეცადინეთ. ეცადეთ გონიერნი, სწავლულნი, ძლიერნი, პატიოსანნი გამოხვიდეთ და მარტო ამითაც შეგიძლიათ საქართველოსთვის ხეირის მოტანა, მარტო იმით, რომ სხვებს გაგება მაინც ექნებათ, რომ საქართველო სადმე არსებობს, რომ მასში კაცები ცხოვრობენ და არა ველური მხეცები, როგორც ეხლა მთელს ევროპას ჰგონია, მართალია ჩვენი ქვეყნისთვის ის უფრო ემჯობინება, რომ მისი ჩინებულად ნასწავლნი და დახელოვნებული შვილები მასშივე შრომობდნენ, დანარჩენ მის შვილებს პირდაპირ ეხმარებოდნენ, მაგრამ ესეც რომ არ იყოს, მე ოცდაათს შინაურს უმეცარს

ერთი „გასული“ ნასწავლი მირჩევნია. სხვა რომ არა იყოს რა, ჩვენებური კაცი, რუსეთში პროფესორად გამხდარი, ერთს ჩვენებურ სტუდენტს ხელს მაინც გაუწყობს, ერთს ჩვენს ყმანვილს მაინც დაიფარავს და შემწეობას მისცემს თავის გავლენით“ [10,552].

ასევე განსხვავებულად და პრაგმატულად უდგებოდა ნიკო ნიკოლაძე საკითხს, რომელი ენით უნდა წეროს ქართველმა მოღვაწემ: „კაცმა რომ თქვას მარტო რუსულ ან მარტო ევროპულ ენებზე უნდა ვწეროთო, ქართული კი სრულიად მივატოვოთო – ეს, რასაკვირველია, სიბრყვე იქნება. ჩვენი მდგომარეობა ჩვენი ქვეყნის მოყვარეთაგან ორგვარ შრომას მოითხოვს. ერთის მხრივ ჩვენ უნდა ვშრომობდეთ თვითონ ჩვენი ხალხის გასანათლებლად, მისი გონების გასახსნელად, მისი ხასიათის გასამაგრებლად. უეჭველია, რომ ამგვარი შრომა მარტო ქართულს ენაზე შეიძლება. მაგრამ ამასთანავე ჩვენ უნდა ვშრომობდეთ რუსულსა და სხვა ენებზედაც, იმ აზრით, რომ სხვებს ჩვენი მდგომარეობა, ჩვენი საჭიროება და სურვილი გავაცნოთ. ეს უკანასკნელი შრომა ყოველთვის, ვისაც კი ცოტაოდენი ესმის პოლიტიკური ცხოვრების მოთხოვნილებები, თითქმის იმდენადვე აუცილებელი და საჭიროა, როგორც პირველი“ [2,118]. მეორეგან, ასევე მიუთითებდა, რომ „მე იმ პირებს არ ვეკუთვნი, რომელნიც ფიქრობენ, რომ შენთვის სარგებლობის მოტანა მარტო შენს საკუთარ ენაზე შეიძლება, მარტო შენს საკუთარ სახლში, შენთან ჯდომით და ლაპარაკით... ქართულ ენაზე გემსახუროს კაცმა, თუ გინდა თათრულზე, ოღონდ კი შენი უფლებები დაიცვას, შენი მდგომარეობა გააუმჯობესოს, შენი ძალა აღადგინოს და შენს მტერს მეხი დასცეს – სულ ერთია“ [„სალამი“ (10,362)]. თუ დღევანდელი გადასახედიდან შევაფასებთ, ნათელია, რომ ნიკოლაძე სრულიად მართალი იყო და საკითხს სწორად უდგებოდა. თანამედროვე ქართულმა ემიგრაციამ ნიკოლაძის ამ მიდგომით უნდა იხელმძღვანელოს და რაც შეიძლება მეტად გააცნოს საქართველო და ქართული ფასეულობანი სხვა ქვეყნებს, ასევე ამ ქვეყნებში მიღებული ცოდნა საქართველოს სამსახურში ჩააყენოს.

ნიკო ნიკოლაძე ასევე მოითხოვდა ახალგაზრდობის პატრიოტული და ზნეობრივი განათლების შეთავსებას, მოსწავლეთა ამალღებული სულისკვეთებით აღზრდას და შემდეგ ქვეყნის სამსახურში ჩაყენებას. მისი აზრით, ახალგაზრდობის ზნეობრივი განათლება ასევე ხელიხელჩაკიდებული უნდა მიდიოდეს სამეცნიერო ანდა ტექნიკურ განათლებასთან... „ასევე აუცილებელია, რომ ლათინური ენის მასწავლებელსა და გიმნაზიის დირექტორსა, რკინიგზის ინჟინრებსაც... ერთნაირად ქონდეთ გამჯდარი ძვალსა და რბილში საერთო საზოგადოებრივი საქმის – სამშობლოს სიკეთის აუცილებელი ერთგულება და მისთვის თავდადებული სამსახური. საჭიროა ცოდნა, საჭიროა მისი გამოყენების უნარიც, მაგრამ ნუთუ ასევე საჭირო არ არის სული, რომელიც მხოლოდ ერთი ქმნის დიდ ერებს? რომელი საგანმანათლებლო დაწესებულება, განათლების რომელი სისტემა აძლევს ახალგაზრდობას ამ სულს?“ [10,297] (ეს დღესაც ერთ-ერთი ძალზე აქტუალური საკითხია).

ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ახალგაზრდების აღზრდაზე დამანგრეველად მოქმედებს „მე“-სა და „ჩვენ“-ის დაურეგულირებლობა, საზოგადოების ეგოიზმი, რომელსაც პირადი ინტერესების გარდა არაფერი აღელვებს, თუნდ ნახევარი ქვეყანა ამოიწვას ანდა შიმშილით მოკვდეს. ნიკოლაძე ცდილობს გააანალიზოს და ახსნას ეს მოვლენა. თავიდან იგი ფიქრობდა, რომ ყოველი პროფესია თანდათანობით ითრევს ხოლმე ადამიანს, თიშავს მას დანარჩენი ქვეყნიერებისაგან და ზღუდავს მის მსოფლმხედველობასა და გონებრივ ინტერესებს, მაგრამ როცა ჩაუღრმავდა ამ ადამიანთა ცხოვრებას და დაინახა, რომ მათთვის მათი პროფესიის, ანდა სპეციალობის, ინტერესებიც კი ხშირად უკან იხევენ და მსხვერპლად ეწირებიან პირად, ვინაშით გაგებულ სარგებლობას, რომ თვით პროფესიულ მოვალეობათა შესრულება დღითიდღე სულ უფრო და უფრო მაშინალური, უსულგულო და ყალბი ხდება, დარწმუნდა, რომ აქ სხვა მიზეზია და ეს არის შინაგანი სიცარიელე, ზნეობრივი არარაობა, ცალმხრივი განათლების შედეგი.

ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ჩვენ ბავშვობიდანვე – შინ, სკოლაშიც და საერთოდ ცხოვრებაშიც გვასწავლიან მრავალნაირ სიბრძნეს. ამაში არაფერია ცუდი, მაგრამ უბედურება ის არის, რომ ყველა ეს ფორმები ზმნების, პრეფიქსების, ყველა ფორმულა და თეორემა, ცხოველთა ან მცენარეთა სახეები და ქვესახეები, მოვლენათა და მოღვაწეთა თარიღები და სახელწოდებები თანდათანობით ქრებიან ჩვენი მეხსიერებიდან, როდესაც თანდათანობით ჩვენც ვებმებით ყოველდღიურ ცხოვრებაში. რა მეცნიერული და ნათელიც არ უნდა იყვნენ ფაქტები, ისინი თავისთავად, დიდხანს ვერ დაამახსოვრდება ადამიანს, უკეთეს ასეთივე მეცნიერული და ნათელი არაა მათგან გაკეთებული დასკვნები, რადგან მხოლოდ ეს დასკვნები რჩება ადამიანის მეხსიერებაში. მაგრამ სწორედ ამ დასკვნებს გაფურობივართ ჩვენ: „ბავშვებს, თუნდაც ოცდახუთწლიანებს – ჩვენ ვეპყრობით ისე, როგორც უკვე დამდგარ მოაზროვნეებს: ჩვენ მათ ვუტენით თავს ნედლი, დაუმუშავებელი მასალებით, ფაქტებით, ციტატებით, სახელებითა და მონაცემებით, ხოლო დასკვნების გამოტანას, მათი მნიშვნელობისა და აზრის გარკვევას ღვთის ნებას ვანდობთ. ამას გარდა ჩვენ ბავშვობიდანვე სრულიად არ ვიცით ის ინტერესები, რომელიც გარეშე ქვეყანასთან გვაკავშირებს, ის მოვლენები, რომელთაც საზოგადოება ცხოვრებაში გვაძვლებს და, რაც მთავარია, ის მოღვაწეობა, ის დაბრკოლებანი და ბრძოლა, რაც ცხოვრებაში მოგველის. ჩვენ შევდივართ ცხოვრებაში როგორც მოსწავლე ქალები – „ფაქტებით“ გატენილები, ბრძოლისთვის მოუმზადებელნი, სახელმძღვანელო აზრის უქონლად, უმიზნოდ და ვებმევით რა ყოველდღიური ურთიერთობის ბრძოლაში, მალე ვივინყებთ ფაქტებს, რომლებიც დიდის ვაივაგლახით ჩავგჩაჩრეს თავში. აი, რატომ ვრჩებით მალე საკუთარი თავის ამარად, ჩვენი დაუმუშავებელი და თავშეუკავებელი ვიწრო ბუნებით. აი, რატომ გვიპყრობს ჩვენ პრიმიტიული თვისების შეგრძნებები, რომელთაც წარმოშობენ მკერდსავსე ლურლეიები, მსუყე სადილები და რბილი ავეჯი. და მაშინ, რა თქმა უნდა, ჩვენ ყურადღებით ვაკეთებთ მხოლოდ მას, რისთვისაც გვეძ-

ლევა ავეჯი და სადილი და რისთვისაც მკერდსავსე ლურღია გვაჯილდოვებს თავისი მშვენიერებით. ყველა დანარჩენი კი წყალსაც წაულია. და, როდესაც ასეთია უკეთესების, „განათლებულების“ ბედი, მაშინ ისმის კითხვა – რას უნდა ველოდეთ, ანდა რას უნდა ვითხოვდეთ, უბედური ღარიბებისაგან, რომლებიც თუმცა მიისწრაფოდნენ განათლებისაკენ, მაგრამ ვერ შეძლეს მისი მიღება.

ნუთუ შეიძლება მივენდოთ და სერიოზულად დავეყრდნოთ ამ უარყოფით ძალებს, ამ ავტომატებს? ნუთუ საჭირო არ არის შევქმნათ დადებითი ძალები – ადამიანები, რომლებიც სამშობლოს გულწრფელნი, ერთგულნი იქნებიან და ყოველ ნუთში მზად იქნებიან მისცენ მას თავიანთი ძარღვების საუკეთესო სისხლი და თავის ტვინის საუკეთესო ძალები ისე, რომ არავითარი ჯილდოს მიღების იმედი არ ქონდეთ?

იმისათვის, რომ განათლება წარემართოთ სახელმწიფო სარგებლობისაკენ, იმისათვის, რომ განვაავითაროთ მოსწავლეებში შეგნებული და განუსაზღვრელი ერთგულება სამშობლოსადმი და გამოვიმუშავოთ მათში წმინდა უანგარო პატრიოტიზმი, არ არის საკმარისი ვაიძულოთ მოსწავლეები იზეპირონ თანამედროვე ტრიფონ კორობეინიკოვების სახელმძღვანელოები, რომლებიც ცდილობენ რვა წლის ბიჭუნებს შთააგონონ გარეშე მტრების, მუსულმანების სიძულვილი... დროა, ბოლოს და ბოლოს გავიგოთ, რომ ჩვენ ქვეყანაში, თვით ჩვენში, ჩვენი სამშობლოს ბევრად უფრო საშიში მტერი ზის. ეს არის მისი შვილების გულგრილი დამოკიდებულება სამშობლოს საარსებო ინტერესებისადმი“ [10,299].

ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნა, რომელსაც ნიკოლაძე უყენებდა განათლების სისტემას, იყო სკოლისა და პედაგოგის დეპოლიტიზაცია, რაც ძალუმაღ ეხმაურება დღევანდელ მოთხოვნებს. იგი წერს ერთ-ერთ პედაგოგზე, ბ-ნ ჟელიხოვსკიზე, რომელიც პოლიტიკამ გაიტაცა და, რაც, ნიკოლაძის აზრით, „აკრძალული ხილი უნდა იყოს ყველა პედაგოგისათვის. იმის მაგივრად, რომ ბავშვებისათვის აზროვნება ესწავლებინა და დახმარებოდა

მათ დამოუკიდებლობის გამომუშავებაში, ჟელიხოვსკიმ მიზნად დაისახა ჩაეტენა მათთვის თავში სპეციალურად შერჩეული და დამახინჯებული მზა დებულებები და ცნებები“ [11,366].

ნიკოლაძე თვლის, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში სკოლა არ უნდა აცდეს თავის უმთავრეს დანიშნულებას – ბავშვების სწავლა-განათლებას, პიროვნულ აღზრდას: „როგორც სულიერ მოძღვარს და ექიმს, ასევე პედაგოგსაც არ უნდა ამოძრავებდეს სხვა არაფერი, გარდა უშუალოდ თავისი უპირველესი მიზნისა – ასწავლოს ბავშვებს, გაანათლოს ისინი ისე, რომ მათგან დამოუკიდებელი ადამიანები ჩამოყალიბდნენ, რომელთაც მომავალში შეეძლებათ იცხოვრონ და იაზროვნონ საკუთარი გონებით. ბავშვებთან ურთიერთობაში სხვა მიზნებისაკენ სწრაფვა, ცდა იმისა, რომ სკოლა გადააქციო დაშტამპული ადამიანების ფაბრიკაციის საშუალებად, ცალმხრივად გამსჭვალო ისინი გარკვეული იდეებით, თუნდაც უშესანიშნავესით (კომუნისტებს ეგონათ რომ ამ „შესანიშნავი“ იდეებით მსჭვალავდნენ სკოლის მოსწავლეებს და სტუდენტებს – ვ.შ.), ნიშნავს იმას, რომ ფაქტიურად სრულად მოსპო და გაანადგურო სკოლა“ [11,386].

ამავე ლოგიკით უდგება ნიკო ნიკოლაძე იმ პრობლემასაც, რომ სკოლა არ უნდა იქცეს სხვადასხვა ექსპერიმენტების და გარეგანი ეფექტების საცდელ პოლიგონად: „შემცდარი ის, – წერს ნიკოლაძე, – ვინც ახალგაზრდობის აღზრდის და საზოგადო განათლების საქმეში მარტო ენას ან გარეგან გამართულებას შერჩეობია, და არსებით მხარეს, – სწავლის შინაარსს ან მიმართულებას კი ივიწყებს“ [1,167] (ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ხელისუფლებაში მყოფი ნაციონალური მოძრაობის მიერ 2008-2012 წლებში ათასობით ინგლისური ენის მასწავლებლის საქართველოში ჩამოყვანა, რასაც დადებითი მაგივრად უსიამოვნო ეფექტი მოჰყვა რეგიონებში და მიზანს, ფაქტიურად ვერ მიაღწია; ასევე კომპიუტერების დარიგება საამისოდ მოუმზადებელი პირველკლასელთათვის – ვ.შ.).

ნიკო ნიკოლაძე იყო საქართველოს უდიდესი პატრიოტი, პატ-

რიოტობის ეტალონი და ქვეყნის სამსახურში უანგაროდ მდგარი პიროვნება. მისი შეხედულებით სამშობლოსადმი, .იმ ტერიტორიისადმი სიყვარულს, სადაც დაბადებულხარ და გაზრდილხარ, სიყვარულს თვისტომისადმი, ნამდვილ პატრიოტიზმს ქვეყნის და ერის აღორძინებაში, მისი კულტურის განვითარებაში უდიდესი მაგიური ძალა აქვს.

ნიკო ნიკოლაძეს ეკუთვნის ბრწყინვალე თხზულება „მამულის სიყვარული და მსახურება“, ასევე სტატია „სალამი“. ესაა თავისი შინაარსით უნიკალური და ამაღლებული ნარკვევები, რომელშიც გადმოცემულია ნიკოლაძის პატრიოტული მრწამსი და შეხედულებანი.

ნიკო ნიკოლაძე სამშობლოსადმი, მშობლიური ქვეყნისადმი სიყვარულს ადამიანის ბუნებრივ აუცილებელ მოვალეობად თვლიდა. მას მიაჩნდა, რომ ადამიანი, რომელსაც თავისი სამშობლო არ უყვარს, ცხოველზე დაბლა დგას. ნიკოლაძეს ხეპრეობად მიაჩნდა იმის კვებნა, რომ მამულს ვემსახურები, მის სიკეთეს ვეძებ, მის სასარგებლოდ ვშრომობო: „რომელი გონიერი კაცი დაინწყებს ქადილს, რომ დედაჩემს პატივს ვსცემო, კარგად ვასმევ და კარგად ვაჭმევო, მის ხეირიანად რჩენას ვცდილობო, მისი კეთილდღეობისთვის ვშრომობო? ხომ არავინ? ხეირიან და გონიერ საზოგადოებაში სწორედ ამნაირათვე საუკადრისო იქნებოდა ქადილი, რომ მამულს ვემსახურებო. თქვენ ნარმოიდგინეთ, რა სიცილს და ხარხარს დააყრიან საფრანგეთში ან ინგლისში იმისთანა კაცს, რომელიც იმის თქმას გაბედავდა – ჩემი მამული მიყვარს და ჩემი სამშობლოს სიკეთისთვის ვშრომობო!.. ეს საყოველთაო მოვალეობაა, ისეთი, რომელიც ყოველ ხეირიან კაცს, ვინც ხეპრე, ქურდი ან უსულო არ არის, უნდა ჰქონდეს, და იმაზე უმეტესი სიტუტუცე რაღა იქნება, კაცი პირდაპირ ამტკიცებდეს, არც ხეპრე, არც ქურდი, არც უსულო ვარო“ [1,161].

რაში მდგომარეობს მამულის მსახურება, როგორ უნდა ემსახურებოდეს კაცი თავის ქვეყანას? ნიკო ნიკოლაძე მომხრე იყო მამულისადმი საქმიანი სიყვარულისა, მას სწამდა, რომ ჩვენი

ქვეყნის მძიმე მდგომარეობა ჩვენმა ახალგაზრდობის მტკიცე შეერთებულმა შრომამ უნდა გააუმჯობესოს... ამ შეერთებული შრომის სიმტკიცისათვის საჭიროა, რომ შიგ შინაგანი უთანხმოება და განხეთქილება არ არსებობდეს" [10,548] და იყოს სრული ეროვნული თანხმობა, შესაბამისად ნიკოლაძისთვის მიუღებელია სიტყვიერი და სუფრული პატრიოტიზმი, გულზე მჯილის ცემა და ქადილი, მყვირალა ფრაზები: „თუ ნამდვილად გვიყვარს ჩვენი მამული, – წერს ის, – ჩვენ ის უნდა გავაძლიეროთ, როგორც მატერიალურის მხრით – სამართლიანად ეკონომიურის განწყობილების დაფუძნებით, ისე ზნეობით – მისი გონებისა და ცოდნის გაუმჯობესებით. ის იმედი უნდა ჩავუნერგოთ მას, რომელიც ჩვენ თვითონ გვაქვს, იმ მომავლისკენ უნდა მოუბრუნოთ პირი, რომელიც ჩვენ გვწამს, იმ გზაზე უნდა დავაყენოთ, რომელმაც ყველა სხვა ხალხი გააძლიერა და გააბედნიერა. მარტო ის ხალხიაო ღირსი ბედნიერების, სთქვა ვიქტორ ჰიუგომ სომხებზე, რომელიც მომავალს შეჩერებიაო; და ვინც მარტო წარსულს შესცქერის, ის სამარეს ითხრისო“ [1,183].

იშვიათია ისეთი სიტყვები, რომელიც ნიკო ნიკოლაძემ მიუძღვნა თავის თანამემამულეებს და თავის ქვეყანას: „მას აქეთ, რაც მე ჩემს თავს ვიცნობ, მე ერთი წადილის მეტი არა მქონია, ერთი ღმერთის გარდა სხვისთვის თაყვანი არ მიცია... მე შენ მიყვარდი, შენ მწამდი, შენ გამსახურებოდი, ავად თუ კარგად, როგორც შემეძლო, როგორც ჭკუა მიჭრიდა... მე დამივლია მთელი ევროპა, და ბევრ ჩინებულ ქვეყნებში, ბევრ აღმტაც საზოგადოებაში გამიტარებია თვეები და წლები, მაგრამ ყოველგან და ყოველთვის, სადაც კი ვყოფილვარ, ერთი საგანი მქონია: შენთვის დამზადება, შენთვის სამსახური, შენი სარგებლობა. არც საფრანგეთის ამაღელვებელ და აღმტაცებელ ცხოვრებას, არც პეტერბურგის განსაცდელით მიმზიდველ საზოგადოებას, არც იტალიის მშვენიერებას, არც შვეიცარიის თავისუფლებას არასოდეს, არც ერთი წამის განმავლობაში არ მოუხიბლავს ჩემი გრძნობა და გული, არ შეუცდენივარ და არ მიუზიდივარ, თუმცა ახალგაზრდა კაცის გულზე გვარი-

ანი გავლენა აქვს იქაური დიდი სახელის და დიდი გავლენის იმედს... იმის მაგიერ, რომ იქაურს ცხოვრებას მივებირე და სხვებივით დამევიწყა ჩვენი ერთი ნამცეცა ქვეყანა, ჩვენი ყველასაგან უცნობი ხალხი, მე ნიადაგ შენზე ვფიქრობდი, რომ სადმე, როგორმე, სადაც კი ყოფილიყო, შენთვის ცოტაოდენი სარგებლობა მაინც მომეტანა" [10,362].

ნიკო ნიკოლაძე, საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი უდიდესი საქმიანი პატრიოტი, მზად იყო ქვეყნისთვის თავიც კი გაენირა და ეს უდიდესი ღირსების საქმედ მიაჩნდა. მას საამაყოდ მიაჩნდა სამშობლოსათვის და მისი ინტერესებისათვის ომი და ასეთ ომში გაატარა მან თავისი შეგნებული სიცოცხლე: „მოგეხსენებათ, რა არის ომი, – წერდა იგი, – განსაკუთრებით ომი სამშობლოს ინტერესების დასაცავად. მოგეხსენებათ, რომ ეს ომი ღირსეული, დიდებული საქმეა" [5,198].

ნიკო ნიკოლაძე სამშობლოს ინტერესების გათვალისწინებას, მისთვის შრომას მარტო კერძო პირებისგან კი არ ითხოვდა, არამედ პარტიებისა და საზოგადოებრივი ჯგუფებისაგან, მოუწოდებდა მათ გონიერების და ზომიერებისკენ, უტოპიურ, აუხდენელ ოცნებათა უარყოფისაკენ: „ვისაც ქართველობის შველა უნდა, მან თავისი პოლიტიკური გეგმა უნდა შეამსუბუქოს, ეგებ რაც შეიძლება უფრო მეტ ხალხს ერთი და იგივე ნამდვილი პრაქტიკული მიზანი აღუნიშნოს, მისთვის გასაგები და საჭირო. მარტო ეს შეგვძენს მტერ-მოყვრის ყურადღებას და მორიდებას. ჯერ ამას უნდა ვეძებდეთ, და არა მიუწვდომელ კოშკიდგან მზეთუნახავის მოტაცებას, რომლისთვისაც თოკის კიბეც კი არ გვაბადია" [1,303].

ნიკო ნიკოლაძე პირდაპირ აკავშირებდა ერთმანეთთან ადამიანის მოქალაქედ ჩამოყალიბებას და პატრიოტულ აღზრდას. იგი თვლიდა, რომ პიროვნება მოქალაქედ დაბადებიდანვე უნდა აღიზარდოს, მან პატარაობიდანვე უნდა შეისისხლხორცოს სამშობლოს სიყვარული და მისი მსახურება, მისი ერთგულება და მისთვის თავდადება (ეს დღესაც ძალზე მწვავე და სერიოზული პრობლემაა და აქტუალობას არ კარგავს).

ნიკოს სიტყვებით საზოგადოება, ავად თუ კარგად, ზრდის ვაჭარს, ტექნიკოსს, ვეტერინარს, პედაგოგს, ინჟინერს, ექიმს, მაგრამ არ ზრდის სამშობლოს სიყვარულით გაჟღენთილ და ამალღებულ მოქალაქეს: „ჩვენ ყველამ მივიღეთ კლასიკური, რეალური, ტექნიკური და სასულიერო განათლება, მაგრამ რომელმა ჩვენგანმა მიიღო სულ მცირედი პოლიტიკური ან სამოქალაქო აღზრდა? სად ან ვინ გვასწავლა ჩვენ, რომ განუყოფელი შვილები ვართ ერთი და იმავე სამშობლოსი? რომელ ჩვენთაგანში ცდილობდნენ გამოემუშავებინათ ბავშვობიდან სამშობლოს სიყვარული, ვაჟკაცურად დაცვა სახალხო საქმისა, სახელმწიფოსადმი ერთგული სამსახური, ერთი სიტყვით, რომელ ჩვენგანს ზრდიდნენ მოქალაქედ და არა ჩინოვნიკად?“ [51.90].

ნიკო ნიკოლაძეს არასოდეს შეუცვლია თავისი მრწამსი – მთელი ცხოვრების მანძილზე იგი უანგაროდ, მუხლჩაუხრელად შრომობდა ქვეყნისათვის სხვადასხვა სფეროში. მას მართლაც შეეძლო ეთქვა: „ყოველთვის იგივე ვყოფილვარ, რაც დღესაც ვარ: ერთგული, ანგარიშიანი მწყემსი ქართველობის სიკეთისა, შეურიგებელი მტერი ყოველი მიმართულებისა, რომელიც საქართველოს ქონებას სხვის, უცხოეთის მიზანს თუ საქმეს, სწირავს“ [1,304].

ნიკო ნიკოლაძის ეკონომიკური პრაგმატიზმი

§1. ნიკო ნიკოლაძის დაპირისპირება ქმეჩი ნობელების ნავთობგადაზიდვის მონოპოლიასთან

არსებობს არა მარტო ნავთობის ექსპლოატაცია, არამედ საზოგადოებრივი აზრის ექსპლოატაციაც

ნიკო ნიკოლაძე

დღეს, როცა მთელი მსოფლიოს წამყვან სახელმწიფოებში მტკიცედ ებრძვიან მონოპოლიების წარმოქმნას და ამ მხრივ საქართველოს ახალი ხელისუფლებაც აქტიური ნაბიჯების გადადგმას იწყებს, უთუოდ ინტერესს იწვევს უდიდესი ქართველი მოღვაწის ნიკო ნიკოლაძის დაპირისპირება ქმეჩი ნობელების (ერთ-ერთის – ალფრედის სახელს ატარებს მსოფლიოში ყველაზე ცნობილი პრემია) მიერ შექმნილ ბაქოს ნავთობის გადაზიდვის მონოპოლიასთან.

130-ზე მეტი წლის წინ, 1882 წლის 28 აგვისტოს ნიკო ნიკოლაძემ მოხსენება გააკეთა რუსეთის სამეცნიერო-ტექნიკური საზოგადოების წევრთა ყრილობის IV განყოფილების სხდომაზე, რომლითაც იგი ღიად დაუპირისპირდა ქმეჩი ნობელების კომპანიას, რომელმაც ბაქოს ნავთის გატანის მონოპოლია იგდო ხელთ და სერიოზულ ზიანს აყენებდა სხვა, განსაკუთრებით კი ადგილობრივ რუსულ კომპანიებს (ეს მოხსენება სახელწოდებით „ვ.ბ. აბრამოვიჩის ინფორმაციის გამო“, ინახება ნიკოლაძის არქივში №X-25-1, 26-14) ასევე დაიბეჭდა მის თხზულებათა VIII ტომში 2003 წელს).

დასაწყისში ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ ბაქოს ნავთობისა და მისი დერივატების გატანა დღითი დღე იზრდება, მაგრამ ასეთი სიმდიდრით გიგანტური სარგებლობა სრულიად არ იგრძნობა ადგილობრივი მოსახლეობის, მშრომელი ხალხისა და თვით მეწარმეთა ცხოვრებაში. ისმის კითხვა, სად მიდის ამ ნაქები წარმოების სიმდიდრის რეზულტატი, მოგება? ნიკოლაძე აქვე მოაქვს ბაქოს ნავთობის წარმოების შედარება ამერიკის ნავთობის საქმესთან: „შეხედეთ, რამდენი მსხვილი და კოლოსალური კონკურენცია წარმოიშვა იქ (აშშ-ში – ვ.შ.), ნავთობის რამდენი ლორდი გაჩნდა, რომელთაც ნამდვილი სიმდიდრე დააგროვეს? [11,506]. ნიკოლაძე სვამს კითხვას: სად არიან ბაქოს ნავთობის ლორდები? სად იმალება მათი კეთილდღეობა? და იქვე პასუხობს, რომ ამ „ლორდებმა“ ჯერ მხოლოდ ვალები მოაგროვეს და ოფლში გაქაფულნი ძლივს ახერხებენ ამ ვალების პროცენტთა გადახდას. ნიკოლაძე ამას რუსული პოლიტიკურ-ეკონომიური პირობების გავლენით ხსნის, რომელთა გამოც რუსეთში ყველაფერი, რაც უნდა აიღოთ, მაიორატსა და მონოპოლიაში გადაიზრდება. ბაქოელი მრეწველები იძულებულნი არიან შესანიშნავი პროდუქცია, რაც ქარხნებს მეტისმეტად ძვირი დაუჯდათ, ნახევარ ფასად გაასაღონ, ვინაიდან მისი ადგილიდან დასაძვრელად ყველა გზა გადაკეტილი აღმოჩნდა, ხოლო მისი გასაღები „ერთ ფირმას“ ჩაუვარდა ხელში... ეს ფირმა ძმები ნობელების ამხანაგობაა, – წერს იგი.

ნიკოლაძე ინტერესდება და იკვლევს, თუ როგორ მოხვდა მათ ხელში ნავთობის საქმის გასაღები. მისი აზრით, არც ერთი წარმოება არ შეიძლება განვითარდეს და გაძლიერდეს, თუ მას თავს მოვახვევთ მიმოსვლის საშუალებათა მონყობასა და შენახვასაც: „განა ჩვენი მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა ან მეღვინეობა განმტკიცდებოდა, სოფლის მეურნეობა რომ თვითონვე ყოფილიყო ვალდებული გაეკაფა თავისთვის გზა მთავარი სამომხმარებლო ბაზრებისაკენ? ამ გზების გაყვანა მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოთა საქმეა, რადგან კერძო პირის ხელში ის აუცილებლად ქმნის მონოპოლიას, რაც ყოველგვარ წარმოებასა კლავს (მონოპოლია წარმოებაში კი არ აღმოცენდება, არამედ გადატანის

დროსო) – ჩვენ საშუალება მივეცით ჩვენსავე თავს კერძო საზოგადოებას ჩავვარდნოდით ხელში, რომელმაც ისარგებლა იმით, რომ სახელმწიფომ მაშინვე არ შეასრულა იმ ამოცანათა ნაწილიც კი, რომელიც უშუალოდ მის კომპეტენციაში შედიოდა.

როდესაც საჭირო იყო თანხა რკინიგზის მოძრავი შემადგენლობის ჩამოსასხმელი ვაგონებით გასაზრდელად, ხოლო ვოლგასა და კასპიის ზღვაზე ასევე ჩამოსასხმელი გემების, ყველა მექარხნეს, ვისაც კი მისწვდა, ნობელმა (ლუდვიგმა – ვ.შ.) თავისი სამსახური შესთავაზა. რა საჭიროაო, ამბობდა ის, ახალი ხარჯები, რისთვის უნდა გავზარდოთ რკინიგზის და გემთა საზოგადოების საობლიგაციო კაპიტალი? ეს ხომ ტვირთად აწვება სახელმწიფო სახსრებს, გარანტიის დანამატს. მე ვიკისრებ ყველა ამ ხარჯს, მე თქვენ შემოგიყვანთ შესანიშნავ გემებს, ბრწყინვალე ვაგონციტერნებს და ეს სახელმწიფოს კაპიკი არ დაუჯდება...

ჩვენ მოგვეწონა ასეთი კეთილისმყოფელი და პირდაპირ წინ დაუდგით ტაბლა, ამიტომ შეძლო მან ასე ადვილად მილიონების მოხვეჭა; მაგრამ, ცნობილია, თუ ვინმეს ჯიბეში მილიონს დავინახავთ, თუნდაც სიზმრად, მაშინვე ფარ-ხმალს ვყრით მის წინაშე. ხედავთ – ეს ძალაა! ყოველგვარი ძალის წინაშე ქედის მოხრის თანდაყოლილი თვისების გამო ჩვენ მალე ვიქეცით ყურმოჭრილ მონებად“ [11,508].

ნიკო ნიკოლაძე ეჭვის თვალით და ირონიით უყურებს ასეთი ხელოვნური გზით შექმნილ ავტორიტეტებს და კერპებს: „ბ-ნმა ნობელმა ჩვენში ნავთობის საქმე განავითარაო, ნავთის პროდუქტები საზღვარგარეთ გააქვს; მან შეავინროვა ამერიკული ნავთი და სწორედ ასეთი ხალხი გვჭირდება!.. ბატონებო! მძიმე გრძნობა ეუფლება ადამიანს, როდესაც იგი აშკარად ხედავს ასეთ ბრმა მორჩილებას მთელი საზოგადოებისას მის მიერ თიხისაგან შექმნილი კერპისადმი! მაგრამ კიდევ უფრო უსიხარულოა ეს გრძნობა, როდესაც ხედავ, რომ ამ კერპს ემორჩილება და თაყვანს სცემს არა მხოლოდ ბნელი მასა, არამედ მეცნიერებისა და მრეწველობის წარმომადგენელთა საუკეთესო ნაწილიც; როცა საქმის მუხრუჭი მის საყრდენადაა გამოცხადე-

ბული... ბაჟი რომ დავადოთ – უნდა შევეკითხოთ ბ-ნ ნობელს. ერთი სიტყვით, ბ-ნი ნობელის გარეშე უკვე ნაბიჯსაც ვერ გადადგამ. საქმე იქამდე მივიდა, რომ თვით ყველაზე სპეციალურ საკითხზე, ბათუმის პორტის მოწყობის საკითხზე მსჯელობის დროსაც კი, საგანგებოდ ამ საკითხის განსჯისათვის მოწვეულ კომისიაშიც კი, მას ეკუთვნის პირველი ადგილი“ [11,509].

ამ კომისიაში ნობელმა განაცხადა, რომ ბათუმის პორტო – ფრანკო ძალიან პატარაა თავისი ფართობით, ხოლო მისი გაფართოება საშიშიც კია ხანძრის გაჩენის საშიშროების გამო, თუ დაეშვებათ მის ნაკვეთში ქარხნების მოწყობასა და ჩამოსასხმელ მოწყობილობათა დადგმასო. კომისიამ მისი ჩარევით დაადგინა, რომ შესწავლილ იქნას საკითხი, თუ რამდენად მიზანშეწონილია პორტო-ფრანკოს საზღვართა გაფართოება, ხოლო მანამდე კი აიკრძალოს მის საზღვრებში ქარხნებისა და ჩამოსასხმელ მოწყობილობათა აგება.

ამით აღშფოთებული ნიკოლაძე წერს, რომ „პორტო-ფრანკოს გაფართოების თაობაზე კიდევ ათ და ოც წელს იმსჯელებენ (მართლაც, თითქმის ასე მოხდა – ვ.შ.). მანამდე კი ბ-ნი ნობელი თავისუფალია იმ მექარხნეთა კონკურენციისაგან, რომელთაც შეეძლოთ ეწარმოებინათ პორტო-ფრანკოს ნაკვეთში იაფი, უბაჟო ჭურჭელი ნავთის გადასაზიდად საზღვარგარეთ და შავი ზღვის სამხრეთ ნავსადგურებში“ [11,509].

ნობელების საქმიანობის გამოწვევით შესწავლის შემდეგ ნიკოლაძე ასკვნის, რომ მათი მილიონები და დაგროვილი ცოდნა როდი ხმარდება პროდუქციის გაუმჯობესებას, ღირებულების გაიფხვებას, მათთვის ახალ-ახალი ბაზრების გახსნას. პირიქით ნობელების ამხანაგობა მოგვევლინა სპეკულანტად და მთელი თავისი სახსრები მიმართა სხვა მეწარმეთა გასანადგურებლად. მაშინ რუსეთის კანონებით აკრძალული იყო ერთი პროდუქტის შესყიდვის მონოპოლიზება. ნობელების ამხანაგობა კი შეისყიდდა ნავთსა და მის პროდუქტებს, რათა სხვა გემების მფლობელნი ეიძულებინა გაეუქმებინათ ჩამოსხმით გადატანა, რომელიც კონკურენციას უწევდა მათ გემებს. არსებობდა საგანგებო კანონი, რომელიც

მხოლოდ რუსეთის ქვეშევრდომებს აძლევდა კაპოტაჟური ცურვის უფლებას რუსეთის შიდა წყლებში და მკაცრად უკრძალავდა უცხოელებს ამ საქმის წარმოებას. მაგრამ ამ კანონმა სრულიადაც არ შეუშალა ხელი ნობელებს, რომ გაენადგურებინა ძმები არტი-მიევების სანავთობო კაპოტაჟი და დაეპყროთ მთელი ჩამოსხმით გადაზიდვა თავიანთი გემებისათვის, რომლებიც ფსევდორუსული ამხანაგობის ბაირალით დაცურავდნენ. ხოლო იმისათვის, რომ არავის შემოეყვანა ჩამოსასხმელი გემები, იზრუნეს, რომ დაწესებულიყო 40%-იანი დამამძიმებელი ბაჟი შიდა წყლებში მოცურავე ყველა იმ გემისათვის, რომელიც საზღვარგარეთიდან შემოდიოდა, რადგან მხოლოდ იქ შენდებოდა ჩამოსასხმელი გემები.

ყველაზე საყურადღებო იყო ის, რომ ამ ბაჟის დაწესების დროს ნობელმა განაცხადა, თითქოს მოტალას ქარხანას უკვე შეუკვეთა 8 ჩამოსასხმელი გემი, გარდა იმ ხუთისა, რომლებიც უკვე დაცურავდნენ მისი ბაირალით და ეს 8 გემი რუსეთში უბაჟოდ უნდა შემოსულიყო მაშინ, როცა ნობელის კონკურენტებს უნდა გადაეხადათ 40%-იანი ბაჟი. ნობელებმა იზრუნეს იმაზეც, რომ მოტალას ქარხანა არ იღებდა შეკვეთებს სხვა მექარხნეებისაგან და იმიზეზებდა, რომ ნობელების სამუშაოთი ვარ გადატვირთულიო.

საბოლოოდ ნიკოლაძე დაასკვნის, რომ „ძმები ნობელების ამხანაგობა სრულიადაც არ არის დაინტერესებული წარმოების შემდგომი წარმატებითა და გაუმჯობესებით, რადგან ნავთობის ტრანსპორტირების მონოპოლია უზრუნველყოფს მათ წარმატებას, როგორიც არ უნდა იყოს მათი პროდუქციის ხარისხი და ფასი. დანარჩენი მექარხნეები კი ბოლოს და ბოლოს სულელები ხომ არ არიან, რომ შევარდნენ ცეცხლში და გამოამზეურონ თავიანთი საუკეთესო კაპიტალი ყოვლისმშთანმთქმელი ამხანაგობისათვის. რითი სჯობს ამ მილიონერი ამხანაგობის ყოფა, მათი საკვები ან მშრომელთა მდგომარეობა ვოლგელი ბურლაკის ან გაპარტახებული ქოხის უღარიბესი ბატრაკის მდგომარეობას? თქვენ დარწმუნდებით, რომ მონოპოლისტური საწარმოს ბრწყინვალე წარმატებას ერთი ბენოთიც არ გაუმჯობესებია მუშათა ხვედრი“ [11,511-512].

ნიკო ნიკოლაძემ რუსეთის სამეცნიერო-ტექნიკური საზოგადოების წევრებს შესთავაზა ამ მონოპოლიიდან თავდახსნის გზები და საშუალებები: „აუცილებელია ყურადღება მიექცეს ნავთობის პროდუქტების გადასაზიდი გზების მოწყობასა და განვითარებას (აქვე ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ სრულიად შემთხვევით და წინასწარი განზრახვის გარეშე იგემა პირველი დარტყმა ნობელის მონოპოლიამ, როცა ამიერკავკასიის რკინიგზა გავიყვანეთ, რომელიც ვალდებულია ნავთის მრეწველის განკარგულებაში იქონიოს ჩამოსასხმელი ვაგონები. მაგრამ ეს თავდასაცავი სარქველი ძალიან მცირეა და ადრე თუ გვიან ძმები ნობელების ამხანაგობა შეეცდება, ასე თუ ისე, დავიწყებას მისცეს იგი. პირველი საცდელი საცავეები მან უკვე ჩადგა ბათუმის პორტო-ფრანკოში; ახალ, კიდევ უფრო მტკიცე საცავთა ჩადგმასაც უნდა ველოდოთ) აუცილებელია, ვაიძულოთ ყველა რკინიგზა, რომელიც ვოლგასა და შავ ზღვას აკრავს და დაკავშირებულია მის აუზებთან, ჰქონდეს ჩამოსასხმელ ვაგონთა საჭირო რაოდენობა, ხოლო მთავარ სადგურებზე კი – საკმაო მოცულობის რეზერვუარებიც. ასევე აუცილებელია ყველა მექარხნეს, მენარმესა და ვაჭარს მივცეთ ისეთივე შეღავათიანი პირობები ნავთის ჩამოსხმის სახით გადატანისა, ბ-ნ ნობელს რომ აქვს მინიჭებული რკინიგზის სამმართველოსაგან... საერთოდ კი პრინციპულად უნდა დადგინდეს, პირველ ყოვლისა ის, რომ მთავრობის მიერ ზურგის შექცევას ნავთობისა და მისი პროდუქტების გადაზიდვის საქმისგან, სამიმოსვლო გზების გაუმჯობესებისაგან და ამ საქმეების მთლიანად გადაბარებას ნავთობის მენარმეებზე, მონოპოლიის შექმნისაკენ მივყავართ (ე.ი. ნიკო ნიკოლაძე ჯერ კიდევ 1880-იან წლებში მომხრე იყო სახელმწიფოს გარკვეული დოზით ჩარევისა ბიზნესის სამართლიანად დამრეგულირებლის, არბიტრის როლში, რაც დღეს მსოფლიო ეკონომიკის გაბატონებული ტენდენციაა და კეინზამდე გაცილებით ადრე წამოყენებული). მეორეც ის, რომ ნავთობისა და მისი პროდუქტების გადაზიდვის ყველა საშუალება ყველასთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს თანაბარ პირობებში [11,514-515].

ნიკოლაძე აქვე პროგნოზირებდა იმასაც, რომ თუ ნობელების მონოპოლია განმტკიცდება, მაშინ ნავთის ფასიც გაიზარდის ნაცვლად, სწრაფად აიწევს.

ნიკო ნიკოლაძის მიერ დაყენებულ საკითხს სამეცნიერო-ტექნიკური საზოგადოების სხდომაზე კენჭი უყარეს და იგი გავიდა: 29 კაცი იყო ნიკოლაძის მომხრე, 9 კი – წინააღმდეგი.

ნიკოლაძის დაპირისპირება ნობელებთან ამით არ დამთავრებულა. მალე რუსულმა გაზეთმა „ნოვოე ვრემია“ ზემოთნახსენებ სხდომასთან დაკავშირებით დაბეჭდა ვასილ პოლუტიკას ცილისმწამებლური პასკვილი „დიდი საქმე“, რასაც პასუხი გასცა ნიკო ნიკოლაძემ სტატიაში „დიდი შეცდომა დიდ საქმეში“ (წერილი რედაქციას). „ნოვოე ვრემიას„ ამ სტატიაში ლუდვიგ ნობელის მიერ დაქირავებული ჟურნალისტი ვასილ პოლუტიკა უპირისპირდება ნიკო ნიკოლაძეს.

ნიკოლაძე მიანიშნებს, რომ არსებობს არა მარტო ნავთობის ექსპლოატაცია, არამედ საზოგადოებრივი აზრის ექსპლოატაციაც. იგი წერს, რომ ნობელმა „თავისი მიღწევების ჯადოსნური სურათი გადაგვიშალა, დაბეჯითებით ამტკიცებდა, რომ მიაღწევს თავის მიზანს, რომ მას ნაფოტებად რომ ექცია მეეტლეთა, მექარხნეთა და მოშურნეთა მთელი არმია, სრულიად არაფრად უღირს მოერიოს „მარტო ერთ“ ნიკოლაძეს. პოლუტიკამ კი მომხიბვლელად დაამღერა გულისამაჩუყებელი რაფსოდია თავისუფალი კონკურენციის მნიშვნელობაზე. ყოველივე ეს მომხიბვლელიც იყო და საინტერესოც. მაგრამ გაქნილობა გაქნილობაა და საკითხი მაინც ღიად რჩება. ლაპარაკია ნობელის მონოპოლიაზე და სხვა არაფერზე, ხოლო ვისაც ნებავეს იკამათოს ამ საკითხის თაობაზე, დეე ილაპარაკოს ან წეროს მასზე და არა რაღაც სისულელებზე, რომლებიც ამ საკითხს სრულიადაც არ ეხმიანებიან. მხოლოდ ამ გზით შეუძლია ჭეშმარიტებამდე მისვლა ყველას, ვისაც არ ესაჭიროება საქმის არეგ-დარევა“ [11, 538-539].

ნიკოლაძე კიდევ ერთხელ დაასკვნის, რომ ნავთობის დიდ საქმეში დაშვებულია დიდი პოლიტიკური შეცდომა: „დიდ მრეწველობას რომ ვნერგავდით, ჩვენ არ გვიზრუნია გზა გაგვეხსნა

მისი პროდუქტების გატანისათვის. ამის შედეგად მრეწველობას დააწვა გარეშე ვალდებულება – სამიმოსვლო გზების მოწყობა. ასეთი ტვირთი უმეტესობის ძალას აღემატება. ვისაც შეუძლია გზის გაყვანა, ცხადია, ის თავისთვის გაიყვანს და არა ყველასთვის. ასეთ ვითარებაში შეუძლებელი იყო არ აღმოცენებულიყო მონოპოლია და აღმოცენდა კიდევ. კერძო წამოწყებისათვის ახლა მისი თავიდან აცილება ადვილია ყოველგვარი დანაკარგის გარეშე: ამისათვის საჭიროა ნავთობის წარმოება, გადატანის მხრივ, ისეთსავე პირობებში ჩავაყენოთ, როგორშიცაა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი. თუ ასე არ მოვიქცით, მონოპოლია, ბოლოს და ბოლოს, დაკარგავს ნავთობის მთელ მრეწველობას“ [11,540]. შესაბამისად, ბაქოს ნავთობის საბადოების ამ „ამოუნურავი სიმდიდრიდან“ რუსეთს ის მიკროსკოპული სარგებელიც კი აღარ შეხვდება, რომელსაც ახლა უწილადებს ბ-ნი ნობელი გადასაზიდი გადასახადის სახით (ერთი მეოთხედი კაპიკი 1 ფუთ ამოღებულ და გადატანილ ნავთობზე). ამგვარად, „თვით ნავთობის გაყვანილობის შესანიშნავი საქმე უეჭველად დაილუპება ნავთობის წარმოებაში ურჩხული მონოპოლიის (იგულისხმება ნობელეების მონოპოლია – ვ.შ.) გაჩენის გამო, რომელსაც უკვე ვერაფრით ვერ დაძლევე, თუ ამ საქმის განხორციელების დროს გაყვანილობა ყველასთვის ხელმისაწვდომი არ იქნება, ასეა ყოველთვის: ყოველი სასარგებლო ნივთი შეიძლება ბოროტ იარაღად აქციო, ისეთ დანად, ურომლისოდაც ვერ შეჭამ საჭმელს და ისეთ დანადაც, რომლითაც შეიძლება დაიჭრა თავი ან დაჭრა სხვა“ [11,541].

ნიკო ნიკოლაძე აქვე უარყოფს ვასილ პოლემტიკას ბრალდებას, თითქოს ნიკოლაძე „სახელმწიფო სოციალიზმის“ მომხრე იყოს. დღეს ყველასათვის ნათელია, რომ სახელმწიფოს შეზღუდული ჩარევა ბიზნესის სფეროში სულაც არ აღიქმება სახელმწიფო სოციალიზმად და იგი ფართოდამკვიდრებული პრაქტიკაა. შესაბამისად ნიკო ნიკოლაძე ამ ჟურნალისტთან პოლემიკაშიც მართალი იყო, ისევე როგორც ნობელების მონოპოლიასთან დაპირისპირებაში.

ნიკო ნიკოლაძემ ნობელების მონოპოლიის შესამცირებლად და გასანეიტრალებლად შეიმუშავა მთელი პროგრამა, რომელიც გამოაქვეყნა გაზეთში „ნოვოე ვრემია“ (1883 წ. №2669), რომელიც მისი მოხსენების შემდეგ მალე მიიღო ნავთის მრეწველთა კრებაზე ბაქოში და განხორციელდა კიდევ როტშილდის დახმარებით (ნიკოლაძის დამსახურებაზე ამ მიმართულებით საგანგებოდაა ლაპარაკი რუსეთის ტექნიკური საზოგადოების „შრომებში“ და ნავთის მრეწველთა პირველი ყრილობის მასალებში). იონა მეუნარგიას მოგონებით „როტშილდებს, როგორც უცხო ქვეყნის კაპიტალისტებს – ებრაელებს არ ჰქონდათ ნება თავის სახელით ეწარმოებინათ საქმე რუსეთში. იმათ შეადგინეს საზოგადოება, დაამტკიცებინეს წესდება და, როდესაც გამგეობის წევრების დანიშვნაზე მიდგა საქმე, ნიკოლაძემ წარუდგინა მათ კანდიდატებად დავით ერისთავი და კოლა ორბელიანი. როტშილდებმა პატივი სცეს ნიკოლაძის რეკომენდაციას და დავითი, ორბელიანთან ერთად, დანიშნული იქნა ახალი საზოგადოების გამგეობის წევრად“ [2,183].

ასე დაარღვია ნიკო ნიკოლაძემ ნობელების მონოპოლია ბაქოს ნავთობის გადაზიდვაზე და აიძულა ისინი უკან დაეხიათ და სხვათა თანაბარ პირობებში ჩადგომას შერიგებოდნენ.

ნიკო ნიკოლაძის ეს დაპირისპირება მაშინდელ მსოფლიოში საყოველთაოდ ცნობილი ძმები ნობელების მონოპოლიასთან ქართული საზოგადოებრივი და ეკონომიკური აზრის ძალიან საინტერესო და სასახელო ფურცელია. როცა მართალი იყო, ნიკო ნიკოლაძე არავითარ ავტორიტეტებს ქედს არ უხრიდა. ასევე დღეს ძალზე მნიშვნელოვანია ამ მოხსენებაში გამოთქმული ერთი ბრწყინვალე შეგონება: „შეუძლებელია, მხედველობაში მივიღოთ მხოლოდ დღევანდელი ფაქტები; აუცილებელია ვიხედებოდეთ შორს, განვჭვრიტოთ თუ რა მოხდება დროთა განმავლობაში. ჩვენ მივეჩვიეთ ქედის მოხრას დღევანდელობის წინაშე ისე, რომ სრულიადაც არ ვფიქრობთ მომავალზე“ [11,524].

§2. ფოთის აღმაშენებელი

„ჭკვიანი ადამიანები, რომლებიც სი-
დიადითა და შემოქმედებითი ძალით დი-
დად არ ჩამორჩებიან პირველი ხარის-
ხის გენიოსებს, ყოველ ფეხის ნაბიჯზე
ებმებიან საერთო საქმეში და ნაკლებად
ძლიერი გონების ადამიანებთან ერთად
ენევიან საერთო უღელს. და არ ცდებიან
ისინი, არ მცირდებიან, არ კარგავენ სა-
კუთარ სახეს. და როცა მათ შეეკითხებით
ასეთი მოქმედების მიზეზს, გიპასუხე-
ბენ, რომ სახელსა და დიდებაში ეულად
კიაფობის უსუსურ სურვილზე უფრო
მალა არსებობს ადამიანის ცხოვრე-
ბისა და პატივმოყვარეობის შეუდარებ-
ლად უფრო ღრმა და უძვირფასესი დაკ-
მაყოფილება: ესაა აამაღლო ხალხი, შე-
ნი თანამოძმენი შენს დონემდე და რაც
ხელთა გაქვს, თუნდაც თიხისგან, შექმნა
ამა თუ იმ დარგის რამდენადაც შეიძლე-
ბა უკეთესი მოღვაწე“.

ნიკო ნიკოლაძე

დიახ, ნიკო ნიკოლაძეს ფოთის აღმაშენებელი შეიძლება ვუწო-
დოთ ამ სიტყვის როგორც პირდაპირი, ისე გადატანითი მნიშვნე-
ლობით. მან არა მარტო აღაშენა ფოთი და ნამდვილ ქალაქს და-
ამსგავსა, არამედ 1905 წლის რუსეთის რევოლუციის შემდეგ გა-
დანვისა და დანგრევისგან იხსნა. როცა რუსების გონებაშეზღუ-
დულმა გენერალმა ალიხანოვ-ავარსკიმ (ავარიელმა) რევოლუ-

ციის ალში გახვეული თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველო გადაწვა და გადაბუგა, მაშინ მხოლოდ ფოთი გადარჩა. ფოთი-საქენ დიდი ჯარით მიმავალ გენერალს მაშინდელი ქალაქის თავი ნიკო ნიკოლაძე გზაში შეეგება და შეაშინა: ფოთი უცხოეთშია დაზღვეული და თუ დააქცევთ, მთელი ზარალის ანაზღაურება პირადად ხელმწიფე-იმპერატორს მოუწევსო. ალიხანოვ-ავარსკი დაფრთხა – მეფე არ დავაზარალოო და ჯარი უკან გამოაბრუნა [2,213]. ასე გააცურა ნიკოლაძემ რუსი გენერალი. მისი ვაჟკაცობის და გონებამახვილობის ამბავი მაშინ მთელ საქართველოს მოედო (თუმცა რამდენიმე წლის შემდეგ უმადურმა და შურიანმა რამდენიმე ქართველმა უკუღმა შეატრიალა ყოველივე და ცილი დასწამა ნიკოლაძეს – თუ კარგი კაცი იყავ და მთავრობას არ ემსახურებოდი, ფოთი დანგრევას როგორ გადაარჩინეო?!..).

1858 წლის 18 ნოემბერს რუსეთის იმპერატორის ბრძანებით ფოთი გამოცხადდა სანავსადგურო ქალაქად. დაჭაობებულ ქალაქს ხალხი არ ეტანებოდა და მასში ნაკლებად სახლდებოდა. 1863 წლისთვის, როცა აქ ნავსადგურის მშენებლობა დაიწყო, მოსახლეობა 100 კაცს აღწევდა, 1865 წელს 1039-ს, ხოლო 1886 წელს ძლივს მიაღწია 4709 ადამიანს. ქალაქში უპირატესი დასახლების უფლებას ვაჭრებსა და ხელოსნებს აძლევდნენ [5,260].

ნავსადგურის მშენებლობა 25 წელი გაგრძელდა, 7 მილიონზე მეტი მანეთიც დაიხარჯა, თუმცა არაორგანიზებული და უყარათო მუშაობის გამო შედეგი ცუდი აღმოჩნდა – ნავსადგური გემების წყნარი დგომისათვის სრულიად მოუხერხებელი იყო, ქარიშხალის დროს კი გემების ლუზა იგლიჯებოდა და ისინი ხშირად იმტვრეოდნენ. ამიტომ აუცილებელი შეიქმნა ნავსადგურის რეკონსტრუქცია და პორტის ახალი ტექნოლოგიებით აღჭურვა.

ამ საქმეს თავი ვერ მოაბა ვერც 1883 წელს დაარსებულმა თვითმმართველობამ და ვერც ქალაქისთავებმა (ივანე ვახრამოვი, ნესტორ თავდგირიძე, იონა მეუნარგია). თვითმმართველობის დაარსების 10 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში არც ერთი კაპიტალური შენობა არ აგებულა, მხოლოდ რემონტი ჩაუტარდა ქალაქის კოშკს, 1871 წელს იმპერატორ ალექსანდრე II-ის მისაღებად

სახელდახელოდ აგებულ პავილიონს და კანცელარიას. პოლიცია და სკოლა დაქირავებულ, დამპალი ხის სახლებში იყო მოთავსებული, რომლის საყრდენები ძლივს იმაგრებდა კედლებს. წვიმა და ქარი შიგ ადვილად ატანდა [2,261].

ყველაზე გონივრული, რაც თვითმმართველობამ დაარსების 11 წლის განმავლობაში გააკეთა, აღმოჩნდა ის, რომ ქალაქის ხმოსნებმა (დეპუტატებმა) თხოვნით მიმართეს ნიკო ნიკოლაძეს და იგი ქალაქის თავად მიიწვიეს.

1894 წლის 25 ოქტომბერს ჩატარდა ფოთის ქალაქისთავის (მერის) არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობდა 210 ხმოსანი. 193 კაცმა მხარი დაუჭირა ნიკო ნიკოლაძეს, 17-მა – იონა მეუნარგიას. ასე გახდა ნიკო ნიკოლაძე ფოთის ქალაქისთავი (ამის მერე იგი კიდევ 4-ჯერ აირჩიეს ამ თანამდებობაზე – 1898, 1902, 1906 და 1910 წლებში).

საქართველოს ახალ ისტორიას დღემდე არ მოსწრებია ასეთი სანიმუშო, გონიერი, წინდახედული და ენერგიული ქალაქისთავი.

ნიკო ფოთს ჯერ კიდევ ბავშვობიდან იცნობდა კარგად. მის მამას, იაკობ ნიკოლაძეს ფოთში დუქნები და ფაქტორიები ჰქონდა, შვილებს ყველაფრის საქმის კურსში აყენებდა და ნიკოც ხშირად დაჰყავდა ფოთში, ამუშავებდა კიდევც.

როცა ნიკო ევროპიდან დაბრუნდა, ფოთის ადგილმდებარეობას და მის მომავალს უკვე სხვა თვალთ შეხედა. მართალია მას აფიქრებდა ის, რომ ფოთი დაბალ და ჭაობიან ადგილას მდებარეობდა, რის გამოც წვიმების და წყალდიდობების დროს ქალაქი წყლით ივსებოდა, ნოტიო ჰავის გამო კი ციებ-ცხელებისა და ქოლერის ბუდედ შეიძლება ქცეულიყო, მაგრამ უკვე 1871 წელს ხედავდა მის მომავალ პერსპექტივას: „ფოთის გასაშრობად საჭიროა რიონის ნაპირის დაგუბვა და ამაღლება, მთელი ქალაქის სივრცეზე დიდძალი ქვიშის მოყრა და რუების გაყვანა... ფოთს დიდი როლი და კარგი სვე მოელის მომავალში, რკინის გზა ჩქარა შეაერთებს მას თბილისთან, მერე კასპიის ზღვასთან, შემდგომ როდისმე შუა აზიასთან, სპარსეთთან და შე-

საძლებელია ინდოეთთანაც. მაშინ ამ გზით გაიმართება დიდი მოძრაობა, მისვლა-მოსვლა და ალებ-მიცემა ერთი მხრით ევროპისა და მეორე მხრით საქართველოს, შუა აზიას და სპარსეთს შორის, და ფოთს თავისი პორტით ექნება დიდი მნიშვნელობა. იგი შეიქმნება ერთი უდიდესი და უმდიდრესი სავაჭრო ქალაქთაგანი, იგი აჯობებს მაშინ ოდესასაც“ [2,207].

ნიკოლაძის ფოთის ქალაქისთავად არჩევას ქართულ საზოგადოებაში, სხვადასხვაგვარი რეაქცია მოჰყვა. მცირე ნაწილი ამას ნიკოლაძისათვის შეუფერებლად და დამამცირებლად თვლიდა, მათ შორის იყო აკაკი წერეთელიც, რომელიც წერდა: „იკისრა ქალაქ ფოთის თაობა და, თუმცა თითოთ საჩვენებელი ქალაქთაგანია, მაგრამ მაინც აფსუს, რომ მისთანა კაცი წვრილმან საქმეებს გამოსდგომია და, რაც შეუძლია, ის კი დაუმარხავს“ [36,430]. აკაკის ამ თვალსაზრისიდან გამომდინარე ხალხის ნაწილმა მართლაც ასეთი დასკვნა გამოიტანა: „კალამი მიატოვა და კალატოზობა დაიწყო“, თუმცა საზოგადოების დიდი ნაწილი დადებითად განეწყო მისადმი.

კარგად წერს აკაკი ბაქრაძე, რომ ნიკო ნიკოლაძეს „ეს საყვედური არ ეთქმოდა. მწერლობისთვის თავი არასოდეს დაუწებებია. როცა ვითარება და დრო ითხოვდა, კალამს ძველებურად ბასრად იყენებდა. მის აქტიურ პრაქტიკულ საქმიანობას საქართველოს გასაჭირი ითხოვდა. როგორც ილიას ბანკირობა იყო აუცილებელი (რაშიც ლომის წილი ნიკოლაძეს ეკუთვნოდა – ვ.შ.), ასეთივე აუცილებლობა აიძულებდა ნ. ნიკოლაძეს, მრეწველიც ყოფილიყო და ქალაქისთავიც. საქმიანი ხალხის ნაკლებობას განვიცდიდით. ერთ ადამიანს ბევრი რამ უნდა ეკეთებინა. უზომო ტვირთი უნდა ეზიდა. სხვაგვარად მამულის გადარჩენა არ მოხერხდებოდა“ [2,206].

ფოთში ჩამოსვლის შემდეგ ნიკო ნიკოლაძემ ორი ძირითადი მიზანი დაისახა:

1. ნავსადგურის გადაკეთება და მოდერნიზაცია, მისი გამტარუნარიანობის გაზრდა, აგრეთვე თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვა;

2. ფოთის აღშენება ახალი გეგმის მიხედვით, მისი კეთილ-
მოწყობა, ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელება,
ურბანული განვითარება.

ქალაქის თავად ყოფნის თითქმის 20 წლის განმავლობაში ნიკო
ნიკოლაძემ ორივე ეს ამოცანა ბრწყინვალედ შეასრულა – „ფოთი
მან წამოაყენა ფეხზე (ა. ბაქრაძე).

ნიკო ნიკოლაძემ, როგორც ბრწყინვალე მენეჯერმა და ორგა-
ნიზატორმა, ჯერ ფოთის და მისი ნავსადგურის პრობლემები შე-
ისწავლა, სწორად გააანალიზა და შემდეგ მათი გადაჭრის გეგმაც
შეიმუშავა.

მან პრიორიტეტულად სავსებით სწორად მიიჩნია ნავსადგუ-
რის რეკონსტრუქციის საკითხი, რისი გადაწყვეტის გარეშე გემე-
ბი იქვერ შევიდოდნენ რთულ ამინდში. ამის გარეშე კი ქალაქს და
ნავსადგურს ფუნქცია ეკარგებოდა.

3 წელი მოუწადა ნიკო ნიკოლაძე ინჟინერ ნ. ვოზნესენსკის მი-
ერ შემუშავებული ნავსადგურის რეკონსტრუქციის პროექტის
და ხარჯთაღრიცხვის დამტკიცებას. მის დიდ მონდომებას და
სიჯიუტეს უშედეგოდ არ ჩაუვლია. 1897 წელს რუსეთის გზათა
სამინისტრომ ფოთის ნავსადგურის რეკონსტრუქციის პროექტი
მოიწონა (ნიკოლაძე ამ მიზნით რამდენჯერმე ჩავიდა პეტერბურ-
გში მაშინაც და შემდეგშიც). ფოთის ნავსადგურის გადაკეთების
უფლება იჯარით მიიღო ბუნგე-პალაშკოვსკის კომპანიამ. პრო-
ექტის განხორციელება 370 ათასი მანეთი ჯდება. მშენებლებ-
თან ძირითადი და დამატებითი ხელშეკრულებების გაფორმების
შემდეგ რუსეთის მთავრობამ ვოზნესენსკის პროექტი 1899 წლის
დასაწყისში საბოლოოდ დაამტკიცა [38,30].

ფოთის თვითმმართველობის ხმოსნების დადგენილებით და
საგანგებო საიმპერატორო ნებართვით ნიკო ნიკოლაძე 1900-
1901 წლებში მივლინებულ იქნა საზღვარგარეთ იქ არსებული
გამოცდილების გასაცნობად და შესასწავლად. მან იმოგზაურა
უცხოეთში და დაათვალიერა ევროპისა და ჩრდილო აფრიკის
მნიშვნელოვანი საპორტო ქალაქები, შეისწავლა და გააანალიზა
მათი სტრუქტურა და ტვირთბრუნვის მექანიკა. ფოთში დაბრუ-

ნებისას მან მიღებული გამოცდილება ადგილობრივ პირობებს მიუსადაგა და მოარგო.

მაგალითად, უცხოეთიდან ნიკოლაძის დაბრუნების შემდეგ, მისი წინადადების საფუძველზე ზოგი რამ შეიცვალა: უარყოფილ იქნა ფოთის ნავსადგურის აკვატორიის ამოშენება რკინის მასალით და გადაწყდა ის აეგოთ ცემენტის მასივით. აკვატორიის მშენებლობისათვის შერჩეულ იქნა სპეციალური, უფრო მოხერხებული ადგილი.

საზღვარგარეთ ყოფნის დროს ნიკოლაძის დაკვირვებულმა თვალმა კარგად შენიშნა ის სიახლეები, რომლითაც წამყვანი პორტები სარგებლობდნენ და ფოთში დაბრუნებულმა მათი დაწერგვა გადაწყვიტა.

მართალია 1902 წელს ნავსადგურის რეკონსტრუქცია დამთავრდა, მაგრამ ფოთის პორტის ტვირთგამტარუნარიანობა დიდი არ იყო – ტვირთბრუნვის სისწრაფეს ძალზე აფერხებდა დატვირთვა-გადმოტვირთვის ძველი, მამა-პაპური წესები. ჭიათურისა და მოსული მარგანეცით დატვირთული ვაგონები იცლებოდა ნიჩბებით, ხოლო გემები იტვირთებოდა კალათების საშუალებით. ნიკო ნიკოლაძეს და ფოთის თვითმმართველობას აქაც დიდი ძალისხმევა დასჭირდათ, რათა მიეღოთ ელევატორის დადგმისა და ელექტროსადგურის აშენების ნებართვა.

ფოთის თვითმმართველობამ 1905 წლის 25 აპრილს შავი ზღვის სამშენებლო საზოგადოებას დაუდო ხელშეკრულება ელევატორისა და ალექტროსადგურის აგების თაობაზე. თვითმმართველობა ვალდებული იქნა კისრულობდა შესრულებული სამუშაოებისთვის გადაეხადა 375 ათასი მანეთი; აქედან 30 ათასი ერთდროულად, დანარჩენი კი 5 წლის ვადაში. მშენებელი ორგანიზაცია კი მოვალე იყო დაედგა რკინის ორი ამწე და აეგო 320 ცხენისძალიანი ელსადგური [5,265].

1908 წელს დამთავრდა ელევატორის მშენებლობა. ორივე ელევატორის მეშვეობით გემებში ყოველდღიურად შეეძლოთ ჩატვირთათ 300 ათას ფუთზე მეტი მარგანეცი, რაც უდიდესი გარღვევა იყო ტვირთბრუნვის გაზრდის საქმეში. ამრიგად, ნიკო ნი-

კოლაძის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით განხორციელდა ფოთის პორტის ელექტრიფიკაცია და მექანიზაცია.

რუსეთის ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტრომ შემომხმების შემდეგ მიიჩნია, რომ ფოთის ნავსადგური რეკონსტრუქციისა და მოდერნიზაციის შემდეგ ერთადერთი წყნარი და უშიშარი პორტი იყო შავი ზღვის სანაპიროზე.

ევროპაში ნაცხოვრებმა და იქაური ურბანისტიკის მცოდნე ნიკოლაძემ კარგად იცოდა, რომ ნავსადგურის რეკონსტრუქციასთან ერთად აუცილებელი იყო ქალაქის ინფრასტრუქტურის, სოციალური და კულტურული ობიექტების მშენებლობა.

ხანგრძლივი მუშაობის შემდეგ 1901 წელს მისი ინიციატივით შედგენილ იქნა ქალაქის განაშენიანების გენერალური გეგმა. გეგმა შედგენილ იქნა დიდი გემოვნებით და ცოდნით, გათვალისწინებულ იქნა ქალაქის გაფართოების შესაძლებლობანი. დაიგეგმა განიერი ქუჩები ჭადრაკული წესით, ფართო, წრისებური მოედნები. ნიკოლაძე გეგმას მტკიცედ იცავდა და ყოველი ახალი მშენებლობა ამ გეგმის გათვალისწინებით ხდებოდა, რამაც ქალაქს ძალზე მოხდენილი და ლამაზი იერი მისცა (ფოთი ერთადერთი ქალაქია საქართველოში, რომელიც გეგმის მიხედვით აშენდა. მართალია რუსთავი უფრო მოგვიანებით გაშენდა, მაგრამ ნორმები იქ ასე არ იქნა დაცული კომუნისტთა მიერ).

ნიკოლაძის ენერგიული და დაუღალავი მენეჯერული მოღვაწეობის წყალობით ფოთის ბიუჯეტი თითქმის 10-ჯერ გაიზარდა: თუ 1895 წელს იგი 75 ათასი მანეთი იყო, 1914 წელს მან 723 ათასს გადააჭარბა [40].

ამაგდარი ადამიანის მამანტი პაჭკორიას წიგნში „ფოთის წარსულიდან“ გამოქვეყნებულია ერთი ძალზე მნიშვნელოვანი და საგულისხმო დოკუმენტი. იგი შექმნილია 1914 წელს და წარმოადგენს ფოთის ქალაქის ხმოსნების მიმართვას ამომრჩევლებსადმი. ამ უნიკალურ დოკუმენტში ჩამოთვლილია ისიც, რაც უკვე გააკეთა ნიკო ნიკოლაძემ ფოთში და ისიც თუ რა კეთდება ან უნდა გაკეთებულიყო მომავალში ნიკოლაძის მიერ (ა. ბაქრაძე).

რა გაკეთდა ნიკოლაძის ქალაქისთავობის დროს ფოთში:

1. წყალდიდობისაგან აკლებულ ფოთს ულმობელ სტიქიისგან შველა ესაჭიროებოდა, ამისათვის ქალაქს ირგვლივ ჯებირი შემოავლო და ახლა წყალი ისე თავისუფლად ვერ დასეირნობს ქუჩებში, როგორც წინათ.

2. შავს ვარსკვლავზე დაბადებული პორტი მკვდრეთით აღდგენას ლამობდა და გაცოცხლდა ნავსადგურის განახლებით, ფოთსა და საქართველოს დიდი სარგებლობა მოუტანა. ევროპა დაგვაახლოვა, აღებ-მიცემობა გააძლიერა (რეალურად ნიკოლაძემ ფოთის პორტის ამოქმედებით ფანჯარა გაჭრა ევროპაში მომავლის საქართველოსთვის და მისი ახალი გეოპოლიტიკური ფუნქციისათვის“ – ვ.შ.).

3. გადაჭიმა სამი ხიდი, რომელთაგან ორი ქალაქსა და დიდი კუნძულს პორტთან აერთებს და მესამე, ფოთელების მასაზრდოებელ გურიასთან.

4. ახალი ხიდების აგებით გააუქმა მდინარე მალთაყვაზე და რიონზე ნავეებით გადასაყვან-გადმოსაყვანი უზომო გადასახადი – გაჭირვებული ხალხის შემავინროვებელი.

5. მოსპო ძველ რკინის ხიდზე დაწესებული ბაჟი.

6. ააშენა ელექტრონის სადგური, რომელიც პორტსა და ქალაქს ანათებს.

7. გააბა ტელეფონის ქსელი, რომლის ბოძები თავმორთულ კეკლუც პატარძალივით ქუჩებს ამშვენებს.

8. გააკეთა, ნაცვლად დახვესებულ სამოქალაქო და სახელოსნო სასწავლებლების ხის სახლებისა, ლამაზი აგურის ორსართულიანი შენობები, რომელსაც მხარს უმშვენებენ ახლად დაარსებული ქალების და ვაჟების გიმნაზიის ქვის შენობები და სხვა სკოლები.

9. უხერხულ ადგილას მოთავსებული სავაჭრო მოედანი გადაიტანა მოხერხებულ ბინაზე, სადაც გამშენებულია გადახურული ბაზარი და სასწორი. იქვე გაკეთებულია ოთხი ქვის ღუქანი და სხვა.

10. მოაწყო სასაკლაო და ორი წყლის ამოსაღები გენებიკის სისტემა, რომლებიც მცხოვრებლებს სუფთა წყალს აწვდის.

11. განაახლა ქალაქის კოშკი და მის გვერდით ამართა უზარ-

მაზარი ეკლესია ბიზანტიის სტილზე, რომელიც თავის აგებულობით იპყრობს მნახველთა ყურადღებას. (იმისათვის, რომ საბოლოოდ დაედასტურებინა ცემენტითა და ქვის მასალით ნაგები შენობების უპირატესობა და გამოეხატა მართლმადიდებლური სარწმუნოების მიმართ თავისი პატივისცემა, ნიკოლაძემ ხელი მოჰკიდა და ხელმძღვანელობა გაუწია ფოთის კათედრალური ტაძრის მშენებლობას, რომელიც ძირითადად აგებულ იქნა შემონიშნული თანხებით. ეს შენობა უნდა ყოფილიყო ქალაქის დამამშვენებელი. „ჩვენი ქალაქის მზეთუნახავი“ – ასე უწოდებდა მას თავად ნიკო ნიკოლაძე. 1904 წელს მან შეადგინა ეკლესიის პროექტი. ეკლესიის მშენებლობა დამთავრდა 1907 წლის 25 ივლისს, თუმცა ტაძრის კურთხევა არ მომხდარა. პირველი მსოფლიო ომის დროს თურქეთის ხომალდების მიერ ფოთის დაბომბვისას შენობა სერიოზულად დაზიანდა. 1932 წელს კომუნისტებმა ეს ეკლესია ჯერ კულტურის სახლად გადააკეთეს, მერე კი მასში ფოთის სახელმწიფო თეატრი განათავსეს. მხოლოდ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ მოხერხდა თეატრის ეკლესიიდან გამოყვანა, მისი კვლავ გადაკეთება ეკლესიად და რესტავრაცია. 2013 წლის 12 მაისს ეკლესია აკურთხა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ. ახალ ტაძარს ხალხმა მეორე „აია-სოფია“ შეარქვა – ვ.შ.).

12. მოუპოვა სამკურნალოს და პოლიციას თავისი ბინა.

13. მოაწყო ცხენის რკინიგზის ლიანდაგი (ე.წ. „კონკა“ – ვ.შ.).

14. ნავსადგურში მიმავალი ქუჩების მოკირწყვლა და სხვა გზატკეცილების გაყვანა თუ ძნელად ოცნებაში არსებობდა, დღეს სინამდვილედ გახდა.

15. ქალაქის განაპირა ადგილების (ჩოჩხატის აგარაკი) შეძენა ბანკიდან.

16. საქონლის საწყობების გამართვა პორტში და ელევატორში.

17. ნახევარკაპიტიანი საფუთო გადასახადის დაარსებას ისეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს ქალაქის ფინანსებისათვის, რომ მისი წყალობით სულდგმულობს ადგილობრივი კულტურული დაწესებულებანი [25].

„უღმობელმა საქმის კაცმა“ ნიკო ნიკოლაძემ მოსვენება არ იცოდა და ფოთის აღმშენებლობის ახალ, გრანდიოზულ გეგმებს ამუშავებდა:

- არხით შეერთება რიონისა პორტთან.
- რკინიგზის საქონელზე ბაჟის დადება ქალაქის სასარგებლოდ,
- ახალი თანამედროვე საავადმყოფოს დაარსება.
- ქალაქის საზოგადო ბანკის გახსნა.
- სამასწავლებლო ინსტიტუტის დაარსება.
- სამასწავლებლო სემინარიის.
- სამეურნეო და საოჯახო სკოლის
- გემების გამყვან-შემომყვან ბუქსირიანი ორთქმავლის შეძენა.
- პორტის შიდა აუზის შეერთება მდინარე კაპარჭინასთან, სუფსასთან და ხობის წყალთან არხების გაყვანით.
- რიონის მომზადება შავი და აზოვის ზღვების გემების სადგომათ ზამთარში.
- წყალვარდნილების ხმარება ელექტრონის საშოვრათ პორტის და ქალაქის სანათად და მანქანების საძრავათ.
- მანქანების და მოტორიანი ნავების შეძენა მდინარეებზე და შენაკადებზე სახმარად.
- გადასატან-გადმოსატანი რკინიგზების მოწყობა სილისა და მიწის საზიდავად ქალაქის დასაშრობათ.
- ფოთის გარშემო ადგილების დაშრობა და ნაჭერ-ნაჭერ გაყიდვა ფერმების გასამართავად.
- კურორტის გამართვა ზღვასა და პალიასტომს შუა.
- სახალხო სახლისა და თეატრის აშენება [25].

ნიკო ნიკოლაძე ფოთის პორტში ასევე გროზნოს ნავთობის გადასაზიდი ტერმინალის აგებასაც კი გეგმავდა, თუმცა აღარ დასცალდა.

როგორ ართმევდა თავს ამხელა მშენებლობებს და საიდან შოულობდა სახსრებს ამ პროექტების განხორციელებისთვის ნიკო ნიკოლაძე?

უდავოა, რომ ფოთის აღმშენებლობისას ნიკოლაძემ ტიტა-

ნური შრომა გასწია და მთელი ჯან-ლონე შეაღია, ამას ვერც მისი თანამედროვე ყველაზე დიდი ქართველები შესძლებდნენ და ვერც მომდევნო პერიოდისანი.

ახლა რაც შეეხება სახსრებს. ნიკო ნიკოლაძემ ჯერ კიდევ 1895 წელს მიმართა რუსეთის ფინანსთა სამინისტროს თხოვნით, რათა ფოთის ქალაქის გამგეობისათვის ნება დაერთოთ ამიერკავკასიის რკინიგზის ყველა სადგურში მოეწყო ყოველგვარი საქონლის შესანახი შესაფერისი საწყობები და მიეცათ წინდის (გირაოს) მიღებისა და ვარატიის ფურცლების გამოცემის უფლება.

1896 წლის დეკემბერში ქალაქების მოსამზადებლად დაწესებულებამ უკვე გამოსცა ფოთის ვარატიის ფურცლები.

ნიკო ნიკოლაძემ დიდი წვალების შემდეგ მოახერხა ფოთის ნავსადგურში შემოტანილ თუ გატანილ ყოველ ფუთ ტვირთზე დაენესებინა ნახევარკაპიკიანი გადასახადი, რომელიც ხმარდებოდა პორტის და ქალაქის კეთილმოწყობას. მანვე შეძლო სპეციალურად ფოთის ნავსადგურის მშენებლობისათვის გამოეცა 5 მილიონ 400 ათასი მანეთის ობლიგაცია, რაც უნდა დაეფარა ფუთობითი გადასახიდის შემოსავლიდან [5,266]. ნიკო ნიკოლაძემ ფოთში ასევე დააარსა თანამედროვე ტიპის ბანკი (სრულიად განსხვავებული სათავადაზნაურო ბანკისაგან), ქართულ სინამდვილეში პირველმა დაბეჭდა ობლიგაციები და ლატარიის ბილეთებიც და მთელი შემოსავალი ფოთის კეთილმოწყობას მოახმარა, რაც უპრეცედენტოდ ნოვატორული ნაბიჯი იყო მაშინ [1,446].

როცა იონა მეუნარგიას (ფოთის ქალაქისთავს ნიკო ნიკოლაძემდე) უსაყვედურეს, ქალაქში არაფერს გვიშენებო, მან პრესის ფურცლებზე ასეთი პასუხი გასცა: „რის გაკეთება შეიძლება იმ ქალაქში, რომელსაც ნაკლები შემოსავალი აქვს (მაშინ 70 ათასი, ნიკოლაძის დროს 700 ათასზე მეტი იყო უკვე – ვ.შ.), ვიდრე სულ უბრალო სოფელს, მაგალითად, სამტრედიასო“ [5,267].

ქალაქის გაზრდილი შემოსავლიდან ნიკოლაძე ხიდების ასაშენებლად ცოტა თანხას ხარჯავდა ან მათ სხვა სახსრებით აგებდა. მაგალითად, მალთაყვის ხიდი მან ააშენა 47 ათას მანეთად და ეს თანხაც მიღებულ იქნა სპეციალური სახსრებიდან. მდინარე რი-

ონზე აშენდა 105 საუენი სიგრძის ხიდი, რისთვისაც დაიხარჯა 30 ათასი მანეთი [5,267].

1908 წელს პირველად განხორციელდა ქ. ფოთის ელექტრიფიკაცია. დენმა აამუშავა ნავსადგური, რკინიგზის სადგური, სხვა დაწესებულებანი, განათდა ქუჩებიც.

ნიკო ნიკოლაძე ფაქტიურად პირველი იყო, ვინც ელექტროენერგიის უზარმაზარი სამომავლო პერსპექტივა გააცნობიერა და პრაქტიკაში დაწერა ჩვენთან. ამას წინ უძღოდა ერთი საოცარი ისტორია: როდესაც 1881 წელს ელექტრიკოსთა საერთშორისო კონგრესზე ფრანგი ფიზიკოსის, მოგვიანებით პარიზის მეცნიერებათა აკადემიის (რომლის ნამდვილი წევრიცაა ნიკო ნიკოლაძის შვილიშვილის შვილი ელენ ზურაბიშვილი-დანკოსი) წევრის, მარსელ დეპრეს იდეა ელექტროენერგიის დიდ მანძილზე გადაცემის შესახებ გადასაცემი დენის ძაბვის გადიდების საშუალებით არ იქნა მოწონებული და მხარდაჭერილი, ნიკო ნიკოლაძემ ცნობილ ებრაელ მრეწველს როტშვილდს დასაბუთებული, ხელმოუწერელი წერილი გაუგზავნა, რის შემდეგაც როტშვილდმა დეპრეს ექსპერიმენტი დააფინანსა. დეპრე მაშინ მიხვდა, რომ წერილი სწორედ ნიკოლაძის დაწერილი იქნებოდა. ეს მერე არც ნიკოს დაუმალავს, როცა 1886 წელს ერთ-ერთმა პირველმა მიულოცა დეპრეს მისი იდეის პრაქტიკული ხორცშესხმა [13,114] და ამის შესახებ პირველმა დაწერა 1887 წელს პრესაში ჩვენთან (მისი ინიციატივით განხორციელდა აგრეთვე ქუთაისში განათების, წყალსადენისა და ტრამვაის გაყვანა, იმერეთში კი მევენახეობის აღორძინება).

მის თანამედროვე ქართველთა დიდი ნაწილი აღფრთოვანებას ვერ მალავდა ნიკოლაძის მიერ ფოთში მოხდენილი სასწაულის გამო (ასევე სასწაულებრივად მაღალ ესთეტიკურ და ტექნოლოგიურ დონეზეა მოწყობილი ნიკო ნიკოლაძის ეზო — კარ-მიდამო — ამჟამად მისი სახლ-მუზეუმი სოფელ დიდ ჯიხაიშში, სადაც ნიკოლაძეები 1886 წელს გადავიდნენ საცხოვრებლად).

აი, რას წერდა ჟურნალ „კლდის“ კორესპონდენტი 1913 წელს (№33):

„ამ ოცი წლის წინათ პირველად ვიხილე ფოთი. იმ დროს იგი უფრო მოზრდილ სოფელს ჰგავდა, ვინემ ქალაქს. წუმპე-ტალახიანი ბნელი ქუჩები, ხის პატარა სახლები, ჭუჭყიანი უშნო დუქნები, ციებ-ცხელებით შეპყრობილი, უძალდონო, უფერული ხალხი; ირგვლივ ჭაობები... აი, რა იყო იმ დროს ფოთი.

ამ დღეებში შემთხვევა მომეცა კვლავ მენახა ეს ოდესღაც საცოდავი ფოთი. ღმერთო ჩემო! რა ნახა ჩემმა თვალებმა! ნუთუ ცხადია და არა სიზმარი! თილისმას გარდაუქმნია იგი ამ ოც წელიწადში მშვენიერ ქალაქად: დამშრალა ჭაობები... ვრცელი და სწორი მოკირწყლული ქუჩები, ხისა და ქვის ორსართულიანი ლამაზი სახლები, საქონლით სავსე მინით გადახურული ბაზარი და კოხტა დუქნები, პატარა წყალსადენი, ცხენის კონკა და ელექტრონით განათება, – აი, რა ვნახე დღეს ფოთში...

ნეტავ ვინ მოახდინა ეს სასწაული?! ვინ არის ის ჯადოსანი, რომელმაც გააცოცხლა მკვდარი ფოთი და გარდაქმნა იგი მშვენიერ ქალაქად? ვინ ააყვავა დამპალ ჭაობებში საქართველოს ეს ქალაქი და აქცია იგი პირველხარისხოვან ბოლაზად, რომლის ნავსადგური სავსეა დღეს ოკეანის გემებით და რომლის საქონლის გატან-შემოტანა უდრის წლიურად 100 მილიონ ფუტს?! (მილიონ 600 ათას ტონას – ვ.შ.). ვინ აღძრა და აამოძრავა ფოთის სიცოცხლის ძარღვი?! ეს გახლავთ ნ. ნიკოლაძე" [3].

ახალი ფოთის შემხედვარე ქართველობა სულ უფრო რწმუნდებოდა ნიკო ნიკოლაძის სიტყვებში, რომ „ჩვენს ქვეყანას ყველაფერი აქვს ამ სიველურისაგან თავის დასაღწევად, უფრო მეტად შეუძლია ხელით შრომისა და პრიმიტიული ტექნიკის შეცვლა, ვიდრე სავოიასა და დოფინოში, რომლებიც გამდიდრდნენ რაღაც მეოთხედ საუკუნეში" [12,139]

მაგრამ ყველა როდი იყო აღფრთოვანებული ნიკოლაძის დიდი ღვაწლით და უანგარო მამულიშვილობით. მეშურნეებმა და საქართველოს მტრებმა რუსებთან დააბეზლეს ეს უდიდესი მოღვაწე. რუსებსაც დიდი ქართველები გულზე არ ეხატებოდათ და 1912 წლის მარტში ნიკო ნიკოლაძე ქალაქისთავობიდან გადააყენეს, სამართალში მისცეს, თითქოს ნიკოლაძემ ბუნგე-პალაშკოვ-

სკის ფირმისგან ქრთამად 350 ათასი მანეთი აიღო (არადა, ხელშეკრულებით მშენებლობა სულ 370 ათასი მანეთი ჯდებაოდა?!..).

...ასე ვიცით ქართველებმა: „მუდამ ჩვენს სიმცირეს მივსტირივართ, რადგან მტრები აურაცხელი გვყავდა მუდამ, მაგრამ დიდიკაცი ვინმე თუ გამოგვერია, მას ისე დავკორტინით, როგორც დაკოდილ ძერას ყვავები“ (კონსტანტინე გამსახურდია).

ასე დაესიენ ვირები მოხუცებულ ლომს და წიხლის სროლა დაუწყეს. ორი წელი მიმდინარეობდა საქმის ძიება. ეს სამარცხვინო და ქართველთათვის თავისმომჭრელი სასამართლო პროცესი 1916 წლის მაისში, ქუთაისში გაიმართა. ეს ფარსი საგანგებოდ იყო მოწყობილი ნიკოლაძის ავტორიტეტის და გაკეთებული საქმეების დასამცრობად. ნიკოლაძეს მთავარი ბრალდება არ დაუმტკიცდა, მაგრამ სასამართლომ მას მაინც მიუსაჯა 8 ათასი მანეთის გადახდა (თუ არადა ერთი წელი ციხე უნდა მოეხადა). კაცს, რომელსაც ამხელა ფინანსებთან შეხება ჰქონდა, ამ რვა ათასი მანეთის გადასახდელი საკუთარი სახსრები არ აღმოაჩნდა (!) და მისი საკმაო ნაწილი პატრიოტმა ქართველებმა გაიღეს. ბევრი გამოესარჩლა მაშინ ნიკო ნიკოლაძეს და მისი ღირსებაც დაიცვა, მაგრამ ამაგდარ ადამიანს უზომოდ ატკინეს გული.

ამ შურიან და რეგვენ ქართველებს, რომლებმაც ნიკოლაძეს ასეთი ცილი დასწამეს, გაცნობიერებული არა ჰქონდათ, რომ „ძლიერთა დასუსტებით სუსტს ვერ გააძლიერებ, მდიდრების განადგურებით სიღარიბეს ვერ დაძლევე; ადამიანებს ვერ მიეხმარები, თუ მათ გასაკეთებელს შენ გააკეთებ“ (აბრაამ ლინკოლნი).

ფოთის თვითმმართველობამ მიიღო გადაწყვეტილება, რათა ნიკო ნიკოლაძისთვის დაენიშნათ პერსონალური პენსია წელიწადში 5 ათასი მანეთის ოდენობით. დადგენილებაში ჩაინერა, რომ პენსიის დანიშვნით „ქალაქი, როგორც ვალდებული, იხდის ვალს დიდი ადამიანის წინაშე“ [5,274].

თუმცა თანამედროვე ფოთი ვალდებულია უფრო მეტი გააკეთოს ნიკო ნიკოლაძის იდეების პროპაგანდის, ხორცშესხმის და მისი სახელის უკვდავყოფისათვის – ასეთი დიდი აღმაშენებელი ხომ თვით ნიუ-იორკსა და ვაშინგტონსაც არ ჰყოლია.

„სამშობლოს მამა“ – ასე უწოდებდნენ რომაელები თავის უდიდეს ადამიანებს, სამშობლოს წინაშე ვალმოხდილ შვილებს, ანუ ისეთებს, როგორიც იყო ჩვენი ქვეყნისათვის დიდი ნიკო ნიკოლაძე (ისე, დროა, ილია, ვაჟა, აკაკივით ისიც მხოლოდ სახელით მოვიხსენიოთ).

ყოველივე ზემოთქმული საფუძველს გვაძლევს იმის სათქმელად და ხაზგასასმელად, რომ ნიკო იყო თავისი დროის უგანათლებულესი პიროვნება, რომელიც ღრმად იყო ჩახედული მეცნიერებისა და კულტურის, ბიზნესის და პოლიტიკის სფეროში, იყო უდიდესი პუბლიცისტი, ნიჭიერი მწერალი და კრიტიკოსი, ეკონომისტი, კარგი იურისტი, სოციოლოგი (მან არჩილ ჯორჯაძეზე გაცილებით ადრე მოგვცა ქართული საზოგადოების სოციოლოგიური სურათი), ქართული პოლიტოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი (წერდა დემოკრატიისა და პოლიტიკური სისტემის, თვითმმართველობის პრობლემებზე, ანალიზებდა პოლიტიკური პარტიებისა და პოლიტიკური ლიდერობის, ოპოზიციის როლის აქტუალურ საკითხებს, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გარდაქმნებს, რევოლუციებს, სახელმწიფო მოწყობის პრობლემებს საქართველოსა და მსოფლიოში), გეოპოლიტიკოსი (ინინასწარმეტყველა აშშ, იაპონიის და რუსეთის დანინაურება XX საუკუნეში, დაასაბუთა საქართველოს ახალი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ფუნქცია ევრაზიული დერეფნის სახით – ბერლინი-ფოთი-პეკინი – უმოკლესი გზა ევროპის ვაჭრობის აზიასთან დასაკავშირებლად), ევროპოლოგი (მოგვცა ევროპის ქვეყნების, ევროპული ღირებულებების კულტურულ-ეკონომიკური ანალიზი, მათი პოზიტიური და ნეგატიური მხარეები), პედაგოგიკაში ღრმად ჩახედული პიროვნება (აქვს ძალზე საყურადღებო მიგნებები ახალგაზრდობის როლის და მისი განათლების, ზნეობრივ-პატრიოტული აღზრდის შესახებ, სკოლის დეპოლიტიზაციასთან დაკავშირებით), ქართული ჟურნალისტიკის, პოლიტიკური რეალიზმისა და ეკონომიკური პრაგმატიზმის მამამთავარი, ბიზნესის უდიდესი ორგანიზატორი და დიდი

ქართული პროექტების განმახორციელებელი (ბანკების დაარსება, გაზეთებისა და წიგნების გამოცემა, ტყიბულის ქვანახშირისა და ჭიათურის მანგანუმის სამრეწველო ათვისება, ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა, მევენახეობა-მელვინეობის განვითარება, რკინიგზების გაყვანის ორგანიზაცია: ჭიათურა-შორაპანი, ქუთაისი-რიონი, ქუთაისი-ტყიბული, კახეთის და ბაქო-თბილისის რკინიგზა, თბილისის და ქუთაისის წყალსადენის, რიკოთის გვირაბის გაყვანა და ყველაზე უმთავრესი – ფოთის აღშენება და ამ გზით საქართველოს დაკავშირება ევროპასთან დამოუკიდებლად, რუსეთის გვერდის ავლით).

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ნიკოს დამსახურება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სტრატეგიისა და ტაქტიკის განსაზღვრაში, ქართული საზოგადოების განვითარების შემაფერხებელი მიზეზების გამოვლენაში და ქართული სახელმწიფოს გონივრულად მონყობის დასახვის საქმეში, ქალთა ემანსიპაციისა და გენდერული პრობლემების წამოწევისა და გადაწყვეტაში, ქართული დემოკრატიისა და პლურალიზმის, რეალური თვითმმართველობისა და ავტონომიის, ახალი პოლიტიკური იდეებისა და ტექნოლოგიების დამკვიდრებაში.

ნიკოლაძემ ცნობილ ეკონომისტებზე კეინზზე (აშშ) და სუბურო ოკიტაზე (იაპონია) ადრე წამოაყენა და დაასაბუთა ეკონომიკურ ცხოვრებაში საზოგადოებრივი რეგულირების უპირატესობა ლიბერალიზმთან შედარებით, რომ აუცილებელია სახელმწიფოს ზომიერი, კონკრეტული ჩარევა ეკონომიკაში და სტრატეგიული ობიექტების სახელმწიფოს ხელში შენარჩუნება, მფარველობითი სისტემის შემოღება ეროვნული წარმოებისათვის და ექსპორტზე ორიენტირება და ა.შ.

საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ XIX-XX საუკუნეების საქართველოს არ ჰყოლია ნიკო ნიკოლაძისნაირი ევროპული მასშტაბის მოაზროვნე და საქმიანი ადამიანი, რომლის დაყენება თამამად შეიძლება ნამდვილი ევროპელი გრანდების გვერდით. საჭიროა მისი მემკვიდრეობის კიდევ უფრო ღრმად შესწავლა და დამოუკიდებელი საქართველოს სამსახურში სასწრაფოდ ჩაყენება.

Vazha Shubitidze
NIKO NIKOLADZE – THE MAN-STATE

CONCLUSION

The “father of the homeland” – that is how the Romans were calling their greatest figures, sons fighting for the wellbeing of their homeland, same as for our country was the great person Niko Nikoladze (it is time to call him only by name as there is the case for Ilia, Vazha, Akaki).

According to the above-mentioned, we are able to say and underline that Niko Nikoladze was one of the most educated persons of his time who was deeply aware of such spheres as are science and culture, business and politics. He was the great publicist, talented writer and critic, economist, good lawyer, sociologist (he created the sociological picture of Georgian society far earlier than Archil Jorjadze), one of the founders of Georgian political science (he was writing on the problems of democracy and political system, as well as of self-governance; Nikoladze was analyzing the actual issues of political parties and political leadership, as well as of the role of opposition, he was summarizing social-political changes, the problems of state establishment in Georgia and the world). He also was an expert of geopolitics (Nikoladze predicted successes of the US, Japan and Russia in the 20th century and substantiated Georgia's new geopolitical and geo-economic functions in the face of the Euro-Asian Corridor – Berlin-Poti-Peking – the shortest way of connecting the European trade with Asia) and Europeanist (he provided the analysis of European countries, as well as cultural-economic analysis of European values, their positive and negative sides). Nikoladze was the person deeply aware of Pedagogics (he has very important findings about the role of youth and its education, regarding ethical-patriotic training, as well as on depoliticizing of a school); he was the

father-founder of Georgian journalism, political realism and economic pragmatism. Nikoladze was the greatest organizer of Georgian business and conductor of great Georgian projects (establishing banks, publishing newspapers and books, producing Tkibuli coal and Chiatura manganese, building of hydro-electric power stations, development of viticulture-wine-making, organizing the construction of the following railways: Chiatura-Shorapani, Kutaisi-Rioni, Kutaisi-Tkibuli, Kakheti and the Baku-Tbilisi railway, construction of Tbilisi and Kutaisi water-pipe and Rikoti Tunnel, and the most significant – building of Poti, and thus, connecting independently with Europe by avoiding Russia).

There is worth to separately mention Niko's contribution in defining the strategy and tactics of the national-liberating movement, his role in revealing the reasons of braking the development of Georgian society and his participation in rational planning of building the Georgian state, as well as Nikoladze's contribution in women's emancipation and underlining and solving the gender problems, his role in establishing Georgian democracy and pluralism, real self-governance and autonomy, as well as new political ideas and technologies.

Niko Nikoladze earlier than famous economists Keynes (the US) and Saburo Okita (Japan) stated and substantiated the advantages of social regulation in economic life, in comparison with liberalism. He formulated the following position that state's moderate, concrete interference in economy, the state ownership of strategic objects, as well as establishing protectoral system for national production, orientation on export, etc. are necessary.

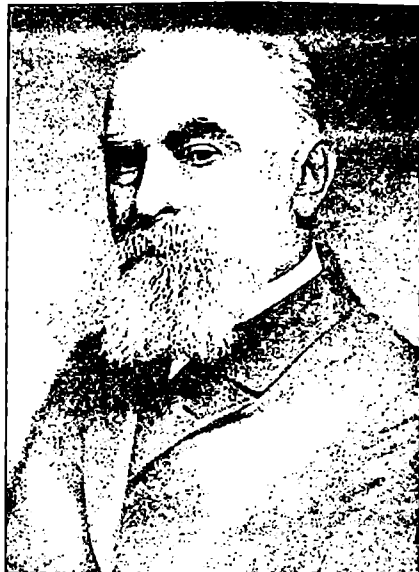
We can finally conclude that 19th-20th centuries Georgia did not have any other thinker and businessman of European scales who can be located among the true European grand-persons than Niko Nikoladze. There is necessary to deeply study his legacy and consider it urgently for the wellbeing of Georgia.

ნიკო ნიკოლაძის მამა იაკობი ოჯახთან ერთად

ნიკო ნიკოლაძე და მისი მეუღლე ოლღა გურამიშვილი

ნიკო ნიკოლაძე

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ნიკო ნიკოლაძე რჩეული ქართული მწერლობა, ტ. 14, თბ., 1997წ.
2. აკაკი ბაქრაძე ნიკო ნიკოლაძე, თბ., 1989წ.
3. ჟურნალი „კლდე“, №33, 1913წ.
4. სიმონ ხუნდაძე, ნიკო ნიკოლაძე, „ქართული წიგნი“, ტფილისი, 1931წ.
5. გ. ზაქარიაძე ნიკო ნიკოლაძის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებანი, თბ., 1955წ.
6. პაატა ნაცვლიშვილი ნიკოლაძეთა საგა, თბ., 1986წ.
7. ოთარ ჯანელიძე ნიკო ნიკოლაძე (ბიოგრაფიიდან ამოხეული ფურცლები), თბ., 1998წ.
8. ქეთევან ჯიჯეიშვილი ქართული დემოკრატიის სათავეებთან (ნ. ნიკოლაძე, ა. ჯორჯაძე), თბ., 2002წ.
9. ჟურნალი „დროშა“, №14-15, 1934წ.
10. ნიკო ნიკოლაძე თხზულებანი, ტ. IV, თბ., 1964წ.
11. ნიკო ნიკოლაძე თხზულებანი, ტ. VIII, ქუთაისი, 2003წ.
12. ნიკო ნიკოლაძე 150, საიუბილეო კრებული, თბ., 1996წ.
13. ნიკო ნიკოლაძე 160, საიუბილეო კრებული, თბ., 2003წ.
14. ლ. გორგილაძე, იდეოლოგიური ბრძოლის ისტორიიდან საქართველოში, თბ., 1963წ.
15. ვაჟა შუბითიძე, ოთარ ქოჩორაძე პოლიტოლოგია, თბ., 2001წ.
16. მიხეილ ჯავახიშვილი თხზულებანი, ტ. VI, თბ., 1980წ.
17. ბზიგნეე ბჟეზინსკი დიდი ცვლილებები, აღმანახი, „საზოგადოება და პოლიტიკა, №1, თბ., 1996წ.
18. პოლიტოლოგია (ენდრიუ ჰეივუდის მიხედვით), სტუ გამომც., თბ., 2010წ.
19. ვაჟა შუბითიძე პოლიტოლოგია, თბ., 2006წ.
20. სიმონ ხუნდაძე სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, თბ., 1927წ.
21. გაზეთი „საქართველოს ცხოვრება“, №4, 2006წ.
22. ნიკო ნიკოლაძე რჩეული ნაწერები, ტ. II, თბ., 1933წ.
23. ვაჟა შუბითიძე ნოე ჟორდანია – პოლიტოლოგი და სოვეტოლოგი, თბ., 1998წ.
24. ვაჟა შუბითიძე ყველა დროის 100 უდიდესი ქართველი, თბ., 2008წ.
25. მამანტი პაჭკორია ფოთის წარსულიდან, თბ., 1967წ.
26. დავით კლდიაშვილი ჩემი ცხოვრების გზაზე, თბ., 1964წ.
27. დ. გამეზარდაშვილი ნიკო ნიკოლაძე, თბ., 1983წ.

28. გიორგი აბზიანიძე ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959წ.
29. ზურაბ ავალიშვილი საქართველოს დამოუკიდებლობა, ტფილისი, 1926წ.
30. ავთანდილ ბუცხრიკიძე პოლიტიკური ლიდერი, თბ., 1996წ.
31. ზაქარია ჭიჭინაძე ნიკო ნიკოლაძე, ტფილისი, 1897წ.
32. რუსუდან ნიკოლაძე დაუვინწყარი დღეები და წლები, თბ., 1972წ.
33. И. Месхи Пишу тебе, Тб., 1975 г.
34. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი საქალაქო თვითმმართველობა და ბრძოლა მისი დემოკრატიზაციისთვის საქართველოში, თბ., 1984წ.
35. ა. წერეთელი რჩეული ნაწერები, ტ. 1, ტფ., 1935წ.
36. ქ. ფოთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის არქივი, ფონდი 1.
37. მამია ჩორგოლაშვილი ჟურნალი „მეცნიერება და ტექნიკა“, №9, 1968წ.
38. გაზეთი „თემი“, №161, 1914წ.
39. ვლადიმერ ჭანიშვილი ტყიბულის ქვანახშირის წარმოების წარმოშობისა და განვითარების ძირითადი ეტაპები, თბ., 1965წ.
40. მერი საჯაია ნიკო ნიკოლაძე – ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსი და კრიტიკოსი, თბ., 1978წ.
41. ა. მიქავა ფოთი
42. პაატა იაკაშვილი ეროვნული იდეა, თბ., 2003წ.
43. ვასო კუკუნაშვილი ჯვარ-პატიოსანი, თბ., 2009წ
44. გიორგი მჭედლიშვილი რა არის ისტორია? თბ., 2013წ.
45. ვ. მეტრეველი ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებანი, თბ., 1980წ.
46. ვ. დონაძე ნიკო ნიკოლაძის სოციოლოგიური და ისტორიული შეხედულებანი, თბ., 1987წ.
47. მ. გაფრინდაშვილი ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, ტ. 3, 1998წ.
48. კ. ელჩიზგაშვილი ნიკო ნიკოლაძის სოციალურ-პოლიტიკური და ესთეტიკური შეხედულებანი, თბ., 2006წ.
49. მ. ვაჩნაძე ნიკო ნიკოლაძე რუსეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში, თბ., 2005წ.
50. ოთარ ჯანელიძე უკანასკნელი თერგდალეული, თბ., 2010წ.
51. ნიკო ნიკოლაძე თხზულებანი, ტ.V, თბ., 1968წ.
52. ნიკო ნიკოლაძე თხზულებანი, ტ.IX, თბ., 2006წ.